

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
İÇİN AKADEMİK ARAŞTIRMALAR - I
2023 -1

Editor: Doç. Dr. Cengiz KAHRAMAN

ARTİKEL AKADEMİ: 255

Sosyal ve Beşeri Bilimler Temel Alanı

Sürdürülebilirlik için Akademik Araştırmalar - I

Editor: Doç. Dr. Cengiz Kahraman

ISBN 978-625-8088-67-0

Birinci Basım: Mart - 2023

Ofset Hazırlık: Artikel Akademi

Baskı ve Cilt: Net Kırtasiye Tanıtım ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu, İnönü Caddesi & Beytül Malcı Sokak 23/A,
34427 Beyoğlu/İstanbul
Matbaa Sertifika No: 47334

Artikel Akademi bir Karadeniz Kitap Ltd. Şti. markasıdır.

©Karadeniz Kitap - 2023

Akademik etik kurallara

bağlı kalınarak yapılacak olan alıntılar ve tanıtım maksadıyla yapılacak olan kısa alıntılar dışında, yazılı izni alınmadan, tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla, basımı, yayımı, kopyalanması, çoğaltımı veya dağıtımı yapılamaz.

KARADENİZ KİTAP LTD. ŞTİ.

Koşuyolu Mah. Mehmet Akfan Sok. No:67/3 Kadıköy-İstanbul

Tel: 0 216 428 06 54 // 0530 076 94 90

Yayıncı Sertifika No: 19708

mail: info@artikelakademi.com

www.artikelakademi.com

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

İÇİN AKADEMİK ARAŞTIRMALAR - I

2023 -1

Editor: **Doç. Dr. Cengiz KAHRAMAN**

Celil DURDAĞ

Kübra ECER

Mehmet MERT

Gizem YAVAŞ

Tuba PEHLİVAN

Yeliz KARADENİZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
1. BÖLÜM	
DÜNYA VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEK OLAYLARLA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UNSURU OLARAK TERSİNE LOJİSTİK	9
- Celil DURDAĞ	
2. BÖLÜM	
SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞLARI ÜZERİNDE İSLAMI DİNDARLIĞIN ETKİSİ.....	23
- Kübra ECER	
3. BÖLÜM	
SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNDE İŞÇİ SENDİKALARININ ROLÜ	41
- Mehmet MERT	
4. BÖLÜM	
SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ İÇİN BİR DOST: KOMPOST	75
- Gizem YAVAŞ	
- Tuba PEHLİVAN	
5. BÖLÜM	
ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ	93
- Yeliz KARADENİZ	

ÖNSÖZ

Sürdürülebilirlik konusu günümüzde giderek önem kazanmaktadır ve bu konuda akademik araştırmalar da oldukça önemli bir yere sahiptir. Akademik araştırmalar, sürdürülebilirlik kavramının anlaşılması, çevresel, sosyal ve ekonomik açılardan sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılması ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli stratejilerin belirlenmesinde önemli katkılar sunabilir.

Akademik araştırmaların sürdürülebilirlik konusunda önemi, sadece bu konuda farkındalık yaratmakla kalmaz, aynı zamanda sürdürülebilirlikle ilgili politikaların oluşturulmasına ve uygulanmasına da katkı sağlar. Bu nedenle, sürdürülebilirlik konusuyla ilgili akademik araştırmaların desteklenmesi ve teşvik edilmesi önemlidir.

Bu kitap, farklı disiplinlerden gelen akademisyenlerin katkılarıyla ve uluslararası bir yayınevi olan Artikel Akademi'ye sunulan çalışmalar arasından bilim ve yayın kurulu tarafından seçilerek ve hakem değerlendirmesine tabi tutularak yayınlanmıştır.

İlgi çevrelere ve bilim dünyasına katkı sunması temennisiyle...

- Doç. Dr. Cengiz KAHRAMAN

1. BÖLÜM

DÜNYA VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEK OLAYLARLA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UNSURU OLARAK TERSİNE LOJİSTİK

Dr.Öğr.Üyesi Celil DURDAĞ

İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi

celildurdag@esenyurt.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-7323-2190

GİRİŞ

Dünya üzerinde olumsuz etkilerini iyice arttıran bir olgu olan küresel iklim krizi, her geçen gün daha fazla biçimde siyaset, ekonomi ve akademi çevrelerinin ilgisini çekmektedir. Siyaset çevreleri ikili ya da çoklu ülkeler arası anlaşmalar ile küresel ısınmanın hızını azaltmaya çalışırken ekonomik çevreler Endüstri 4.0 dönüşümüyle beraber insan faktörünün sınırlı şekilde kullanıldığı bir modelin oluşumu için çalışmaktadır.

Akademik camia ise yaptığı çalışmalarla, siyaset ve ekonomi camialarının değiştiği hususlara ek olarak “yeşil dönüşüm” faaliyetlerinin mevcut etkilerini ve gelecekte yaratacağı olası etkileri tespit etmeye çalışmaktadır. Akademik camia içerisinde lojistik ve tedarik zinciri alanında çalışan akademisyenler tarafından yapılan yeni çalışmaların, lojistik faaliyetlerin çevreye çok boyutlu olan etkileri düşünüldüğünde her geçen gün karbon salınımı ve karbon ayak izi, yeşil lojistik, tersine lojistik vb. konularında yoğunlaştığı rahatlıkla söylenilebilir.

Tedarik zincirinin geriye sarıldığı bir eylem gibi çalışan tersine lojistik faaliyetlerinin yeşil dönüşüm, sürdürülebilirlik ve çevrenin korunmasına olumlu katkısı için uzmanlarınca daha yoğun biçimde kabul edildikçe tersine

lojistik üzerine daha çok araştırma, proje ya da eylemler yapılacağını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada; tersine lojistik faaliyetinin önemi üzerinden hareketle tersine lojistik faaliyetlerinin neler olduğunu ve yeşil lojistik faaliyetler ile benzeşip farklılaştığı noktaları belirterek özellikle ülkemizde tersine lojistik alanında yapılan güncel akademik araştırmalara bakarak akademik eğilimin ne yönde olduğunu belirlemeye çalışacaktır. Aynı biçimde önce dünya sonra ülkemiz özelinde tersine lojistik uygulamaları paylaşılacaktır. Böylece işletmelerin eğilimlerinin nasıl şekillendiği ortaya konulabilecektir. Çalışma; tersine lojistik faaliyetini ülkemizde belki de ilk kez sürdürülebilirlik yaklaşımının ayrılmaz bir unsuru olarak değerlendirerek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1. TERSİNE LOJİSTİK İLE YEŞİL LOJİSTİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMLARININ İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Tersine lojistik kavramı, klasik lojistik faaliyetlerin aksine üretim merkezlerinden tüketim merkezlerine hatta nihai tüketiciye doğru gerçekleştirilen fiziksel dağıtım faaliyetinin bu sefer nihai tüketiciden doğrudan ya da toplama merkezleri aracılığı ile başlayan bir lojistik faaliyetler bütünü olarak ifade edilmektedir.

Tersine lojistik faaliyeti üreticiler açısından uzun süre lojistik faaliyete konu olan ürünlerin ekonomik değerlerinin ya çok az olması ya da değersiz olmaları nedeniyle bir külfet olarak görülmüştür. Birçok örnekte üreticileri tersine lojistik uygulamasına başvurmaya yasal düzenlemelerin zorladığı rahatlıkla söylenebilir. Buna karşın zamanla önce geri dönüştürülebilen maddelerin üretim maliyetini düşürerek üreticiye ekonomik bir avantaj yarattığı ile etkili iade yönetiminin müşteri memnuniyetine olumlu etkisi görüldükçe üreticiler tersine lojistik uygulamasını lojistik hizmet sunan firmalardan daha fazla talep eder hale gelmişlerdir.

Lojistik hizmet sunan firmalar açısından tersine lojistik faaliyeti, toplam lojistik hizmet pazarını büyüttüğünden her zaman olumlu karşılanmıştır. Birçok lojistik hizmet sunucusu firma klasik lojistik faaliyetlerinin yanına tersine lojistik uygulamasını da eklemiştir. Bazı lojistik hizmet sunucuları ise bunu

yeterli görmeyerek uzmanlaşma yoluna gitmiş ve sektöre göre tersine lojistik ihtiyaçlarına cevap verecek hale gelmişlerdir.

“Yeşil” algısının önce gelişmiş ülkelerde artarak bu pazarlar ile çalışacak geliştirmekte olan ülkeleri etkilemesi ile ortaya çıkan yeşil lojistik kavramı, tersine lojistik faaliyetleri tedarik zincirinin hemen hemen her aktörü için göz önüne alınması gerekli hale getirmiştir. Yeşil lojistik, lojistik hizmeti hangi seviyede ve hangi yönde olursa olsun hizmetin çevreye duyarlı biçimde yapılması felsefesine dayanmaktadır. Atık yönetimine en büyük yardımcı konumunda bulunan tersine lojistiğin içine yeşil lojistiğin mutlaka eklenmesi gerekecektir.

Sürdürülebilirlik kavramı ise gelişmiş ülkelerin ekonomik, sosyal ve çevre özelinde iyi olan durumlarını gelecek nesillere mevcut halleriyle aktarabilme mücadelesinin ifadesidir. Bu aşamada özellikle ekonomi ve çevre açısından tersine lojistik, sürdürülebilirlik hedefine giden yolda esas bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyamızın güncel halinde bir zamanlar uygulaması külfet olarak görülen tersine lojistik, hem yeşil lojistik felsefesinin hem de sürdürülebilirlik hedefinin hayata geçirilebilmesinde esas bir unsur olarak belirmektedir.

2. TERSİNE LOJİSTİK ALANINDA GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Tersine lojistik konusunda gerçekleştirilip çalışma içinde paylaşılacak güncel araştırmalar, Türkiye özelinde yapılan ve son beş yılı kapsayan araştırmalar arasından seçilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Güncel Tersine Lojistik Araştırmaları (2018-2022)

Yazar	Ad	Konu	Analiz Yöntemi
Özgüner ve Özgüner (2022)	Tersine Lojistik Uygulamalarının Önündeki Engellerin ve Çözüm Önerilerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi	Türkiye imalatçılarının tersine lojistik uygulamalarında görünen engelleri önemine göre sıralamak ve bu engelleri bitirecek çözümleri değerlendirmek	DEMATEL SWARA
Öçal (2021)	Tersine Lojistik Uygulamalarının Çevresel ve Sosyal Sürdürülebilirliğe Etkisi	İşletmelerin uyguladığı tersine lojistik işinin sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğe etkisi	Derleme
Mücevher (2021)	Sürdürülebilir Lojistik için Üç Öncelikli Strateji: Yeşil Lojistik, Tersine Lojistik ve Yalın Lojistik	Lojistikte sürdürülebilirliğin öncelikli stratejilerini incelemek	Derleme

Tekin, Öztürk ve Bahar (2021)	Tersine Lojistiğin Bibliyometrik Analizi	Tersine lojistik alanında 2016-2020 arası yapılan çalışmaların değindiği konuları, coğrafya ve araştırmacılar özelinde derleyip alan literatürüne bibliyometrik analiz yöntemiyle yol göstermek	Bibliyometrik Analiz
Yıldız (2021)	Türkiye’de Tersine Lojistiğin Rolü	Türkiye özelinde tersine lojistik uygulamalarına bakarak, tersine lojistiğin çevre ile ekonomi açısından kritik seviyedeki önemini vurgulamak	Derleme
Uçar (2021)	Tersine Lojistik Uygulamalarının Tedarik Zinciri ve İşletme Performansı Üzerine Etkisi	Ankara’da otomotiv yan sanayicilerinin tersine lojistik faaliyetlerinin tedarik zinciri ile işletme performansına etkisi	Korelasyon Regresyon

Ertugut ve Gürler (2020)	Tersine Lojistik Teori ve Uygulamalarının Son 10 Yılı: Bibliyometrik Bir Analiz	2010-2019 yılları arasında tersine lojistik konusunda yapılan araştırma ve incelemelerin gidişatını nicel yöntemlerle değerlendirmek	İçerik Analizi Bibliyometrik Analiz
Bozkurt (2020)	Uluslararası Şirketlerde Atık ve Tersine Lojistik; Sivas Üzerine Bir Uygulama	Sivas içerisinde uluslararası ticaret yapan firmaların atık ile tersine lojistik faaliyetlerinin irdelenmesi	ANOVA
Ertugut ve Çoşkun (2019)	Lojistik ve Tersine Lojistik: Etimolojik Bir Analiz	“Lojistik” ve “Tersine Lojistik” kavramlarının etimolojik ifadelerini nitel analize tabi tutmak	Nitel Analiz
Deligönül (2019)	Tersine Lojistik Hizmeti Veren İşletmelerin Sorumluluğu Açısından Taşınan Eşyanın Niteliği: Örnek Olay İncelemeleri	Lojistik firmaların ileri yönlü lojistik faaliyetleri ile geriye dönük lojistik faaliyetleri arasındaki sorumluluk farklarının ayrıntılı biçimde ortaya konulması	Örnek Olay İncelemesi

Ezici (2019)	Tekstil İşletmelerinde Tersine Lojistik Faaliyetlerinin Uygulanması Üzerine Bir Çalışma	Tekstilcilerin tersine lojistik faaliyetlerinin çok çeşitli yönlerden değerlendirilmesi	Nitel Analiz
Ergenç (2018)	İşletmelerin Tersine Lojistik Uygulamalarının İşletme Performansına Etkisi Üzerine Bir Araştırma	İşletmelerin tersine lojistik ve finansal performans konusunda tutum ile algı değerlendirilmesi yapılması	Faktör Analizi Korelasyon Regresyon ANOVA
Kelleci (2018)	Yeşil Tedarik Zinciri Yönetiminde Tersine Lojistik, İSTAÇ A.Ş’de Bir Uygulama	İSTAÇ firması müşterilerinin tersine lojistiği yeşil lojistik bakışıyla değerlendirmesi	Faktör Analizi

Ülkemizde tersine lojistik kapsamında gerçekleştirilen güncel araştırmalar incelendiğinde; önceleri yeşil lojistik uygulamaları altında değerlendirilen tersine lojistik kavramının, sonradan işletmelerin ve tedarik zincirinin performansına etkisi bağlamında ele alındığı gözlenmiştir.

Son yıllara geldiğimizde ise ülkemizde tersine lojistik alanında çalışmalar yapan araştırmacıların tersine lojistik kavramını sürdürülebilirlik kavramı ile daha çok ilişkilendirmeye başladıkları görülmektedir. Araştırmaların lojistik sektörü yanında başka sektörlerde gerçekleşen tersine lojistik uygulamalarına odaklandıkları görülmektedir. Araştırmaların analiz yöntemleri ise çok çeşitlilik göstermiştir.

3. DÜNYA'DA TERSİNE LOJİSTİK UYGULAMALARI

Dünya'da tersine lojistik uygulamalarına lojistik hizmet kullanıcılarının faaliyetleri tarafından bakıldığında aşağıda sıralanan örnekler ile karşılaşılmaktadır:

Home Depot firması, web sitesi üzerinden satın alma işlemleri için tersine lojistik hizmeti sunar. Bir müşteri ürün iade ettiğinde, hasarlı ve yanlış yönlendirilmiş ürünler Home Depot ters lojistik merkezlerine yeniden işlenmek için gönderilmektedir. Perakendeci Levi Strauss, tekstilde sürdürülebilirliği iyileştirmek için tersine lojistik kullanmaktadır. İşletme, eski kot pantolonları toplayarak yeni kot pantolon yapmak için elyafları geri kazanıp ham madde olarak yeniden işlemektedir. Büyük bir perakendeci olan Kohl's, tersine lojistiğin iş başında olduğu başka bir örnektir. Kohl's, Amazon iadelerini kabul etmek, incelemek ve geri göndermek için Amazon ile ortaktır. Ürünleri bizzat iade etmeyi tercih eden müşteriler sayesinde bu ilişkiden faydalanır ve Kohl's, normalde mağazalarını ziyaret etmeyen müşterileri kapısına kadar getirmiş olur. Proctor & Gamble, PepsiCo ve Unilever, tüketicilerin iade edebileceği yeniden kullanılabilir ambalajlara geçmektedirler. Adı geçen firmalar iade edilen ambalajları temizleyip yeniden kullanmaktadırlar. Adı geçen firmalar gelişmiş lojistik faaliyetleri sayesinde geri dönüşüm sürecini rahatlıkla gerçekleştirebilmektedirler. GE Healthcare ve Cisco şirketleri, kusurlu veya son kullanma tarihi geçmiş ürünleri tüketiciler için yenileme, onarma ve yeniden üretme konusunda uzmanlaşmıştır. Cisco, telefonlar, yönlendiriciler ve anahtarlar gibi ürünleri yeniden üretmektedirler. GE Healthcare, görüntüleme cihazlarını ve ultrason makinelerini yeniden üretime tabi tutmaktadırlar. Microsoft, üretilen cihazların, pillerin ve ambalajların kullanım ömrünün sona ermesiyle başa çıkmak için küresel ölçekte büyük bir girişime başlamıştır. Microsoft'un ürün ambalajı %100 geri dönüştürülebilir ve kişisel bilgisayarları yenilemek ve yeniden kullanmak için uygun bir program bulunmaktadır. TJX Şirketleri (TJ Maxx, Marshalls ve HomeGoods) gibi perakendeciler, tersine lojistik ile toplanan stok fazlası ürünleri satın alır ve tüketicilere indirimli fiyattan satarlar (Jenkins, 2021).

DSV Lojistik, küresel sera gazlarını azaltmak için katı ve resmi olarak onaylanmış hedefler belirleyen Karbon Saydamlık Projesi, BM Küresel İlkeler Sözleşmesi, Dünya Kaynakları Enstitüsü ve Dünya Yaban Hayatı

Federasyonu'nun ortak girişimi olan Bilime Dayalı Hedefler girişimine uymayı taahhüt etmiştir. DSV Lojistik, bilime dayalı hedefler girişimi kapsamında 2030 yılına kadar kendi faaliyetleri için kullandığı bina ve araçlardan kaynaklanan doğrudan karbon salınımını %40 azaltmayı hedefler. DSV Lojistik, bilime dayalı hedefler girişimi kapsamında 2030 yılına kadar ısıtma ve soğutma amaçlı kullandığı elektrik enerjisi temininden kaynaklanan dolaylı karbon salınımını %40 azaltmayı hedefler. DSV lojistik son olarak tedarik zinciri içerisinde taşeron olarak sundukları kara, hava, deniz ve demiryolu taşımacılığı faaliyetlerinden kaynaklanan dolaylı karbon salınımını %30 azaltmayı hedeflemektedir (DSV, 2022).

4. TÜRKİYE'DE TERSİNE LOJİSTİK UYGULAMALARI

Türkiye'de tersine lojistik uygulamalarını hem lojistik hizmet alanlar hem de lojistik hizmet sunanlar açısından değerlendirdiğimizde aşağıda yer alan örnekler ile karşılaşılmaktadır:

Türkiye'deki tersine lojistik uygulama örneklerinin başında, birçok firma tarafından benimsenen "Sıfır Atık", "Mavi Deniz" gibi projeler yer almaktadır. Cif firması "Temizken Güzel" projesi ile İstanbul'un birkaç ilçesinde denizin yüzey atıklarını toplamak için 20 "Cifçöpkan" yerleştirmiştir. Böylelikle Cif firması temiz, bakımlı ve düzenli yerlerin insanları mutlu ettiği düşüncesinden hareketle şehirlerin, sokakların atıklarının toplanması için güzel bir girişim başlatmıştır. Arçelik firması ise geniş kapsamlı bir değişim kampanyası başlatarak kendi üretimi olmasa da eski beyaz eşyaların çevre dostu yenilerine dönüşmesini desteklemiştir. Arçelik firması bu sayede ekonomik ömrü tamamlanan eşyaları piyasadan çekerek, yeşil beyaz eşyalar ile doğa dostu dönüşüme erişmeyi hedeflemektedir (Yıldız, 2021).

Lojistik hizmet sunucusu Ekol; 2012 yılında Avrupa Eco Performans Ödülü'ne hak kazanmıştır. Bu ödül, St. Gallen Üniversitesi tarafından aday şirketlere çevreye duyarlılıklarının ekonomik iş modeline göre değerlendirilmesinin ardından uygulama düzeyinin ölçülmesi sonucunda verilmektedir. Ekol lojistik, tesislerinin yemekhanelerinde oluşan atıkların içerisinden geri dönüşümlü olanlar ayrıştırılarak geri dönüşüme destek verilmektedir. Ayrıca yemekhanelerde toplanılan artık yemekler çevre barınaklara götürülerek

hayvanların yemek ihtiyaçları karşılanmaktadır. Ekol lojistik, tesislerinde oluşan hurda atıkları ayrıştırarak ilgili geri dönüşüm firmalarına teslim etmektedir. Bu işlem sonunda elde edilen gelirle, Türkiye Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) evlat edinme kampanyasına destek verilmektedir. Ekol lojistik; “ISO 14064-1 Sera Gazı Envanterini 19 Haziran 2013 tarihinden itibaren rapor ederek gerçekliğini doğrulamıştır. Ekol firması böylelikle; tüm lokasyonlarının ve faaliyetlerinden kaynaklı emisyon miktarlarını belgelendirme kapsamına almıştır. Çevre yaklaşımında Ekol; etkin filo, telematik kullanımı, intermodal çözümler, karbondioksit salımının azaltılması, tedarikçilerle işbirliği, ileri izlenebilirlik araçları, yakıt sarfiyatı ve Euro 5 motor kullanımı gibi unsurlar sayesinde çevreye olan katkıları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Ekol lojistik, ülkemizde ilk ve dünyada öncü olarak UTİKAD ve Bureau Veritas işbirliği ile geliştirilen “Sürdürülebilir Lojistik Belgesi”ni almaya hak kazanmıştır. Bu kapsamda çevre, enerji, iş sağlığı güvenliği, çalışan hakları, yol güvenliği, varlık ve müşteri geri bildirimini yönetimi kriterleri göz önünde bulundurularak denetlenen Ekol Sürdürülebilir Lojistik Belgesi'nin sahibi olmuştur (Ekol, 2022).

Mars lojistik, faaliyetlerinden kaynaklı emisyonları ve su ayak izini azaltmayı amaçlamaktadır. Enerji ihtiyacını yenilenebilir kaynaklardan elde eden Mars lojistik, atık yönetimi ile tersine lojistik faaliyeti yürütmektedir. Yağmur sularını geri kazanan firma, emisyonlarını azaltacak iş modellerini geliştirmek üzere çalışmaktadır. Mars lojistik, karbon ayak izlerini azaltmak, küresel ısınmanın önüne geçmek ve oksijen kaynaklarını çoğaltmak için bugüne dek yaklaşık 8000 fidan bağışında bulunmuştur (Mars, 2022).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Tersine lojistik uygulamalarını, yeşil faaliyet algısından başlayarak sürdürülebilirlik yaklaşımına uzanan sürece kadar inceledikten sonra tersine lojistiğin Dünya ve Türkiye ölçeğinde lojistik hizmet alan ile lojistik hizmet verenler açısından örnek vakalar değerlendirilerek çeşitli çıkarımlarda bulunmak mümkün olmuştur.

Dünya ölçeğinde incelenen örnek olaylarda lojistik hizmet alan firmaların tersine lojistik uygulamalarının öncelikle ürün ambalajlarının geri toplanarak

yeniden kullanılabilir hale getirilmesi şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Birçok lojistik hizmet alan firma ise tersine lojistik ile toplattıkları ürünleri yeni ürünleri üretirken hammadde olarak kullanmaktadırlar. Bazı uygulamalarda ise iade edilen ürünlerin ekonomik değerleri azaldığından daha uygun bir fiyatla müşterilere kazandırılması mümkün olmaktadır.

Dünya leğinde incelenen örnek olayda lojistik hizmet sunucusu DSV Lojistik, tersine lojistik hizmetini müşterilerine sunarken yeşil faaliyetler ile sürdürülebilirlik yaklaşımını ben merkezli olarak başlatmıştır. DSV Lojistik, on yıl içerisinde sürdürülebilirlik açısından operasyonlarına yansıyacak büyük değişimleri hayata geçirmeyi hedeflemektedir.

Türkiye leğinde incelenen örnek olaylarda lojistik hizmet alan firmaların tersine lojistik uygulamalarının daha çok bir sosyal sorumluluk faaliyeti olarak kamuoyu ile paylaşıldığı görülmektedir. Ülkemizin lojistik hizmet alan firmaları ağırlıklı olarak tersine lojistik ile geri dönüşümlü atık yönetimi uygulamasını hayata geçirmektedirler.

Ülkemizde lojistik hizmet sunan firmalar incelendiğinde araştırma konusuna örnek gösterilebilecek pek çok uygulama Ekol Lojistik bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Ekol Lojistik, müşterilerine etkili bir tersine lojistik hizmeti verirken aynı anda kendi bünyesinde atık yönetimi, geri dönüşüm, karbon emisyonu, enerji gibi konulara değinerek sürdürülebilirlik yaklaşımına katkı sağlamaktadır. Mars Lojistik firması da önce kendi bünyesi içerisinde sürdürülebilirlik faaliyetlerine öncelik vermiştir. Mars Lojistiğin kimi uygulamaları evre duyarlılığı merkezli bir sosyal sorumluluk yaklaşımının tipik rneği olmaktadır.

rnek olaylar firma ve coğrafya özelinde irdelendiğinde yurtdışında tersine lojistik yaklaşımının daha büyük bir planlamanın parçası olarak hizmet ettiği tespit edilmiştir. Ülkemizde ise tersine lojistik uygulaması kısmen yasal zorunluluk, büyük orandaysa maliyet düşürme aracı veya sosyal sorumluluk olarak algılanmaktadır.

Sürdürülebilirlik yaklaşımının çok boyutlu yapısı düşünüldüğünde sadece tersine lojistik faaliyetine odaklanmak bir araştırmada kısıt olarak kabul edilebilir. Klasik lojistik faaliyetlerde önemli sürdürülebilirlik yaklaşımı zmleri olduğu açıktır ancak tersine lojistik uygulamasının eşsiz özelliği, gerçekleşmez ise sürdürülebilirlik yaklaşımının mümkün olmamasıdır.

Gelecek araştırmalarda farklı sektörlere göre lojistik hizmetlere, sektör farkı olmadan farklı lojistik hizmetlere ya da farklı coğrafyalardan uygulamalara odaklanılabilir. Ülkemiz açısından konunun önemini duyuracak, konuya akademi ile sanayinin farkındalığını arttıracak her çalışma faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bozkurt, T. (2020). Uluslararası Şirketlerde Atık ve Tersine Lojistik; Sivas Üzerine Bir Uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Deligönül, B. (2019). Tersine Lojistik Hizmeti Veren İşletmelerin Sorumluluğu Açısından Taşınan Eşyanın Niteliği: Örnek Olay İncelemeleri. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DSV Logistics. (2022). Sürdürülebilirlik ÇSG. Çevre. <https://www.dsv.com/en/sustainability-esg/environment>.
- Ekol Lojistik (2022). Yeşil Ofis. Yeşil Lojistik. <https://www.ekol.com/tr/lojistik/yesil-lojistik/yesil-ofis/>.
- Ekol Lojistik (2022). Ödül & Belgeler. Yeşil Lojistik. <https://www.ekol.com/tr/lojistik/yesil-lojistik/odul-belgeler/>.
- Ergenç, S. (2018). İşletmelerin Tersine Lojistik Uygulamalarının İşletme Performansına Etkisi Üzerine Bir Araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ertugut, R., Coşkun, E. A. (2019). Lojistik ve Tersine Lojistik: Etimolojik Bir Analiz. 5th Eurasian Conference on Language and Social Sciences, Antalya.
- Ertugut, R., Gürlü, E. H. (2020). Tersine Lojistik Teori ve Uygulamalarının Son 10 Yılı: Bibliyometrik Bir Analiz. International Journal of Economic and Administrative Studies, 28, 25-46.
- Ezici, H. (2019). Tekstil İşletmelerinde Tersine Lojistik Faaliyetlerinin Uygulanması Üzerine Bir Çalışma. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Jenkins, A. (2021). A Guide to Reverse Logistics: How It Works, Types and Strategies. Oracle Netsuite. <https://www.netsuite.com/portal/resource/articles/inventory-management/reverse-logistics.shtml>.

- Kelleci, E. (2018). Yeşil Tedarik Zinciri Yönetiminde Tersine Lojistik, İSTAÇ A.Ş.'de Bir Uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mars Logistics (2022). Sosyal Etki. Sürdürülebilirlik. <https://www.marslogistics.com/tr/surdurulebilirlik>.
- Mars Logistics (2022). Sosyal Etki. Sosyal Sorumluluk. <https://www.marslogistics.com/tr/sosyal-sorumluluk>.
- Mücevher, H. M. (2021). Sürdürülebilir Lojistik için Üç Öncelikli Strateji: Yeşil Lojistik, Tersine Lojistik ve Yalın Lojistik. Enderun Dergisi, 5 (1), 39-54.
- Öçal, B. (2021). Tersine Lojistik Uygulamalarının Çevresel ve Sosyal Sürdürülebilirliğe Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26 (4), 521-532.
- Özgüner, Z., Özgüner M. (2022). Tersine lojistik uygulamalarının önündeki engellerin ve çözüm önerilerinin çok kriterli karar verme yöntemleriyle değerlendirilmesi. Business & Management Studies: An International Journal, 10 (3), 895-912.
- Tekin, M., Öztürk, D., Bahar, İ. (2021). Tersine Lojistiğin Bibliyometrik Analizi. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (3), 87-100.
- Uçar, Y. S. (2021). Tersine Lojistik Uygulamalarının Tedarik Zinciri ve İşletme Performansı Üzerine Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yıldız, D. (2021). Türkiye’de Tersine Lojistiğin Rolü. ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 11 (1), 136-144.
- Yıldız, D. (2021). Türkiye’de Tersine Lojistik Uygulama Girişimleri. Kamyonum.com. <https://www.kamyonum.com.tr/yazar/Turkiye-de-Tersine-Lojistik-Uygulama-Girisimleri/238/>.

Dr. Öğr. Üyesi Celil DURDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Celil Durdağ, 1984 İstanbul doğumludur. İstanbul Üniversitesi Ulaştırma ve Lojistik Yüksekokulu Hava Ulaştırma Bölümünden üçüncülük derecesiyle 2006 yılında, aynı yıl başladığı İstanbul Üniversitesi İşletme Yöneticiliği Yüksek Lisans Programından 2008 yılında birincilik derecesiyle mezun olmuştur. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Pazarlama Bölümünde doktorasına başlamış, daha sonra Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi Bölümüne geçiş yapmıştır. Durdağ, 2013 yılında UND Eğitim Çalışma Grubuna üye olarak seçilmiştir. İstanbul Kavram Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak çalışmasının ardından Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'na öğretim görevlisi olarak atanmıştır. Daha sonrasında Beykoz Lojistik Meslek Yüksekokulu'nda çalışmaya başlayan Durdağ, 2021 yılından itibaren çalışmalarını İstanbul Esenyurt Üniversitesi Lojistik Yönetimi bölümünde sürdürmektedir.

2. BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞLARI ÜZERİNDE İSLAMİ DİNDARLIĞIN ETKİSİ

Dr. Kübra ECER

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı

kubraecr@gmail.com

Orcid No: 0000-0002-6519-2803

GİRİŞ

Geleneksel iktisat anlayışının temel varsayımlarından olan rasyonellik kavramına yapılan eleştiriler ile bireylerin karar ve tercihlerini etkileyen farklı faktörlerin incelenmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Tüketim kararı kişisel zevk ve tercihlerin ötesinde psikolojik, sosyolojik ve kültürel birçok unsur ile ilişkilidir. Bu nedenle tüketici karar ve tercihlerinin yalnızca bir unsur ile ilişkilendirilmesi eksik bir değerlendirmeye yol açacaktır. Bu nedenle tüketim kararlarını etkilemesi muhtemel kavramlara dair yapılan araştırmalar literatüre katkı sağlamaktadır.

Bireylerin dini bir inanca sahip olması ve buna istinaden dini inancın gerektirdiği emir ve kurallara uyma isteği karar ve tercihler üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Özellikle İslam inancı bireylerin hayatının tüm alanlarında etkisi olabilecek kurallar ve sınırlamalar içermektedir. İslam inancına sahip bir bireyin dindarlık düzeyi, onun İslam dininin emir ve yasaklarını hayatına ne kadar yansıttığını göstermektedir. Bu nedenle bireylerin herhangi bir alandaki karar ve tercihleri hakkında bilgi sahip olmak için dini inancın değerlendirme kriterlerine dahil edilmesi gerekmektedir. Bireylerin tüketim, tasarruf, üretim gibi ekonomik konulardaki kararlarının dindarlık düzeyleri ile ilişkili olduğu

düşünülmektedir.

Sürdürülebilirlik uzun süredir bilimsel, ekonomik ve siyasi alanda tartışılan bir kavramdır. Sürdürülebilir bir gelecek için çevreye saygının artacağı ve kaynak tüketimini azaltacak bir ekonomik yaklaşımı içeren 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi Birleşmiş Milletler üyesi olan devletler tarafından kabul edilmiştir. Çevre korumadan ekonomik büyümeye uzanan geniş bir bağlamda 169 hedef belirlenmiş ve üye devletlerin 2030'a kadar bu hedeflere ulaşması beklenmektedir (Griggs ve diğerleri, 2013). Sürdürülebilirlik için devletler ve üreticilerin yanı sıra tüketicilerin de bu alanda bilinçlenmesi ve tercihlerini bu minvalde yapması gerekir (Lehner, Mont ve Heiskanen, 2016). Çünkü tüketicilerin tercihleri çevreye duyarlı ve sürdürülebilir geleceğe katkı sağlayacak içerikte ürünlerin üretilmesi için önemlidir (Cornel, 2018). Ancak bireylerin tüketim tercihlerinin sürdürülebilir ürünlerden yana olmasını sağlamak için önce bireylerin sürdürülebilir tüketim davranış düzeylerini tespit etmek, daha sonra ise sürdürülebilir tüketim davranışı ile ilişkili diğer unsurları incelemek gerekir. Böylelikle sürdürülebilir tüketim davranışını teşvik etmede kullanılacak unsurlar daha doğru tespit edilebilecektir.

2014 yılında Türkiye İstatistik Kurumu ile Diyanet İşleri Başkanlığı işbirliği ile gerçekleştirilen araştırmanın verilerine göre; Türkiye'de araştırmaya katılanların %99,2'si İslam inancına sahiptir. Araştırmaya katılan kişilerin %64,9'u ise yaşamlarını dinin emir ve hükümlerine göre biçimlendirdiğini ifade etmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014). Bu nedenle sürdürülebilir tüketim davranışı ile dini inanç arasında bir ilişki olabileceği varsayımı ile başlayan bu çalışma; Türkiye'de İslam dinine mensup olanların oldukça yüksek bir oranda olması nedeniyle İslam dini mensuplarının dindarlık düzeyleri ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek üzere oluşturulmuştur.

Çalışmanın amacı; İslami dindarlık düzeyi ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu amaçla ilk bölümde; İslami dindarlık ve sürdürülebilir tüketim davranışı ile ilgili kavramsal bir çerçeve sunulmuştur. İkinci bölümde; literatür taraması yapılarak daha önce alanda yapılan araştırmalar ve içerikleri derlenmiştir. Üçüncü bölümde İslami dindarlık düzeyi ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla yapılan analize dair yöntem ve analizde elde edilen bulgulara ilişkin bilgiler yer almaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İslami Dindarlık

Din, bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarını etkilemesi nedeniyle hayat biçimlerini etkileyen önemli bir unsurdur (Hanzee ve Ramezani, 2011). Dindarlık bir dini inanca sahip olma, o dine karşı bir aidiyet hissetme durumlarını içermektedir (Agarwala, Mishra ve Singh, 2019). Bireyin dininin değerlerine ve ideallerine inanma derecesini dindarlık düzeyi ile anlamak mümkündür (Delener, 1990). İslami dindarlık ise bireyin İslam dini mensubu olması ve İslam dininin emir ve yasaklarına uyma düzeyini göstermektedir. Ayrıca İslam dininin ilke ve kurallarına uyma taahhüdünü de içermektedir (Hwang, 2018).

İslami dindarlık düzeyi İslami kimlik ve hayat şekli ile ilgilidir. İslam dinine mensup olma doğuştan gelen bir özellik olarak değerlendirilmemekte, sonradan da kazanılabilen bir kimlik olmakla birlikte dinin emir ve kuralları bağlamında yorumlanan bir hayat tarzıdır (Avcı 2012: 40-41'den aktaran Seyidov, 2019). Dindarlık düzeyi yüksek bireylerin davranışları ile dini emirler arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır (Ayten, 2010). İslamiyet bireyin yaşamındaki her alana ilişkin bir kural ve kaide içerdiğinden bireylerin davranışlarını etkilemesi dindarlık düzeyine bağlı olarak değişmektedir (Abdullah, 1994). İslami dindarlık düzeyinin ölçülebilmesi için İslamiyete dair emir ve hükümlere esas teşkil eden Kur'an-Kerim'de belirtilen hususlar esas alınarak bir kıstas oluşturulması gerekmektedir (Çayabatmaz, 2016). Bu kıstaslara göre bireylerin günlük hayatlarında İslam dininin ne denli yer aldığı da tespit edilebilecektir.

1.2. Sürdürülebilir Tüketim

1992 yılında Birleşmiş Millet Çevre ve Kalkınma Konferansı düzenlenmiş, bu konferansta sürdürülebilir kalkınma eylem planı kapsamında oluşturulan Gündem 21'de bireylerin davranışlarının çevreye karşı olumsuz etkilerini azaltmak için tüketim davranışlarını değiştirmenin sürdürülebilir gelişmeyi sağlayacağı belirtilmektedir (United Nations, 1992). Sürdürülebilir tüketim ise; sürdürülebilir kalkınma kapsamında, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan, doğal kaynakların tüketiminin azaltılması, atık yönetimi, karbon emisyonlarının azaltılması ve çevre kirliliğine yol açan unsurların kullanımının azaltılarak asıl gereksinimleri karşılayacak, yüksek bir hayat

standartı sağlayacak mal ve hizmetlerin kullanılmasıdır (Norwegian Ministry of Environment, 1994'den aktaran OECD, 2002). Ayrıca sürdürülebilir tüketim doğal kaynakların sınırlı kullanılmasının yanı sıra doğal hayata zarar vermemeyi amaçlayan yada en az zarar verecek yöntemleri kullanmayı hedefleyen bir anlayıştır (Kiracı ve Kayabaşı, 2010). Böylelikle kişisel istek ve arzuların daha çok toplumsal ve çevresel bir yarar ön planda tutulmaktadır (Atrek ve Madran, 2017).

Sürdürülebilir bir gelecek için kaynakların aşırı kullanımının ve sürdürülebilir olmayan tüketimin azaltılması gerekmektedir (Polyportis, Mugge ve Magnier, 2022). Sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim, aşırı kaynak kullanımı ve atık yönetiminin olmayışı çevresel bozulmanın ana nedenleridir. Bu bağlamda, sürdürülebilir tüketim tercihlerinin kaynak kıtlığı ve iklim değişikliği gibi sorunların çözülmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir (Tunn, Bocken, van den Hende ve Schoormans, 2019)

Bireylerin tüketim tercihleri üretim sürecinin şekillendirilmesi bakımından önem kazanmaktadır. Tüketiciler çevreye duyarlı ve sürdürülebilir içerikli ürünleri tercih ettiklerinde üreticiler tüketicilerin bu tercihlerine duysız kalamamayacaklardır (Paavola, 2001).

Sürdürülebilir tüketim davranışına teşvik edici unsurların anlaşılabilirliği için tüketim davranışları ile ilişkili olan ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin incelenmesi gerekmektedir. Özellikle yapılan araştırmalarla büyük çoğunluğu bir dine inandığı ve bunların da çoğunluğunun İslam dinine mensup olduğu değerlendirildiğinde bir kültürel öge olarak dindarlığın çevreye duyarlı ve israfı engelleyecek bir anlayış olan sürdürülebilir tüketim davranışı ile nasıl bir ilişkinin bulunduğu irdelenmesi gerekmektedir. "Bireylerin dini inançlarının ve manevi sorumluluklarının anlaşılması, onları sürdürülebilirliğe teşvikte yol gösterici olacaktır" (Orellano, Valor ve Chuvieco, 2020).

2. İSLAMİ DİNDARLIK İLE SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM İLİŞKİSİ

Bireylerin tüketim davranışları ekonomik, sosyal ve kültürel birçok unsur tarafından etkilenmektedir. Çevresel bozulma ve iklim değişikliğinin çözülmesi gereken öncelikli bir sorun olması nedeniyle mevcut üretim ve tüketim anlayışını değiştirmek gerekmektedir. Tüketim tercihlerinin üreticiler üzerinde bir baskı unsuru olması nedeniyle tüketici davranışlarının çevreye duyarlı, sürdürülebilirlik bilinci ile biçimlendirilmiş olması için teşvik edilmesi önemlidir. Ancak bunun için tüketim davranışını etkilemesi muhtemel unsurlar belirlenerek başarılı bir teşvik politikası oluşturulabilecektir. Dindarlık düzeyi bireylerin ahlak durumlar başta olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel tüm kararlarını etkilediği değerlendirilmektedir.

“İslami dindarlık ihtiyaçtan fazla tüketim, çevreye zarar verme, kaynakların aşırı kullanılması gibi bir tüketim anlayışını uygun bulmamaktadır” (Hanze ve Ramezani, 2011). İslam anlayışında bireyin faydasının yanında toplumsal ve çevresel fayda da önemlidir ve doğal kaynakların kullanımı başta olmak üzere israf yasaklanmaktadır (Arslan, 1997). Kur’an-ı Kerim’de doğadaki tüm varlıklar mutlaka bir amaca yönelik yaratılmıştır ve bir düzen içerisindedir. Bu düzenin bir parçası olarak insan doğal dengeyi bozacak davranışlardan kaçınmalıdır (Akyüz, 2014).

Literatürde dindarlık düzeyi ile sürdürülebilir tüketim arasındaki ilişkiye dair sınırlı da olsa araştırmalara bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar dindarlık ile sürdürülebilir tüketim arasındaki ilişkiye dair farklı sonuçlara ulaşmıştır. Araştırma sonuçlarının birbirinden farklı olması, dindarlık düzeyinde başka birçok faktöründe sürdürülebilir tüketim üzerinde etkisinin bulunmasıdır (Özdemir, 2021). Yapılan literatür taramasında dindarlık ile sürdürülebilir tüketim arasındaki ilişkiye dair yapılan çalışmalar ve içerikleri Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması

(Homer ve Kahle, 1988)	Çalışmada; bireylerin değerlerinin davranışları üzerinde etkisinin bulunduğu ve dindarlığın tüketim davranışı etkilediği belirtilmektedir.
(Granzin ve Olsen, 1991)	Çalışmada; bireylerin dindarlık düzeyi arttıkça ikinci el eşya kullanımı ve geri dönüşüm davranışına yönelim artmakta olduğu belirtilmektedir.
(Arslan, 1997)	Çalışmada; İslam dininin toplumsal faydayı arttıran, doğal kaynakların israf edilmeden kullanıldığı bir üretim ve tüketim anlayışının hakim olduğu belirtilmektedir.
(Klineberg, McKeever ve Rothenbach, 1998)	Çalışmada; dindarlık düzeyi ile çevreye duyarlı tüketim tercihi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirtilmektedir.
(Djupe ve Gwiasda, 2010)	Çalışmada; bireylerin dindarlık düzeylerinin arttıkça sürdürülebilir tüketim yönelimlerinin artacağı belirtilmektedir.
(Martin ve Bateman, 2014)	Çalışmada; insanların dini inanç düzeyleri ile çevreye duyarlı davranışları arasında ters yönde bir ilişki olduğu belirtilmektedir.
(Seyidov, 2015)	Çalışmada; bireylerin İslami bağlılık düzeyinin tüketici davranışlarını diğer unsurlar ile birlikte biçimlendirildiği belirtilmektedir.
(Minton, Kahle, Juan ve Tambyah, 2016)	Çalışmada; bireylerin dindarlık düzeyleri arttıkça sürdürülebilir tüketim davranışına daha çok yöneldikleri belirtilmektedir.
(Leary, Minton ve Mittelstaedt, 2016)	Çalışmada; bireylerin dindarlık düzeyleri ile çevre bilincine sahip tüketim davranışları arasında ters yönlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir.

(Minton, Jeffrey Xie, Gurel-Atay ve Kahle, 2018)	Çalışmada; sürdürülebilir tüketim davranışı ile dindarlık düzeyi ile arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmektedir.
(Razzaq, Ansari, Razzaq ve Awan, 2018)	Çalışmada; İslam dininin fedakârlığı teşvik ettiği ve bu nedenle Müslümanların sürdürülebilir tüketime yöneldikleri belirtilmektedir.
(Khan ve Kirmani, 2018)	Çalışmada; İslami dindarlık düzeyleri ile çevresel duyarlılık düzeyi arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmektedir.
(Hameed, Waris ve Amin ul Haq, 2019)	Çalışmada; içsel dindarlık düzeyi arttıkça sürdürülebilir tüketim davranışının da arttığı ancak dışsal dindarlık ile sürdürülebilir tüketim arasında bu ilişkinin bulunmadığı belirtilmektedir.
(Muñoz-García ve Villena-Martínez, 2020)	Çalışmada; bireylerin dindarlık düzeyleri ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında olumlu bir ilişkinin bulunduğu belirtilmektedir.
(Çavuşoğlu ve Demirağ, 2021)	Çalışmada; içsel ile dışsal dindarlık düzeyinin çevreye duyarlı tutumu ve sürdürülebilir giyim tercihini olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir.
(Özdemir, 2021)	Çalışmada; sürdürülebilir tüketim boyutları ile dindarlık boyutları arasında yapılan incelemede bazı boyutlar arasındaki ilişkide gönüllü sadeliğin dolaylı aracılık rolü bulunduğu belirtilmektedir.
(Yemez, 2022)	Çalışmada; dini bağlılık düzeyinin çevre bilinci ve yeşil ürün satın alma davranışında olumlu etkiye sahip olduğu belirtilmektedir.

---

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Literatürde bireylerin İslami bağlılığı ve sürdürülebilir tüketim davranışı ile ilgili ayrı birçok araştırma bulunsa da, bireylerin İslami dindarlık düzeyi ile sürdürülebilir tüketim anlayışı ile ilgili çok az sayıda araştırma bulunmaktadır. Sürdürülebilir tüketim davranışı üzerine etkisi olabilecek durumlar hakkında araştırmaların yapılması, bireylerin sürdürülebilir tüketime teşvik edilebilmesini sağlamak için önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada bireylerin İslami dindarlık düzeylerinin sürdürülebilir tüketim davranışı ile ilişkisi analiz edilmiştir. Geçmişte yapılan araştırmalara göre Türkiye’de yaşayanların büyük bir kısmının bir dini inanca sahip olduğu, dini bir inanca sahip olanların çoğunluğunun ise İslam inancına sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bu çalışma da bireylerin özellikle İslami dindarlık düzeylerinin sürdürülebilir tüketim davranışı ile ilişkisine dair bir analiz yapılarak literatüre bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Çalışmanın anket içermesi nedeniyle öncelikle Üsküdar Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 29/01/2021 tarih 30 sayılı etik kurul onayı alınmış daha sonra araştırmaya başlanmıştır. Elde edilen verilerden yapılan testler ve güvenilirlik analizi için SPSS programı kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezlerinin test edilmesinde t testi, One Way ANOVA, Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır.

Türkiye’deki farklı illerde ikamet eden 18 yaş ve üzeri bireyler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. “Bir çalışmada bir milyon ve üzeri evrenlerde %95 güven aralığında örneklem büyüklüğünün 384 olması yeterli” görülmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010). Türkiye’de nüfusun 85 milyon civarında olduğu değerlendirildiğinde örneklem hacminin yeterli düzeyde olduğu düşünülmektedir (TÜİK, 2022). Çalışma kapsamında yapılan anket çalışmasında yöntem olarak kolayda örneklem kullanılmıştır. Katılımcılarla internet üzerinden bağlantı paylaşımı yapılarak anketi doldurmaları sağlanmıştır. Bu şekilde toplam 413 kişiden veri elde edilmiş ancak uç değerleri kapsayan anketler örneklemden çıkarılmış ve katılanların 397’si değerlendirmeye alınmıştır. Tamamlanan anketlerden elde edilen veriler ile analiz yapılmıştır.

Araştırmada verileri toplamak için Kur’an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği, Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeği ve demografik bilgi

formu kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği: Türkiye'deki Müslümanların dindarlık düzeyini ölçmek için kullanılan bir ölçektir. Çayabatmaz (2016) tarafından geliştirilen ölçek, 53 maddelik ve beşli likert yapısındadır ve 7 boyutludur. Tamamı olumlu maddelerden oluşan ölçekten alınabilecek en düşük puan 53 ve en yüksek puan 265'dir. Ölçekten alınabilecek puanların madde sayısına bölünmesi sonucu elde edilebilecek en düşük puan ortalaması 1 ve en yüksek puan ortalaması ise 5 olmaktadır. Kur'an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği varyansın %53,122'sini açıklamaktadır. Ölçeğin tüm boyutlarının Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,70'in üzerinde hesaplanmıştır (Çayabatmaz, 2016).

Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeği: Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının ölçülmesi amacıyla kullanılan bir ölçektir. Doğan, Bulut ve Çımrın (2015) tarafından geliştirilen ölçek, 17 maddelik ve beşli likert yapısındadır ve 4 boyutludur. Maddelerin 6, 7, 8, 9, 10 ters, geri kalan 12'si ise olumlu maddelerden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 17 ve en yüksek puan 85'dir. Ölçekten alınabilecek puanların madde sayısına bölünmesi sonucu elde edilebilecek en düşük puan ortalaması 1 ve en yüksek puan ortalaması ise 5 olmaktadır. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeği varyansın %51,1'ini açıklamaktadır. Ölçeğin tüm boyutlarının Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,70'in üzerinde hesaplanmıştır.

Demografik Bilgi Formu: Bu formda ankete katılanların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum gibi demografik özellikleri hakkında veri elde etmek amacıyla sorular bulunmaktadır.

Bireylerin ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri tüketim davranışı ile kendi arzu ve isteklerini tatmin etmelerinin yanı sıra bu tüketim tercihlerinde gelecek nesilleri de düşünmek ve buna göre çevreye zarar vermeyecek ve kaynak tüketimini azaltacak şekilde davranmak önemlidir. Bu minvalde sürdürülebilir tüketim ile ilişkisi olabilecek unsurların değerlendirilmesi bireyleri sürdürülebilir tüketim davranışına teşvik edecek şekilde farkındalığı geliştirici politikaların uygulanmasını gerektirmektedir. Bu sebeplerle kültürel, sosyal ve ekonomik alanlar başta olmak üzere tüm alanlarda bireyin davranışları üzerinde etkisi olan İslam inancının, sürdürülebilir tüketim davranışı ile bir ilişkisinin bulunup bulunmadığına ilişkin verilere ulaşılması ve bu verilere göre analiz yapmak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda

hipotezler geliştirilmiştir.

Geçmişte yapılan araştırmalarda Türkiye’de bir dini inanca sahip bireylerin çoğunun İslam dinine mensup olduğunu beyan etmesi nedeniyle H1 hipotezi oluşturulmuştur.

H1: Türkiye’de yaşayan ve İslam dinine mensup bireylerin İslami dindarlık düzeyi yüksektir.

H2: Bireylerin İslami dindarlık düzeyleri ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasında istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

3.2. Bulgular

Araştırma bağlamında elde edilen verilerden, aykırı değer içeren formlar analiz kapsamından çıkarılmıştır. Veri analizinde öncelikle verilerin normal dağılım gösterme durumları incelenmiştir.

Tablo 2. Verilerin Dağılımına Ait Normallik Test Sonuçları

Değişkenler	İstatistik	sd	p	Ortalama	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
İslami dindarlık	0,226	397	0,000	230,88	234,00	-1,15	0,61
Sürdürülebilir tüketim	0,128	397	0,000	63,97	65,00	-0,52	0,19

Verilerin normal dağılım analizi neticesinde ortalama ile medyanın birbirine yakınlığı ve basıklık ile çarpıklığın ± 3 arasında olmasının yeterliliğine (Büyüköztürk, Çokluk Bökeoğlu ve Köklü, 2015) ilişkin görüşler bağlamında incelendiğinde verilerin normal dağılım gösterdikleri belirlenmiştir.

Ankete katılanların dindarlık düzeyleri ve sürdürülebilir tüketim davranışı düzeylerini belirlemek için betimsel istatistikler yapılmıştır. Ek olarak katılımcıların demografik bilgilerinden elde edilen veriler frekans ve yüzde dağılımları ile analiz edilmiştir.

Tablo 3. İslami Dindarlık Ölçeğine Ait Betimsel İstatistikler

Boyutlar	n	$\bar{x}$	ss
İyilik	397	74,40	6,64
İnanç	397	29,25	1,66
İbadet	397	28,70	4,98
Kamil davranış	397	23,17	4,01
Ahlak	397	22,90	4,78
Yakınlık	397	31,25	4,77
Uygulaması zor emirler	397	21,41	3,63
İslami dindarlık	397	230,88	22,77

Tablo2’deki İslami dindarlık düzeyine ait betimsel istatistikler incelendiğinde, bireylerin İslami dindarlık düzeylerinin yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir ($\bar{x} = 230,88$). İslami dindarlık düzeyine ait en yüksek düzeye sahip alt boyutun 74,40 ortalama ile iyilik alt boyutu olduğu, en düşük düzeye sahip alt boyutun ise 21,41 ortalama ile uygulaması zor emirler alt boyutu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Ölçeğine Ait Betimsel İstatistikler

Boyutlar	n	$\bar{x}$	ss
Çevre duyarlılığı	397	17,08	4,41
İhtiyaç dışı satın alma	397	19,73	3,65
Tasarruf	397	17,57	3,00
Yeniden kullanılabilirlik	397	9,15	3,13
Sürdürülebilir tüketim	397	63,54	10,69

Tablo 3’deki sürdürülebilir tüketim davranışına ait betimsel istatistikler incelendiğinde, bireylerin sürdürülebilir tüketim davranış düzeylerinin yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir ($\bar{x} = 63,54$). Sürdürülebilir tüketim davranışına ait en yüksek düzeye sahip alt boyutun 19,73 ortalama ile ihtiyaç dışı satın alma alt boyutu olduğu, en düşük düzeye sahip alt boyutun ise 9,15 ortalama ile yeniden kullanılabilirlik alt boyutu olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Ölçeklerin Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Cronbach's Alpha	Madde sayısı
Sürdürülebilir tüketim	0,877	17
Çevre duyarlılığı	0,864	5
İhtiyaç dışı satın alma	0,723	5
Tasarruf	0,844	4
Yeniden kullanılabilirlik	0,844	4
İslami dindarlık	0,947	53
İyilik	0,898	16
İnanç	0,769	6
İbadet	0,816	7
Kamil davranış	0,843	6
Ahlak	0,831	6
Yakınlık	0,898	7
Uygulaması zor emirler	0,768	5

İslami dindarlık ve sürdürülebilir tüketim davranışı ölçeklerinin genel ve alt boyutlarına ait güvenilirlik düzeyinin kabul edilebilir seviyede olduğu belirlenmiştir (Cronbach's Alpha>0,70).

Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Sayı	Yüzde(%)
Kadın	123	31
Erkek	274	69
Toplam	397	100
Yaş	Sayı	Yüzde(%)
18-30	15	3,8
31-40	246	62
41-50	106	26,7

51-60	30	7,6
Toplam	397	100
Eğitim düzeyi	Sayı	Yüzde(%)
Lise	61	15,4
Lisans	153	38,5
Yüksek lisans	94	23,7
Doktora	89	22,4
Toplam	397	100
Medeni durum	Sayı	Yüzde(%)
Bekâr	91	22,9
Evli	306	77,1
Toplam	397	100

Tablo 5’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan kişilerin 123’ü (% 31) kadın ve 274’ü (% 69) erkektir. Genel yaş ortalaması 40,1 olup, katılan kişiler en fazla 246 kişi (% 2) ile 31-40 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılanların 61’i (% 15,4) lise, 153’ü (% 38,5) lisans, 94’ü (%23,7) yüksek lisans, 89’u (% 22,4) doktora derecesine sahiptir. Katılımcıların 91’i (% 22,9) bekâr, 306’sı (% 77,1) evlidir.

Tablo 7. İslami Dindarlık Düzeyi İle Sürdürülebilir Tüketim Arasındaki İlişki

		Sürdürülebilir tüketim	İslami dindarlık
Sürdürülebilir tüketim	r	1	0,600
	p		0,000*
İslami dindarlık	r	0,600	1
	p	0,000*	
*p<0,05			

Katılımcıların İslami dindarlık düzeyleri ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığını tespit

edebilmek amacıyla Pearson korelasyon kat sayısı incelenmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre bireylerin İslami dindarlık düzeyleri ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasında istatistiksel olarak %95 güven düzeyinde pozitif yönlü orta kuvvette anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. ($r=0,600$, $p=0,000$, $p<0,05$)

SONUÇ

İnsanların tüketim davranışlarını değiştirmek gibi talebi azaltma çözümleri iklim değişikliğinin sınırlandırılmasına önemli ölçüde yardımcı olabileceği düşünülmektedir. (IPCC, 2022). Tüketici davranışlarında sürdürülebilirlik lehine bir değişim olmadıkça, sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak hedeflere ulaşamayacaktır (Alfredsson ve diğerleri, 2018). Bu nedenle bireyleri sürdürülebilir tüketime teşvik edebilmek için tüketim davranışını etkileyebilecek unsurların araştırılması gerekmektedir. Böylelikle başarılı teşvik politikaları oluşturulabilecektir. Bireylerin tüketim tutum ve davranışlarını içsel ve dışsal olmak üzere birçok faktör etkilemektedir. Bu faktörlerden biri de dini inançtır. Bireylerin sahip oldukları dini inancın öğretilerine göre tutum davranışlarını şekillendirmesi beklenen bir durumdur. Türkiye’de yapılan araştırmada bireylerin %99,2’si İslam dinine mensup olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle İslam inancının bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışları ile bir ilişkisinin bulunup bulunmadığının tespitinin önemli olacağı değerlendirilmiş ve bu minvalde literatür taraması yapıldıktan sonra oluşturulan hipotezleri test edecek bir inceleme dizayn edilmiştir. Yapılan anket çalışmasından elde edilen verilerle İslam dinine mensup olanların dindarlık düzeylerinin ne olduğu ve dindarlık düzeyi ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarını teşvik edebilmek çevrenin korunması ve iklim değişikliği ile mücadele de oldukça önemlidir. Tüketicilerin sürdürülebilirlik lehine değişen kararları üreticileri de sürdürülebilir üretim yapmaları yönünde teşvik edecektir.

Bu çalışmada öncelikle araştırmaya katılmış olan bireylerin İslami dindarlık düzeyi ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için yapılan anketten elde edilen veriler analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucu katılımcıların İslami dindarlık düzeyleri yüksektir ve H1 hipotezi doğrulanmıştır. Sürdürülebilir tüketim davranışı düzeyinin cinsiyet, medeni durum, yaş ve eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan testler örneklem bağlamında anlamlı çıkmadığından

analiz sürecine dahil edilmemiştir.

Yapılan literatür taramasında İslami dindarlık düzeyi ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulgusunun tespiti nedeniyle H2 oluşturulmuştur. Yapılan Pearson korelasyon analizi sonucunda İslami dindarlık düzeyi ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında pozitif yönlü orta kuvvette anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Böylelikle H2 hipotezi kabul edilmiştir. İslami dindarlık düzeyi ile sürdürülebilir tüketim davranışı arasında olumlu ve orta kuvvette bir ilişki bulunsa da, sürdürülebilir tüketim davranışı etkileyen birçok bireysel, ekonomik, sosyal ve kültürel unsur bulunduğundan bu unsurların da dahil edildiği daha geniş bir örneklem ile araştırmayı geliştirmek mümkün olacaktır. Ayrıca bu çalışma ile bireylerin sürdürülebilir tüketime farkındalığının artması ve tüketici davranışlarını daha sürdürülebilir bir tüketime yönlendirmesi muhtemel etkiler üzerine yapılacak sonraki çalışmalara ilham olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, H. M. (1994). İslam'da Suç Eğilimine Karşı Koruyucu Bir Mekanizma Olarak Dindarlık. *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2).
- Agarwala, R., Mishra, P. ve Singh, R. (2019). Religiosity and consumer behaviour: A summarizing review. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 16(1), 32–54.
- Akyüz, İ. (2014). Türkiye'de gençlik, din ve değerler konusunda yapılan ampirik araştırmaların yöntem ve içerik analizi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(30), 183–202.
- Alfredsson, E., Bengtsson, M., Brown, H. S., Isenhour, C., Lorek, S., Stevis, D. ve Vergragt, P. (2018). Why achieving the Paris Agreement requires reduced overall consumption and production. <https://doi.org/10.1080/15487733.2018.1458815>, 14(1), 1–5. doi:10.1080/15487733.2018.1458815
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamaları. Sakarya Kitabevi.
- Arslan, H. (1997). İslam'da tüketici. M. Özel (Ed.), *İktisat ve Din içinde* (ss. 237–248). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Atrek, B. ve Madran, C. (2017). Tüketici perspektifli sürdürülebilir tüketim çalışmaları:

- Ulusal alanyazındaki çalışmalar üzerine sistematik derleme çalışması. Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 10(19), 1–31.
- Ayten, A. (2010). Sahip olma mı emanet görme mi? Çevre bilinci ve dindarlık ilişkisi üzerine bir araştırma. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 10(2), 203–233.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk Bökeoğlu, Ö. ve Köklü, N. (2015). Sosyal bilimler için istatistik. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çavuşoğlu, S. ve Demirağ, B. (2021). Dindarlık düzeyinin sürdürülebilir giyim satın alma davranışına etkisi: moda bağlılığı ve çevre yanlısı tutumun aracılık rolü. Journal of Emerging Economies and Policy, 6(2), 81–99.
- Çayabatmaz, E. (2016). Kur'an-ı Kerim bağlamında İslami dindarlık ölçeği denemesi. Erciyes Üniversitesi.
- Cornel, S. (2018). The effectiveness of nudging in increasing recycling behaviour. <https://scripties.uba.uva.nl/download?fid=657064> adresinden erişildi.
- Delener, N. (1990). The effects of religious factors on perceived risk in durable goods purchase decisions. Journal of Consumer Marketing, 7(3), 27–38.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2014). Türkiye’de dinî hayat araştırması. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Djupe, P. A. ve Gwiasda, G. W. (2010). Evangelizing the environment: Decision process effects in political persuasion. Journal for the Scientific Study of Religion, 9(1), 73–86.
- Granzin, K. L. ve Olsen, J. E. (1991). Characterizing participants in activities protecting the environment: A focus on donating, recycling, and conservation behaviours. Journal of Public Policy & Marketing, 10(2), 1–27.
- Griggs, D., Stafford-Smith, M., Gaffney, O., J., R., Öhman, M. C., Shyamsundar, P. ve Nobble, I. (2013). Policy: Sustainable development goals for people and planet. Nature, 495, 305–307.
- Hameed, I., Waris, I. ve Amin ul Haq, M. (2019). Predicting eco-conscious consumer behaviour using theory of planned behaviour in Pakistan. Environmental Science and Pollution Research, 26(15), 15535–15547.
- Hanzee, K. H. ve Ramezani, M. . (2011). Intention to halal products in the world markets. Interdisciplinary Journal of Research in Business, 1(5), 1–7.
- Homer, P. M. ve Kahle, L. R. (1988). A structural equation test of the value-attitude-

- behavior hierarchy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(4), 638–646. doi:10.1037/0022-3514.54.4.638
- Hwang, H. (2018). Do religion and religiosity affect consumers' intentions to adopt pro- environmental behaviours? *International Journal of Consumer Studies*, 42(6), 664–674.
- IPCC. (2022). *Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change*. P. R. Shukla, J. Skea, R. Slade, A. Al Khourdajie, R. Van Diemen, D. McCollum, ... J. Malley (Ed.), Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change içinde . New York, USA: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781009157926
- Khan, M. N. ve Kirmani, M. D. (2018). Role of religiosity in purchase of green products by Muslim students: empirical evidences from India. *Journal of Islamic Marketing*, 9(3), 504–526.
- Kiracı, H. ve Kayabaşı, A. (2010). Real and spurious sustainable consumption behaviour in Turkey: A field research. *Innovative Marketing*, 6(2), 43–47.
- Klineberg, S. L., McKeever, M. ve Rothenbach, B. (1998). Demographic predictors of environmental concern: It does make a difference how it's measured. *Science Quarterly*, 79(4), 734–753.
- Leary, R. B., Minton, E. A. ve Mittelstaedt, J. D. (2016). Thou shall not? The influence of religion on beliefs of stewardship and dominion, sustainable behaviours, and marketing systems. *Journal of Macromarketing*, 36(4), 457–470.
- Lehner, M., Mont, O. ve Heiskanen, E. (2016). Nudging—A promising tool for sustainable consumption behaviour? *Journal of Cleaner Production*, 134, 166–177.
- Martin, W. C. ve Bateman, C. R. (2014). Consumer religious commitment's influence on ecocentric attitudes and behaviour. *Journal of Business Research*, 67(2), 5–11.
- Minton, E. A., Jeffrey Xie, H., Gurel-Atay, E. ve Kahle, L. R. (2018). Greening up because of God: The relations among religion, sustainable consumption and subjective well-being. *International Journal of Consumer Studies*, 42(6), 655–663.
- Minton, E. A., Kahle, L. R., Jiuan, T. S. ve Tambyah, S. K. (2016). Addressing criticisms of global religion research: A consumption-based exploration of status and materialism, sustainability, and volunteering behaviour. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 55(2), 365–383.
- Muñoz-García, A. ve Villena-Martínez, M. (2020). Sustainable behaviour among Spanish University students in terms of dimensions of religion and spirituality.

Sustainability, 12.

- OECD. (2002). Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://www.oecd.org/env/consumption-innovation/1938984.pdf> adresinden erişildi.
- Orellano, A., Valor, C. ve Chuvieco, E. (2020). The influence of religion on sustainable consumption: A systematic review and future research agenda. Sustainability, 12(19).
- Özdemir, N. (2021). Dindarlık ve sürdürülebilir tüketim davranışı: Gönüllü sadeliğin aracı rolü. Tujom, 6(1), 7089.
- Paavola, J. (2001). Toward sustainable consumption economics and ethical concern for the environment in consumer choices. Review of Social Economy, 9(2), 227–245.
- Polyportis, A., Mugge, R. ve Magnier, L. (2022). Consumer acceptance of products made from recycled materials: A scoping review. Resources, Conservation and Recycling, 186, 106533. doi:10.1016/J.RESCONREC.2022.106533
- Razzaq, A., Ansari, N. Y., Razzaq, Z. ve Awan, H. M. (2018). The impact of fashion involvement and Islamic, pro-environmental attitude on sustainable clothing consumption: The moderating role of religiosity. Sage Open, 8(2), 1–17.
- Seyidov, İ. (2015). Tüketicilerin davranışlarında şekillendirici bir faktör olarak İslami bağlılık. Selçuk İletişim, 9(1), 388–409.
- TÜİK. (2022). Dünya Nüfus Günü. 18 Aralık 2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552> adresinden erişildi.
- Tunn, V. S. C., Bocken, N. M. P., van den Hende, E. A. ve Schoormans, J. P. L. (2019). Business models for sustainable consumption in the circular economy: An expert study. Journal of Cleaner Production, 212, 324–333. doi:10.1016/J.JCLEPRO.2018.11.290
- United Nations. (1992). Agenda 21. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> adresinden erişildi.
- Yemez, İ. (2022). Dini bağlılık, çevre bilinci ve dışa dönüklüğün yeşil ürün satın alma niyeti üzerindeki etkisi: Z kuşağı üzerine bir uygulama. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 34, 97–116. doi:10.18092/ulikidince.939010

3. BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNDE İŞÇİ SENDİKALARININ ROLÜ

Mehmet MERT

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

mert.mehmet.tr@gmail.com

Orcid No: 0000-0003-4126-7580

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu: “İşçi Sendikalarının Çalışma İlişkileri Üzerindeki Rolünü incelemektir. İşçi-İşveren ilişkileri; 19. ve 20.yüzyılda, bütün sosyal hareketleri ve düşünce sistemlerini etkilemiştir. Dünyada, sanayi devrimi ile birlikte; farklı ülkelerde, işçilerin çalıştıkları işletmelerde verilecek olan kararlarda, etkili olabilmeleri için kurulan, dağılık ve çok sayıda kuruluş olmuştur ve bu kuruluşlar zamanla sendika adını almıştır. Sendikaların ana görevi, kısaca; üyelerinin menfaatini korumak ve geliştirmektir.

Bu çalışmanın amacı; İşçi sendikalarının çalışma ilişkileri üzerindeki rolü konusundaki literatürü ortaya koymaktır. İşyerinde verimlilik, işçi ve işveren arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin üzerindeki etkileri konusunda, literatürde çok az sayıda ve güvenilirliği şüpheli olan bilgi mevcuttur. Bu çalışma ile sendikaların, çalışma ilişkileri üzerindeki etkisi, geniş bir çerçeveden ele alınmaktadır. Bu eser; özgün ve orijinal olan bir çalışmadır.

1. ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ

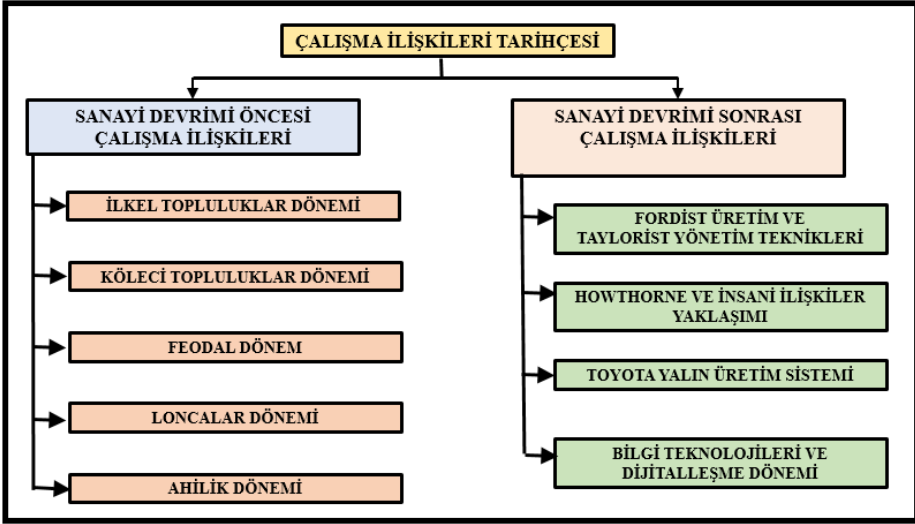
1.1. Çalışma İlişkileri Tanımı ve Kavramı

Çalışma ilişkileri; işverenler ve iş görenleri temsil eden sendikaların, ücret pazarlığı ve çeşitli kararlar almak için yapılan toplu pazarlık görüşmeleridir (Carrel ve Heavrin, 2013: 3-4). Çalışma ilişkileri; işveren, işçileri temsilcisi, sendikanın bir ilişkisidir (Demitchel, 2010: 7). Çalışma ilişkileri; temel olarak işçi ve işveren arasındaki ilişkiyi temel alır. Çalışma ilişkilerinde, üç temel aktör vardır. Bunlar; iş görenler ve onların örgütleri, işverenler ve onların örgütleri ile ilgili devlet kurumlarıdır. Çalışma ilişkileri; sendika ve yönetim örgütleri, işçiler ve devletin çeşitli kurumları arasındaki. Çalışma ilişkileri; İşveren ile işçiler arasında, işçilerin kendi aralarında, işveren ve işçi temsilcileri ile hükümet arasında ve toplumdaki diğer kurumlar arasındaki ilişkiler olarak da ifade edilmektedir. Çalışma ilişkileri; adalet, verimlilik ve tatminkarlık konuları başta olmak üzere; işyerindeki işgücü sorunlarına bir çözüm sağlamak için; insan kaynakları yönetimi, iş kanunları, toplu iş sözleşmesi ve sosyal güvenlik sistemlerini kapsamaktadır (Budagova, 2019: 143). Çalışma ilişkileri; işverenler ve sendikalar, sendikalar ve çatışmalar arasındaki müzakerelerde; ekonomi, sosyoloji, psikoloji ve hukuk alanındaki konuları içerir. Literatürde, Sermaye-Emek İlişkileri, Çalışma İlişkileri, Endüstriyel İlişkiler, İş İlişkileri, Çalışan İlişkileri ve İşyeri İlişkileri terimleri, birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

Çalışma ilişkileri, bir sistem oluşturmaktadır ve her bir ülkeye özgü olup ülkelere göre farklılık göstermektedir (Caulfield, 2004:445). Bir ülkedeki çalışma ilişkileri ve toplu iş sözleşmeleri; o ülkenin; ekonomisi, sanayisi, üretim yöntemleri, teknoloji seviyesi ve sosyo-kültürel durumu hakkında önemli bilgiler içerir. Çalışma ilişkileri; iş görenlerin, iş hukuku ve sosyal güvenlik konularındaki hak ve menfaatlerine erişebilmenin bir yoludur. İstihdam ilişkisi; işverenler ve işçiler arasındadır. Çalışma ilişkisi; sendikalar ile işverenler arasında yer alır. Bu sebeple, çalışma ilişkileri, kurumsal olan ilişkilere dir. Çalışma ilişkileri; sendika yönetimi, kurumlar ve insan kaynakları yönetim politika ve uygulamalarıyla, işlerin düzenlenmesini kapsayacak şekilde gelişmiştir (Budagova, 2019: 6).

1.2. Çalışma İlişkilerinin Tarihçesi

Sanayi Devrimi, köklü değişimlere sebep olmasından dolayı çalışma ilişkileri tarihi; Sanayi Devrimi öncesi ve sonrası halinde ele alınmakta olup, Şekil 1’de bu durum gösterilmektedir.

Şekil 1: Çalışma İlişkilerinin Tarihi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sanayi Devrimi öncesinde, üretim aracı toprak ve temel iktisadi faaliyet tarımdır. Bu dönemde; işveren ve işçi arasında kesin bir ayırım yoktur. Bu dönemde çalışma ilişkileri; sınırlı ve dar kapsamlı olarak tanımlanmaktadır (Tanğ, 2021: 146). Sanayi Devrimi sonrasında, geniş bir işçi-işveren sınıfı ortaya çıkmış olup, çalışma ilişkileri iki kesim arasındaki ilişkilere evrilmiştir (Makal vd., 2012: 14). Bu dönem içerisinde; üretimde makinelerin yoğun bir şekilde kullanılmış olup, bir otomasyon süreci ortaya çıkmıştır (Dereli, 2015: 40). Sanayi Devrimi, siyasi, sosyal ve ekonomik hayatta değişimlere sebep olmuş ve bu değişimler, çalışma ilişkilerinde büyük değişimlerin de ortaya çıkmasının nedeni olmuştur. İşçi - işveren arasında yaşanan bu değişim, bir takım öncelikli konular yaratmış olup, insani ilişkiler, uzun bir süre içerisinde, bu öncelikli konular içinde yer almamıştır. İşçi sağlığı ve iş güvenliği

dikkate alınmamış, işçi – işveren ilişkisi, kölelik düzeyine yakın bir seviyede sürdürülmüştür (Tanğ, 2021: 146).

1.2.1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönemde Çalışma İlişkileri

Bu dönem; ilkel topluluklar dönemi, köleci toplumlar dönemi ve feodal dönem olarak ifade edilmektedir (Tanğ, 2021: 146).

1) İlkel Topluluklar Dönemi Çalışma İlişkileri: Bu dönem, insanların avcı ve toplayıcı olarak, en fazla 50-60 kişilik kabile ve klan olarak hayatlarını sürdürdükleri bir dönemdir. İnsanlar bu dönemde, doğayı değiştirecek güce sahip değildir. İnsanlar, sadece günlük ihtiyaçlarını gidermek için çalışırlar. Kabildeki bireyler ortak faaliyet yaparlar ve bu faaliyetlerin özünü, iş bölümü ve iş birliği oluşturur (Dereli, 2015: 44). İlkel topluluklar döneminde, üretim araçlarında ortak mülkiyet söz konusu olup, ele geçirilen ürünler eşit olarak paylaşılır. Bunun aksi davranışlar söz konusu olduğunda, kabilede bazı insanların ölmektedir. Çünkü elde geçirilen ürünler sadece günlük ihtiyaçları karşılamaktadır. İlkel topluluklar döneminde çalışma ilişkisi; bir işçi-işveren ilişkisine benzer olmayıp, ortak mülkiyet temelinde, kişilerin iş birliği içinde güçlerini birleştirip, hayatlarını sürdürme zorunda oldukları bir ilişki biçimindedir (Tanğ, 2021: 146).

2) Köleci Toplumlar Dönemi Çalışma İlişkileri: Yerleşik düzene geçilmesiyle, aha fazla emeğe ihtiyaç duyulması, köleci toplum yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Dereli, 2015: 48). Savaş esirleri, köle olarak çalıştırılmıştır. Savaşlarda esir alınanlar, bir yük olarak görüldüğünden dolayı ve köle olarak çalıştırılmakta ve böylece hayatta kalmalarına izin veriliyordu. Borçlarını ödemeyen insanlar da köle yapılmaktaydı. Ayrıca, insanlar işledikleri suçlar nedeniyle de köle oluyorlardı (Ak, 2018: 4). Kölelik durumun bir sonucu olarak, toplumda aristokrasi sınıfı ortaya çıkmıştır. Kölelerin, yoğun ve zahmetli işlerde çalışması; toplumdaki diğer sınıfların bilim, kültür ve sanata eğilmelerini sağlamıştır (Dereli, 2015: 49). Toplum; köle, efendiler ve özel mülkü olanlar olmak üzere üç gruba ayrılmış olup; sonuç olarak; üretim alet ve araçlarını elinde bulunduranlar ve bulundurmayanlar diye toplum iki sınıf halini almıştır. Bu dönemde çalışma ilişkileri, ilkel toplumların bile çok gerisinde kalmıştır.

3) Feodal Dönem Çalışma İlişkileri: Feodal yapı, imparatorlukların yıkılmasıyla ortaya çıkan zayıf devletlerin hüküm sürdüğü dönemi kapsamaktadır. İnsanlar, kırsal alanlara yerleşmiştir. Üretim yerleri malikhaneler olmuştur. Üretim faktörleri, serf ve topraktır (Dereli, 2015: 55). Feodal yapıda, üç temel sınıf vardır. Bunlar: senyörler (derebeyi), din adamları ve serfler (çalışan köylüler). Üretim yerine malikâne denmekte olup, burası bir köy ve etrafındaki araziden oluşmaktadır. Feodal düzende toplum; köylüler, esnaflar, tacirler, tefeciler ve kiliseye bağlı olan ve laik olan senyörlerden oluşmaktaydı. Arazinin üçte biri senyörlere, kalanı ise kiracılara aittir. Köylüler, öncelikle senyörün arazisini, daha sonra ise kendi arazilerini işlemek zorundaydılar (Huberman, 2012: 11-14). Serfler, emeklerinin karşılığını; yiyecek, barınma ve giyim gibi temel ihtiyaçlarını ediniyorlardı ve bir ücret almıyorlardı (Güzel, 2008: 20). Orta Çağ'da, güçlü bir devletin olmaması, feodal düzende örgütlenmenin, yukarıdan aşağıya doğru, yükümlülük ve hizmetlerin şekillenmesine sebep olmuştur. Serfler yükümlülüklerini yerine getiremediğinde, ellerinden toprakları alınmaktaydı. Lordların sorumlulukları ise; serfleri savaşlarda korumaktı Serf-derebeyi ilişkisi, zamanla zorunlu olarak değişmiştir. Tüccar sınıfının ortaya çıkarak güç kazanması, sanatkar ve köylülerin tacirlere ürün satması, veba salgını nedeniyle nüfusun yarısının kaybedilmesi, çalışanları çok değerli yapmıştır. Köylüler, toprağı işlemek için, lordlardan artık ücret istemeye başlamışlardır. Lordlar, özgür çalışanların daha çok ürettiğini görünce, köylülere ücret vermeye başlamışlardır. Köylüler, bu şekilde özgürlüğe kavuşmuş ve serbest dolaşma ile mülklerini devretme hakkına sahip olmuşlardır. Bu durum, feodal düzenin son bulmasına neden olmuştur (Huberman, 2012: 18, 12, 65). Şehirlerin ve kasabaların önemi artmış, sanatkarlar ticarete önemli hale gelmiştir.

4) Loncalar: Lonca; aynı meslek grubundan olan sanatkarların bir araya gelerek oluşturdukları meslek grubu olarak tanımlanmaktadır (Tanğ, 2021: 154). Lonca sisteminde, bağımsız olarak çalışan sanatkar ya da usta, yanında iki ya da üç kişiyi çalıştırarak, üretim yapar. İşçi ve işveren, üretimin sahibi olarak aynı amaçla, bir arada bulunmaktadır. Orta Çağ'da geçerli olan lonca sisteminde, çalışanlar emek değil, emek ürünlerini satarlar. Loncaların amacı, her meslek grubuna ait üretim süreçlerini düzenlemektir. Bu düzenlemeler; kaç kalfa ve çırak çalıştıracağını, kalfa ücretlerini, ürünün fiyatı vb. hususları içerir.

Loncaların, yardımlaşma amaçlarının yanında, dini ve askeri sorumlulukları da mevcuttur. Lonca, Orta Çağ'ın bir tür sendikal düzenidir. Ustalar, işveren; çırak ve kalfalar ise işçi durumundadır (Huberman, 2012: 68, 132). Bir kişinin, lonca kuralları çerçevesinde mesleğin gerektirdiği şekilde yetişmesi, vazgeçilmez bir şarttır. Lonca dışında sanatkarlık yapılması çok zordur. Şehirlerde her tüccar ve sanatkarın bir loncaya üye olması zorunludur. Loncaya üye olmayan bir kişi, mesleğe giremez ve ticaret yapamaz (Tanğ, 2021: 156). Loncalarda, üretim ve ticareti denetleyen görevli kişiler mevcuttu. Tartı, ölçü ve hammaddenin uygun olup-olmadığı, denetleyiciler tarafından kontrol edilerek mühürlenirdi. Zamanla loncalar, yenilik ve gelişmeye karşı oldular ve ilerlemeyi engelleyen yapıya büründüler. Loncalar, endüstrinin gelişmesinde bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. Orta Çağ'ın sonlarında, merkezi otorite olan krallıkların veya ulusal devletlerin, güçlü hale gelmesi ile gelişen orta sınıfın talepleri; loncaları zayıflatmıştır. Bazı loncalar ortadan kalkmış ve bazıları da otoriteye uyarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Huberman, 2012: 90, 92). Lonca yapısındaki hiyerarşinin zamanla bozulması, loncaların ortadan kalkmasının diğer nedenidir. Ustalar arasında eşitliğin bozulduğunda; bazı ustalar aşırı zenginleşmiş ve yeni işçiler tutmuş, hatta diğer ustaları kalfa olarak çalıştırmışlardır. Ustalık sınavı zorlaştırılmış ve sınav ücreti yükseltilmiştir. Bu durum üzerine, usta olamayan kalfalar, kendi birliklerini kurmuşlardır. Renard'a göre; loncaların bozulmasının üç nedeni vardır. Birincisi, loncadaki kişiler arasındaki dayanışmanın bozulmasıdır. İkinci neden; loncaların kendi aralarında bölünmesidir. Üçüncü neden ise; ürün kalitesinin artırılması ya da gelişmesini engelleyen dar bir gelenekçi zihniyettir (Tanğ, 2021: 158).

5) Ahilik: Ahilik, 13'üncü yüzyılda, Anadolu'da başlamış olup, sosyal ve ekonomik hayatta, mensuplarına meslek edindirme ve o meslekte uzmanlık kazandırmayı amaçlamıştır. Ahilik aynı zamanda, ahlaki ve etik değerleri de ön planda tutmuştur. Ahilik teriminin iki kaynaktan geldiği söylenmekte olup, bunlar; Arapça'da "ahi" (kardeşim demektir) ve Türkçe'de "akı" (cömert demektir) kelimelerinden geldiği ifade edilmektedir. Ahilik, İslam anlayışının etkisi ile ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı, İslami esaslar ve ahlaka verdiği önem, ahiliği diğer loncalardan ayıran en büyük farkıdır. Ahi teşkilatı, bütün esnafı kapsayacak şekilde yaygınlaşmıştır. Bütün ahilik birimleri, Kırşehir'deki Ahi Evran'a bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüş ve onun yetki verdiği kişilerden

ruhsat olarak mesleklerini yapmışlardır (Akgündüz, 2014: 10, 14). Bu dönemde yönetim kademesi; yiğitbaşı, kethüda, nakip, şeyh olarak isimlendirilmiştir. Yönetilenlere ise; yamak, çırak, kalfa ve usta olarak isim verilmiştir (Arslan, 2015: 255). Ahiliğin yapısı ve ilişkileri; dini ve ahlaki esaslara göre düzenlenmekteydi. Ahilik gözetiminde mesleğe giren gençler hem meslek edinmekte hem de ahlak ve dini açıdan bilgilendirilmekteydi (Demirci, 2011: 131). Ahilik sistemi; istihdamı, emek ve sermaye barışını sağlamayı, temiz çevreyi, yeni katılanları eğitmeyi, tüm bireyler arasında barış ve huzura dayalı bir düzen kurmayı amaçlamaktadır (Öztürk, 2002: 4). Ahilikte; meslek öğrenme, disiplinli ve katı bir süreçte gerçekleşmekte olup, bu nedenle her bir ahinin, meslek bilgisi, yeteneği ve becerisinin güvenilir ve üst seviyede olduğu kabul edilmekteydi. Ahilikte, kişiler bilgi sahibi olmadığı alanda iş yapmazdı (Kavi, 2015: 110). Ahiliğin çözülmesi ve gücünü kaybetmesinin nedeni Sanayi Devrimi'dir. Kapitalizmin piyasaları ele geçirmesi ve ahiliğin bununla rekabet edememesi, köylü ve askerlere esnaf olma izni verilmesi, ahiliği zayıflatmıştır. Ahiliğin güç aldığı ahlaki ve mesleki değerlerin bozulması, ahiliğin çöküşünün nedenleri olarak ifade edilmektedir.

1.2.2. Sanayi Devrimi Sonrası Dönemde Çalışma İlişkileri

Sanayi Devrimine kadar geçen süreç, ev sistemi, aile sistemi, lonca sistemi ve eve iş verme sistemi olarak tanımlanmıştır. Sanayi Devrimi ve günümüze gelen süreç ise fabrika sistemi olarak ifade edilmektedir. Sanayi Devrimi sonrası bireyler, özgürlüklerini kaybetmeye başlamışlardır (Huberman, 2012: 132). Sanayi Devrimi öncesi dönemde büyüme çok düşük seviyede olmuştur. Sanayi Devrimi; üç konu nedeniyle çalışmayı, sosyal ilişki ve ahlaki değerleri etkilemiştir. Bunlar:

- İnsanlar, kırsal alandan, şehre göç ederek, fabrikalarda çalışmak zorunda kalmışlardır.
- Loncadaki yetenekli sanatkarlar, fabrikada vasıfsız işçi olarak çalışmaya başlamışlardır.
- Üretimin standart süreçleri takip etmesinden dolayı, işçi-işveren etkileşimi ortadan kalkmıştır.

Mülkü tükenen, fabrikalarda çalışmaya başlaması, emek sömürsünün başlangıcı olmuş ve sermaye birikimi ile endüstriyel kapitalizmin ortaya çıkmıştır (Tanğ, 2021: 165). Yeni sistemde çalışanlar, sıkı disiplin ve gözetim altında olup, bir makinenin dişlisi durumuna gelmiştir. Fabrikalarda üretimin artırılması ve maliyetlerin düşürülmesine yönelik olarak, kadın ve çocuklar çalıştırılmaya başlanmıştır. Buhar makinesinin icat edilmesi, üretimi çok artırmıştır. Kapitalist sistem, üretimin artmasını sağlamıştır. Üretim araçlarının sahiplerine, zenginlik kazandırmıştır. Karl Marx, aynı feodal sistemdeki gibi işçi sınıfının sömürüldüğünü belirterek, değer teorisini açıklamıştır (Huberman, 2012: 188, 200, 238). Sanayi Devrimi, insanların yaşam standartları artırmış ve teknolojik gelişmeler konfor artmıştır. Bunun yanında, sanatkâr, esnaf ve köylülerin özgürlüğü, fabrikada işçi olarak, ortadan kalkmıştır. Fabrika ve madenlerde kötü çalışma ve yaşam şartları, düşük ücret ve politik kayıtsızlık nedeniyle; 1811 yılında, işçi hareketi yaşanmıştır. Bu işçi isyanı, fabrika makine hasarına dönüşmüş ve sonuçta 23 işçinin idamı ile diğer işçilerin Avustralya'ya sürgününe neden olmuştur. Sonraki dönemde, insanların fabrikada çalışmaya isteksiz olması; fabrikaların, çocuk ve kadın istihdamına yönelmesine neden olmuştur (Ateş, 2008: 40).

1) Fordist Üretim / Taylorist Yönetim Teknikleri: Frederick W. Taylor, bilimsel yönetim olarak adlandırılan ve Taylorizm olarak bilinen tekniği ile; üretimin yapılandırılıp, gözetlenmesi ile kayıplara sebep olan verimsizliğe yok etmeyi hedeflemiştir. Taylorizm; zihinsel ve fiziki emek süreçlerini ayırarak, parçalara bölmeyi, rutin işleri basit hale getirmeyi, ölçme ve ödeme sistemi ile maliyetleri kontrol altında tutmayı amaçlamıştır. Ford, otomobil fabrikasında kitlesel üretim uygulamasına başlamıştır. Ford, işin düzenlenmesi arayışları ile Taylorizm tekniği birleşince; üretim ve verimlilik konusunda artışlar olmuştur. Çalışanların günlük çalışma süresi, sekiz saat yapılmış ve saat başı ücret beş dolara yükseltilmiştir. Bu bakış açısı sonuç olarak; kitlesel üretimi sağlamıştır (Bozkurt, 2011: 24-26). Taylor, verimlilik sağlamaya dönük olarak; dört temel çözüm ortaya koymuştur. Bunlar:

- Yöneticilerin planlama ve tasarımda, işçilerin ise icrada uzmanlaşması.
- Emek girdisi ve çıktısı arasındaki ilişki, bilimsel olarak tanımlanmalıdır. Taylor, gereksiz ve verimliliği engelleyen eylemleri ayıklanmasını be-

lırtmektedir.

- İşlerin küçük parçalara ayrılması gerektiğini açıklamaktadır. İşçiler, yetenek ve becerilerine uygun olan işi yapmalıdır.
- İşçilere yüksek ücret verilmelidir.

Ford üretim süreci, işletmeyi küçük parça ve görevlere bölmektedir. Fordist üretim süreci, işçi-yönetici ilişkilerini de belirlemiştir. Fordizm, hiyerarşik kontrol sistemini ve Taylor'un görev uzmanlığını birleştirerek, ürünlerin seri üretilmesini gerçekleştirmiştir. Fordizm dört temel ilkesi üzerine kurulmuştur (Ateş, 2008: 40). Bunlar:

- Üretimin rasyonelleşmesi ve mekanik olması,
- Merkezi yapının olması,
- İşçilerin gelişme ve yükselmelerinin çok sınırlı olması,
- İşlerin belirtilen zamanda yapılması.

2) Hawthorne Çalışmaları ve İnsani İlişkiler Yaklaşımı: Hawthorne, Western Electric Company'nin bir fabrikasıdır ve burada yapılan ve Hawthorne Etkisi denen araştırmalarda; değişen ışık şiddetinin, çalışan verimliliğini artırıp artırmadığı araştırılmıştır. Bu deneylerde, fiziksel şartların, verimliliğe etkisinin olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine, sosyal ilişkiler üzerinde araştırmalar yapılmıştır (Önday, 2016: 102). Hawthorne araştırmaları yapılırken, fabrikada Taylorist politikalar uygulanmaktaydı. Hawthorn'da dokuz yıl boyunca, 40 bin kişi üzerinde, altı temel alanda araştırmalar sürdürülmüştür. Bu araştırma bulgularına göre; çalışanlar, yönetime karşı güvensiz oldukları saptanmıştır (Devinatz, 2013: 17-18). İş görenler, işyeri tarafından korunmadıklarında, kendilerini korumak için gerekli gördükleri tedbirleri almaktadırlar. Bu gibi durumlarda; yönetimde yüksek beceri ve iyi bir iletişim, bu tür durumları iyileştirmektedir. Hawthorne tarafından, 1927 ile 1933 yılları arasında yapılan araştırmalar; yüksek verimlilik için, grup dinamikleri ve sosyal yapı büyük bir öneme sahiptir (Önday, 2016: 102). Hawthorne araştırmalarında dört temel bulgu saptanmıştır. Bunlar (Devinatz, 2013: 19-20):

- Bireysel yetenekler ve sosyal faktörler birlikte, verimliliği güçlü şekilde etkilemektedir.
- Çalışanların gruplaşması, verimliliği artırıcı bir unsurdur. Çalışan-yönetim ilişkisi, iş süreçlerini iyileştirir.
- Çalışma gruplarının normları, verimliliği artırmaktadır.
- İşyerleri, bir sosyal sistemdir.

3) Toyota Yalın Üretim Sistemi: Toyota Üretim Sistemi; Yalın ya da Esnek Üretim Sistemi olarak Tanımlanmaktadır. Bu sistemde; siparişten, ürünün teslimatına kadar olan süreçte, katma değer üretmeyen her şey kaldırılır ve şekilde sürenin kısılır (Bozkurt, 2011: 30) ve israfın azalır (Fritze, 2016: 4).. Toyota çalışma hayatına birçok yenilik getirmiştir. Yalın Üretim Sisteminin temelinde insan vardır. İnsan; üretim yapan, yenilik yaratan ve bunları geliştirebilen bir unsurdur. Yalın Üretimde, insanı ön olana çıkartan bir yönetim anlayışı, sistemin esasını oluşturur (Solimani, 2015: 1-2). Toyota Üretim Sisteminde, üretim hızını artırıp ve israfı azaltmak ana düşüncedir. Bunları başarıyla yapabilecek durumdaki insan kaynağını oluşturmaya çok önem verilir. Yalın Üretim Sistemine uygun şekilde birtakım yönetim teknikleri geliştirilmiş olup, bunlar; Kaizen, Tam Zamanında Üretim, Toplam Kalite Kontrolü, Kalite Çemberleri vb. sayılabilir (Bozkurt, 2011: 30).

4) Bilgi Teknolojisi ve Dijitalleşme Dönemi: Teknoloji üç dönemde gelişmiştir (Kurtulmuş, 2012: 161). Bunlar:

- İlk döneme; Mekanik Dönem denmektedir. Sanayi Devrimi döneminde; yoksul ve mülksüz olan halk, fabrikalarda çalışmaya başlamıştır.
- İkinci döneme; Elektro-Mekanik Dönem de denmektedir. Öncesinde insanın öne çıktığı bu dönemde, daha sonraları otomasyona dayalı üretimin makineler vasıtasıyla yapılmaya başlandığı bir dönemdir.
- Üçüncü döneme; Dijital Dönem de denmektedir. 1980’li yıllarda başlayan, enformasyon ve bilgi teknolojileri dönemi olarak ifade edilmektedir.

Bilgi teknolojileri ve dijitalleşme, ikinci ve üçüncü dönemde gelişmiştir.

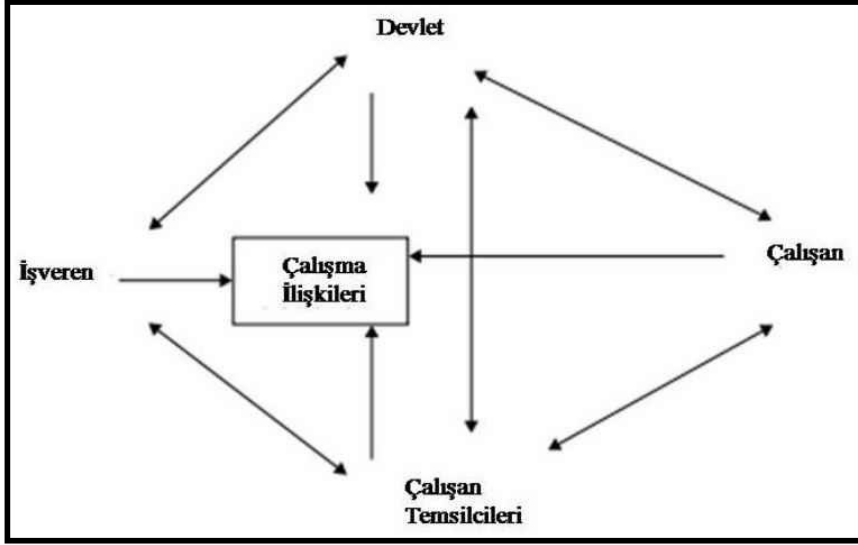
Bilgi teknolojisi; bilginin toplanması, işlenmesi, dağıtımı, depolanması ve kullanılması konularındaki teknolojileri kapsamaktadır (Berger, Denner ve Röglinger, 2018: 3). Dijitalleşme; iş dünyasında dijital teknolojilerin kullanılması, birey ve işletmeler aralarındaki bağlantılar oluşturularak, ortaya çıkan yeni durumların bildirilmesidir. 1990'lı yıllarda internet kullanımının artması; 2000'li yıllarda elektronik ticaretin ortaya çıkması; hemen peşinden blockchain ve nesnelerin interneti, bulut bilişim ve sosyal medya vb. hususlar, dijitalleşmeye örnek gösterilen konulardır. Nesnelerin interneti, büyük sayıda akıllı cihazı birbirleri ile görüştürerek, dünya ekonomisine yüksek oranda katkı yapmıştır (Berger, Denner ve Röglinger. 2018: 1). Dijital teknolojilerin, büyük gelişme sağlamanın altında yatan iki temel neden vardır. Bunlar:

- İlki; dijitalleşmenin önünde bir engel yoktur.
- İkincisi; dijitalleşme, sürekli bir döngü ile bu gelişmeyi güncel tutmaktadır.

Dijital dönüşüm ile bazı meslekler ortadan kalkmaktadır. Ancak dijital teknolojiler aynı zamanda yeni meslekleri ortaya çıkartmaktadır. Yeni iş ve mesleklerin özelliği ise; nitelikli iş görenlere yönelik olmasıdır. Nitelikli iş görenler, görev tanım ve içeriği ne olursa olsun, görevlerini tam ve zamanında yapan, aynı zamanda kendilerine güven duyulan bireylerdir. Dijitalleşme ile daha da yaygınlaşan uzaktan çalışma ve esnek istihdam, bireysel yetenek ve beceri kavramlarının önem kazanmasına neden olmuştur. Dijital dönüşüm, örgüt ve yönetim yapısındaki katı hiyerarşik yapıları, özerk takım ve ekip çalışmalarına dönüştürmüştür. Dijitalleşme ve bilgi teknolojilerinin kullanılması; insan hatalarını içermemesi nedeniyle, faaliyetlerde, risk, belirsizlik ve kırılganlık düzeyi en az seviyede gerçekleşmektedir (Tanğ, 2021: 186).

1.3. Çalışma İlişkilerinin Unsurları

Çalışma ilişkileri; işçiler ve işveren arasındaki ilişkileri kapsamakta olup, sendikalar temsilcilik rolü, devlet ise düzenleyici ve hakemlik rolü bu ilişkilerde yer almaktadır. Çalışma ilişkileri; işveren ve işçiler arasındaki ilişkiler olarak tanımlanır ve bu ilişkide sendikalar ile devletin arabulucu rolü vardır. Şekilde bu ilişki gösterilmektedir.

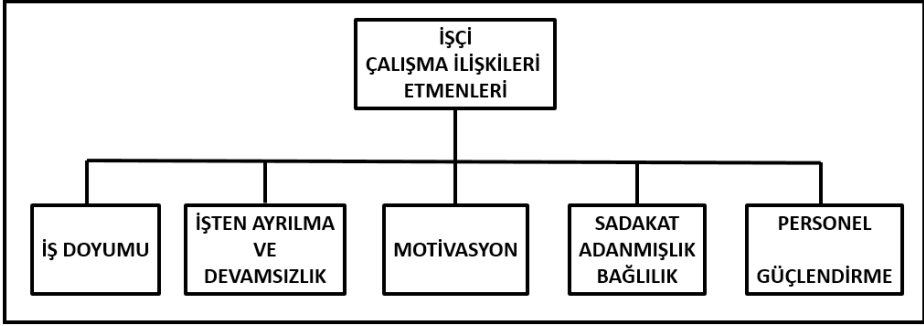

Şekil 2: Çalışma İlişkileri Aktörleri

Kaynak: Tanğ (2021: 187)

1.3.1. İşçi

TDK'ya göre işçi tanımı; “başkasının faydası için fiziki, zihni gücünü ya da el becerisini kullanan ve bir ücretle çalışan kimse” şeklinde ifade edilmektedir. İş kanununda işçi; “Bir iş sözleşmesi kapsamında çalışan gerçek kişi” olarak ifade edilmektedir. İşçiler, işyeri ya da örgüt bünyesinde, bireylerarası ya da örgütsel bağlamında; karşılıklılık, risk, kırılabilirlik, olumlu beklenti yanı sıra, yetenek, yardımseverlik, dürüstlük gibi unsurlarla ilişkileri başlatır ve sürdürürler. Bu ilişkiler ile aşağıda şekilde gösterilmiş olan; iş doyumu, devamsızlık, ayrılma, sadakat, motivasyon, adanmışlık, iş birliği, destek, çalışmanı güçlendirme ve kendini geliştirme hususlarında bir takım gelişmeler ortaya çıkar.

Şekil 3: İşçilerin Çalışma İlişkilerine Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1) İş Doymu: İş doymu; iş görenin, olumlu veya olumsuz duyguların bir birleşimidir (Aziri, 2011: 78). İş doymu; fizyolojik, psikolojik ve çevresel etkenlerden oluşmaktadır (Jalagat, 2016: 37). Birey, beklentilerinin karşılandığı durumunda, işinden memnun olmaktadır. İş doymu, örgüt ile doğrudan ilgilidir. Örgütün; iş ve çalışanlarına olan tutumu, bireyler ile ilgili düzenlemeler ve insan kaynakları yönetimi, kişilerin iş doymunu etkilemektedir. Ayrıca; işyerinin şartları, denetim ve kontrol, çevresel faktörler gibi unsurlar, iş doymunu etkilemektedir (Güçer ve Demirdağ, 2014: 14). İş doymu yüksek olan bireyler; işlerini severler, işyerlerinde adalet olduğuna inanırlar ve örgütün, kendilerine iyi ücret ve özerklik gibi olumlu olanaklar sağladığını düşünürler. Mutlu olan birey, boş zamanlarını, örgüt için harcamakta, yaratıcılık ve adanmışlık göstermektedir. Bu kişiler, işlerinde karşılaştıkları engellerin kaldırılması yönünde çaba sarf eder, daha üstün performans gösterirler ve örgüt daha başarılı olur (Bakotic, 2016: 119).

2) Örgütten Ayrılma ve Devamsızlığın Azaltılması: Kişiler; iş doymu sağlanamaması, iç/dış kariyer planı, ahlaki prensipler, uygulanan çeşitli standartlar nedeniyle, örgütten ayrılma kararı vermektedirler (Johns, 2003: 379-380). Ayrılma nedeni olarak; daha iyi bir iş bulmanın ve ücret azlığının olduğu belirtilmektedir (Islam ve Alam, 2014: 143). İşten ayrılmalar; bazen örgütün kendisini yenilemesi ve işletme körlüğünün önlenmesi açısından faydalı olmakla beraber, genelde örgütün performansı ve başarısı yönünden zararlı olmaktadır (Vaa-

monde, Omar ve Salessi, 2018: 555). İşten ayrılmaların üç nedeni vardır. Birincisi, kişiler; örgütün amaç, strateji ve yaklaşımlarını benimsemezler, üretimin kusurlu olduğuna inanırlar. İkincisi; işlerin yapılışı, süreçleri ve yöntemlerinin zayıf olduğunu düşünürler. Üçüncüsü; örgütteki arkadaşlarına ve yöneticilere güven duymazlar ve mutsuzluk duyarlar. Örgütün, kendisi için bir kariyer planı ortaya koymayacağına inanmaktadırlar. Güven ihlallerinin olduğu örgütlerde, işten ayrılma ve devamsızlık artmaktadır. Güven bozulmaları onarılmadığında bu durum, işten ayrılmalara neden olacaktır (Savolainen, Lopez-Fresno ve Ikonen, 2014: 238).

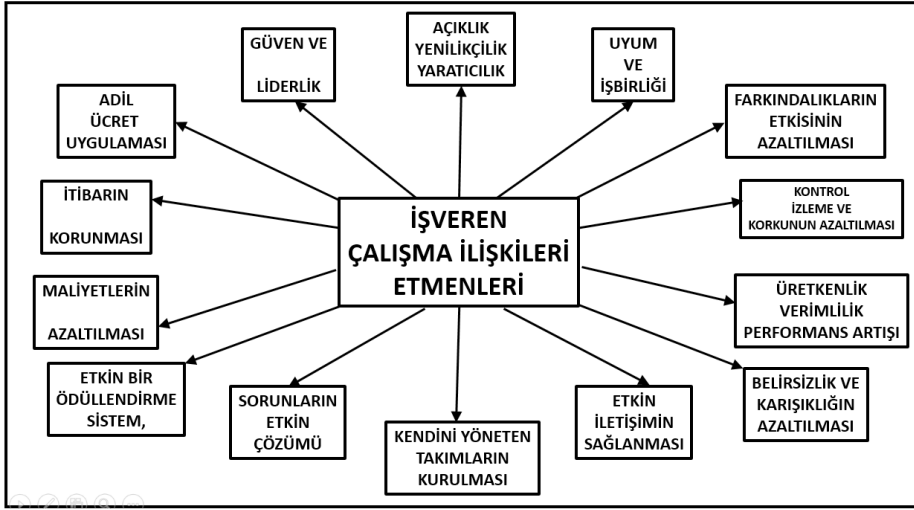
3) İçsel Motivasyonun Artışı: Motivasyon, bir davranışa sebep olan, hedefe yönelten ve devamlılığı sağlayan, içsel bir güç veya davranış olarak ifade edilmektedir. Motivasyon, içsel ve dışsal olarak iki grup altında belirtilmektedir. Ödül, terfi, ücret artışı gibi konular dışsal motivasyon olarak ifade edilmektedir. İçsel motivasyon, kişinin iş doyumunu sağlamak için; işini iyi bir şekilde yapmak isteğidir (Leat ve El-Kot, 2009: 182-183). İçsel motivasyon; doğuştan gelen bir özellik olarak da tanımlanmaktadır (Osmani, Zaidi ve Nilashi, 2014: 464). Motivasyon kaybı; örgüt performansını olumsuz olarak etkiler ve çalışanlarda moral bozukluğu yaratır. Güven olmayan ortamlarda, kişiler, ücret adaletsizliği olduğuna inanırlar.

4) Sadakat, Adanmışlık ve Bağlılık: Sadakat ve adanmışlık; içten bağlılığı ifade etmekte olup, örgüt ile ilişkiye bireyin önem verildiği ve bu ilişkinin sürdürülmesi için her türlü fedakarlığın gösterileceğini ifade etmektedir (Morgan ve Hunt, 1994: 23). Adanmışlık terimi yerine; Örgütsel Adanmışlık ya da Örgütsel Bağlılık terimleri de kullanılmaktadır Örgütsel Adanmışlık; bireyin, örgüt üyesi olmaya istek duyması, örgüt için gönüllü çaba göstermesi ve örgütün norm, amaç ve değerlerini benimsemesi olarak tanımlanmaktadır (Altunel, 2015: 65). Örgütsel Bağlılık; kişinin, örgütten ayrılmak istememesi, örgütün amaç ve değerlerini benimsemesi ve örgüte aidiyet duyması olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, 2019: 1). Sadakat ve güven olmayan örgütlerde, yöneticiler; daha çok kontrol ve gözetim yaparlar. Bireyler; kontrol ve izlenmeye tabi tutulduklarında, yönetim ve örgüte karşı güvensiz olurlar ve örgütte adanmışlık ve bağlılık düşük seviyede olur.

5) Çalışanın Güçlendirilmesi: Güçlendirme; çalışanın inisiyatif kullanmasına, gücün dağıtılmasına ve çalışana değer verilmesi anlamına gelmektedir. Çalışanın güçlendirilmesi; gücün kısmen kişilere devredilmesini, görevlerin yapılmasında iş görene daha fazla özgürlük sağlanmasını ve işin sonuçları hakkında daha çok sorumluluğun verilmesi anlamına gelmektedir (Berraies, Chaher ve Ben Yahia, 2014: 86). Çalışanın kendi işini kontrol etmesi, çeşitli çalışma gruplarının oluşturulması ve performansa göre ücretlendirme yapılması, personel güçlendirmeden sayılmaktadır. Personelin güçlendirilmesi, yaratıcılığa neden olur. Personele, bir işin yapılması için çeşitli sorumluluk verip, gerekli yetki ve kaynakların verilmemesi, işin nasıl yapılacağıının anlatılmaması; örgüt hedeflerine ulaşılmasını zorlaştırmaktadır.

1.3.2. İşveren:

İş Kanununda işveren; “işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişi ya da tüzel kişiliği olmayan kurum ve kuruluşlar” olarak ifade edilmektedir. İşyerleri, çalışanlarını bir maliyet unsuru olarak görmemelidir. Yöneticiler; çalışanları başarının ana unsuru olarak görmelidir. İşyerinde, yetenekli çalışanların olması ve işletmede tutulması önemli bir konudur. İşletmede; yenilikçilik, uyum ve iş birliği, farklılıklarının kaldırılması, kontrol ve katılımın azaltılması, üretkenlik ve performansın artırılması, belirsizliğin giderilmesi, etkili bir iletişimin sağlanması, problemlerde çözüm sağlanması, maliyetlerin azaltılması vb. örgütün performansını artırmaktadır (Tanğ, 2021: 207). Aşağıdaki şekilde işverenlerin, çalışma ilişkilerini etkilediği hususlar görülmektedir.

Şekil 4: İşverenlerin Çalışma İlişkilerine Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından literatüre göre oluşturulmuştur.

1) Açıklık, Yenilikçilik ve Yaraticılık: Bir örgütte, korku ve tehdit ortamı olduğunda; o örgütte açıklık ve yaratıcılık yoktur. Bu örgütlerde; çalışanlar, başka kişilerin isteklerini yerine getirmeye çalışırlar. Bireyler cezadan korkarak, bu talepleri yerine getirmeye çalışırlar. Baskı ve zorlanmanın olduğu örgütlerde; ilişkiler en alt seviyededir ve bilgi paylaşımı yoktur. Bu işyerinde bireylerde, güven yoktur ve sözleşme garantisi, ilgili yasalar kapsamında çalışmak isteği öne çıkar (Tanğ, 2021: 207).

2) Uyum ve İşbirliği: Açık, dürüst, bilgi içeren bir iletişimin olması, örgütlerde işbirliğinin gelişmesini sağlamaktadır. İşyerinde iyi bir iletişim ve bilgi paylaşımı olduğunda; bilinmeyen konular azalmakta, bilgi yayılmakta ve işbirliği kolaylaşmaktadır (Kodish, 2017: 350). Örgütün amaç ve değerlerinin benimsendiği zaman, işyerinde uyum ve işbirliği seviyesi yükselmektedir (Ottoson ve Rosengren, 2015: 56). Uyum ve işbirliğini kolaylaştıran unsurlar aynı zamanda performans artışına da neden olmaktadır.

3) Farklılıkların Etkisinin Azaltılması: Bireyler; kendisine benzeyen ki-

şilere daha çok güven duyar. Farklılıklar mevcut olduğunda, güven duygusu azalır. Kültür, dil din, toplum yapısı aile, gibi faktörler, tutum ve ilişkilerde etkili olan konulardır. Çalışanlar arasındaki farklılıkların, örgüte bir maliyet oluşturmaması için, gerekli olan uygulamalar ortaya konmalıdır. Örgütlerde farklılıklarını gideren uygulamalar; çalışanlar arasında ayrımcılık algısını ortadan kaldıracaktır. İşletmelerde; yönetici salonu, özel park yeri, yönetici yemek salonu gibi ayrımcılığa neden olan uygulamaların kaldırılması, çalışanlar arasında olumlu algı oluşturacaktır (İşcan ve Sayın, 2010: 197). Çalışanlar, farklılıklarından dolayı yargılanma veya alay olma endişelerinin azaltılmasıyla işyerinde olumlu bir ortam oluşturulabilir (Shelton, 2011: 1).

4) Kontrol, İzleme ve Korkunun Azaltılması: Sürekli kontrol edilen ve izlenen çalışanlar, örgüt ve yöneticilerine güven duymazlar. Bireyleri kontrol etmek, onların güvenlerinin azalmasına neden olur. Kişilere, aşırı özgürlük vermek de doğru yaklaşım değildir. Çalışanların; işlerinde neyi, nasıl yapacakları hususunsa bir anlaşma olmalı çalışanlara bu kapsamda özgürlük tanınmalıdır. Bireyler; kendilerini iyi hissettiklerinde, kendini işine vermekten ve işe gitmekten mutlu olurlar. Aşırı gözetim ve kontrol, kişilerde olumsuzluklara neden olur. Gözetim; çalışanın sözleşmeye göre, çalışıp-çalışmadığını belirlemek ve örgüte karşı zararlı olacak davranış gösterip-göstermediğini tespit etmektir. Sınırları belli olan ve bireylerin mağduriyetine neden olmayan bir gözetim ve kontrolün yapılması amaç olmalıdır. Kontrol ve gözetim, bireylerin motivasyonlarını azaltır, örgüt değer ve standartlarına olan inandırıcılığı düşürür (Tanğ, 2021: 214).

5) Üretkenlik, Verimlilik ve Performans Artışı: Bireyler, yöneticilerin kendi aleyhine davrandıklarını hissettiklerinde, fazla çaba ortaya koymazlar. Bu güvensizlik ortamında, çalışanlar, bilgi paylaşımında bulunmazlar ve doğru karar vermek konusunda ortaya bir zafiyet çıkar. Bu ise üretkenliğin azalmasına neden olur. Bireylerin, dedikodu yapmaları ve yersiz tartışmaları, zaman ve üretkenlik açısından kayıplara neden olur. Dedikodu ve söylentiler ortamında bireyler; endişelenme, belirsizlik, kafa karışıklığı yaşar ve motivasyonları düşer. Bu durum, üretkenlik ve verimlilik konusunda bir azalmaya neden olur (Tanğ, 2021: 216).

6) Belirsizlik ve Karışıklık Etkisinin Azaltılması: Belirsizlik; sonuçları hakkında az bilgi olunan ve genel anlamda olasılık içeren durumlar olarak tanımlanır. Belirsizlik ortamında; potansiyel gelecek çok sayıdadır, fakat bunlardan sadece biri ortaya çıkacaktır (Frederiksen, 2014: 133). Belirsizlik durumunda kesin ve net bilgiden bahsedilemez. Bütün işlem ve süreçlerin iyi düzenlendiği ve bireylerin gözetime tabi tutulduğu bir ortamda, belirsizlik ve karmaşıklık yoktur. Belirsizlik ve karmaşıklık yok edildiğinde; birey, iş arkadaşlarına ve yöneticilerine güven duyar, görevine odaklanır, gelecek endişesi taşımaz ve örgütte üretkenlik artar.

7) Etkin İletişim Ortamının Oluşturulması: İletişim, uyum ve uzlaşmanın oluşmasını sağlar. İyi bir iletişim, güven yaratır. Birbirlerine güvenen bireyler, açık bir iletişim kurarlar. Etkin iletişimin olması bilgi paylaşımına neden olur. Bilgiyi paylaşan birey, diğer tarafın bunu suistimal etmeyeceğini bilir. Güven duymayan bireyler, bilgileri gizler ve söylemekten kaçınırlar. Bu kişiler, zor durumda kalmamak için; gerçekleri, fikirlerini veya duygularını açıklamazlar. Çalışanlar ve yöneticiler arasında iletişimin etkin ve şüpheciliğin düşük olduğu örgütlerde çatışma ve şiddet daha az yaşanmaktadır (Snow, 1997: 482, 507). Güven ortamının olduğu örgütlerde bireyler; kapsayıcı ve doğru bilgiyi paylaşırlar. Bu durum ise problemlerin çözümüne imkân sağlamaktadır.

8) Kendi Kendini Yöneten Takımların Kurulması: Takım çalışması, birçok kişinin çabasının, tek parça gibi açığa çıkmasıdır (Costigan, İlter ve Berman, 1998: 303). Takım çalışmasının öneminin üç nedeni vardır Bunlar: Birincisi; takımlar bilgi üretirler. İkincisi; takımlarda bilgi paylaşımı sağlanır. Üçüncüsü; takımlar yaşanan değişimler karşısında, hızlı bilgi üretirler ve bu bilgiyi dağıtırlar. Takım ruhu sayesinde bireyler, sorunlara çözüm bulmayı ve uyum sağlamayı daha kolayca başarırlar (Erdem, Ozen ve Atsan, 2003: 337). Takımlar, bireysel rekabeti önler, kişileri işbirliği yapmaya yöneltir.

9) Sorunların Çözülmesine Katkı: Örgütlerde; yüksek iş birliği, güçlü bir iletişim, yüksek güven ortamı ile sorunların ötelenmesi yerine, ele alınması, konuşulması ve çözüme kavuşturulması sağlanır. İşyerinde güvenin olması,

problem çözmeyi olumlu yönde değiştirmektedir. Güven duymak, iş birliğini destekler, bilgi paylaşımını geliştirir, kişiler arasında ilişkileri güçlendirir, çatışmaları azaltır ve problem çözmeyi sağlayarak, performansı yükseltir (Victor ve Hoole, 2017: 4).

10) Etkin Ödüllendirme Sistemi: Ödül; iş görenin çalışmasının karşılığı olarak, çalışana sunulan, bir değere sahip faydalardır. Bir ödüllendirme sisteminin dört unsuru vardır. Bunlar: tazminat, haklar, tanınma ve takdir edilmedir (Victor ve Hoole, 2017: 2, 14). Etkin bir ödüllendirmenin; maddi yönü kadar, motivasyon, aidiyet duygusu ve güven artırıcı şekilde içsel olması da gerekmektedir. Bir ödül sisteminin bileşenleri aşağıdadır.

- Örgütün hedeflerine ulaşmasını sağlayan hususlara göre ödüllendirmenin yapılması,
- Maddi yönden faydalar sunun ödül içeriğinin belirtilmesi,
- Grup veya bireysel başarıların ödüllendirilmesini için bir ödül sisteminin olması,
- Mükemmel bir işi; takdir etmeyi sağlayacak yolların olması.

İyi bir ödüllendirme sistemi, örgütün iş görenlerin çıkarlarına hizmet etmeli; adil ve tatmin edici olması gerekir (Ibrar ve Khan, 2015: 99). İşbirlikçi, bütünleştirici, kazan-kazan ödül sistemi güveni teşvik eder. Rekabetçi, kazan-kaybet ödül sistemi güvensizliği artırır. Kazan-kaybet ödül sistemi, bir bireyin kazancına fakat diğerinin kaybına neden olur. İşe aynı katkıyı vermesine karşın, ödüllendirmenin farklı uygulanması, güven kaybına neden olmaktadır. Rekabetçi bir ödül sistemi ise iş görenlerin birbirlerine güvenmemesine sebep olur.

11) İşlem Maliyetlerinin Azaltılması: İşlem maliyeti, iki taraf arasındaki bir işlem yapılma maliyetidir. Güvensizliğin olduğu durumlarda, taraflar arasında katlanılan maliyetleri içerir. İşlem maliyetleri, üç sınıftadır. İlki; arama ve bilgi maliyetlerini içerir, ilgili ürünler ve pazarın araştırılmasını kapsayan maliyetlerdir. İkincisi; pazarlık maliyetidir. Müzakere sürecindeki maliyetler ile sözleşme için yapılan maliyetleri kapsar. Üçüncüsü; sözleşme yazan şartları

yerine getirdiğine yönelik yapılan kontrol maliyetleridir.(Hult, 2018: 3).

12) İtibarın Korunması: İtibar kavramı; doğruluk, güven ve dürüstlük konularıyla ilgilidir. Bir kişiye güven duyulup duyulamayacağına karar vermek için; o kişinin, geçmiş davranışları ve onun hakkındaki bilgilere bakılır. İtibarın korunması; marka, ürün ve hizmet ile doğrudan ilişkilidir. Örgütler için itibarın korunması, yaşamsal bir öneme sahiptir. İtibarın korunması için, örgütlerin, içte ve dışta güçlü güven oluşturulmasına bağlıdır. İtibarın korunması; işletmenin hayatta kalma çabasıyla doğru orantılıdır (Tanğ, 2021: 232).

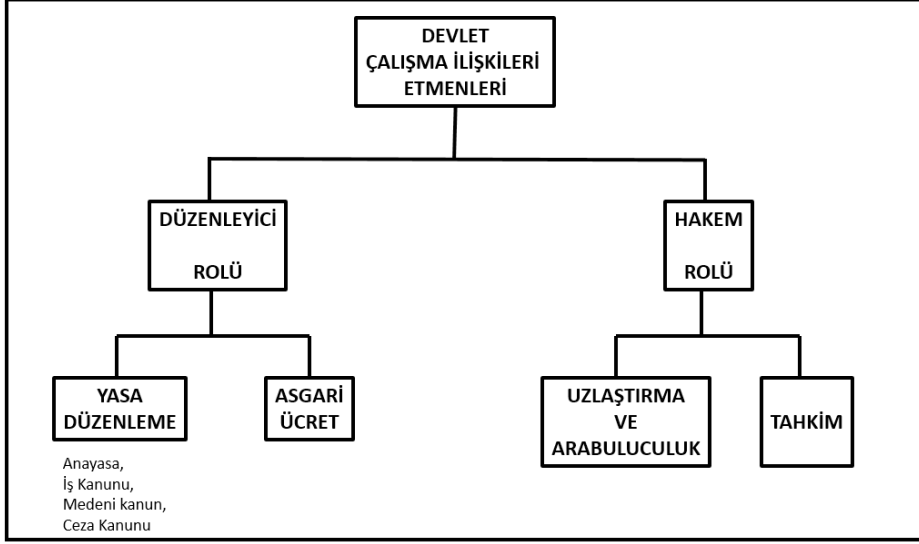
13) Adil Ücret Uygulaması: Ücret; üretim unsurları olan zihinsel ve bedensel emeğin bir karşılığıdır. Adil ücret, verilen ücretin toplumda, insanca yaşamak için gereken ücret miktarıdır. Bireyleri için ücret kriterleri; eğitim, deneyim, beceri gibi hususlardır. Örgüt açısından ücret kriterleri; iş gücü ve eşit işe eşit ücretin verilmesidir. Adil ücret; beşerî sermaye, işin değeri ve performansına uygun olmalı, belirli bir yaşam seviyesini sağlamalı, aynı zamanda eşitlik ilkesine uygun olmalıdır (Çakır, 2006: 48). Adil ücret uygulaması çalışanların birbirlerine olan tavır ve davranışlarını da etkilemektedir. Bir örgütte, başkalarının kendinden daha çok ücret aldığı bilen birey, kuruma olan aidiyetini ve örgütsel adaleti sorgular ve arkadaşlarına hissettiği olumlu duygularını kaybetmektedir.

14) Güven ve Liderlik: Örgüt üyeleri, liderin motivasyon ve yöntemlerine inanmadıkları durumda, örgütteki görevlerin yapılması konusunda problemler ortaya çıkabilir. Liderler; iş görenlere geri bildirimde bulunmak, yeni beceriler kazandırmak, çalışanları karar alma konusuna dahil etmek, tutarlı davranmak ve etkili bir iletişim ortamı kurmak vb. davranışlar yolu ile güven kazanırlar. İnsanlar kendilerini suiistimal eden ya da güvenmedikleri kişilerin peşinden gitmezler. Dürüstlük, liderlerin en başta gelen bir özelliğidir (Tanğ, 2021: 236).

1.3.3. Devlet

Devlet, çalışma ilişkilerini; yürütme, yasama ve yargı yolu ile etkilemektedir. Devletin bu etkisi; doğrudan ve dolaylı şekilde olmaktadır. Yasa düzenlemesi ve asgari ücret tespiti doğrudan etkilemez. Sendikalar ya da iş görenlerle

İlgili ilişkiler ve düzenlemeler dolaylı etkilemedir. Devletin, çalışma ilişkilerine müdahaleleri aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi; düzenleyici, hakem ve işveren rollerinde ortaya çıkmaktadır Tanğ, 2021: 188).

Şekil 5: Devletin Çalışma İlişkilerine Etkisi

Kaynak: Yazar tarafından literatüre göre oluşturulmuştur.

1) Devletin Düzenleyici Rolü: Devlet, yasa koyucu olarak, çalışma ilişkilerinde gerekli düzenlemeleri yapar. Kişisel veya toplu iş kanunları ile çalışma ilişkilerinin standartlarını belirler ve tarafların buna uygun davranması sağlar. Devlet, çalışma ilişkilerinin yasal altyapısını; Anayasa, İş Kanunu, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu ile ortaya koyarak, çerçevesi belirlemiştir.

2) Devletin Hakem Rolü: Devletin çalışma ilişkilerinde hakem rolü, taraflar arasında iş uyuşmazlıklarında dengeleyici rol oynamak ve sorunların barışçıl şekilden çözülmesini kapsamaktadır. Devlet; uzlaştırma, arabuluculuk ve tahkim yollarına başvurarak hakem rolünü yapmaktadır. Uzlaştırma ve arabuluculuk bağlayıcı değildir ancak tahkim taraflar açısından bağlayıcıdır. Uzlaştırma ve arabuluculuk; iş uyuşmazlıklarının giderilmesi amacıyla üçüncü bir tarafın gözetiminde yapılan faaliyetleri kapsamaktadır (Kılıkış, Bağdoğan ve Baştürk, 2014: 55). Taraflar arasında uzlaştırma ve arabuluculuk faaliyetleri ile sonuç

alınmaz ise tahkim devreye girmekte ve alınacak karar bağlayıcı olmaktadır. Yüksek Hakem Kurulu kararı bağlayıcıdır ve toplu iş sözleşmesidir.

1.3.4. Dernekler

Dernek; en az yedi kişinin kar amacı dışında, bir amaç için, bilgi ve çalışmalarını birleştirerek oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip bir kişi topluluğudur. Dernek kurma ve örgütlenme hakları, anayasal güvence altındadır. Derneklerin faaliyetleri, tüzüklerinde yer alan amaç ve bu amacı gerçekleştirecek olan faaliyetler ile olacak sınırlandırılmıştır. Dernekler, kanunların ve tüzüklerinin dışına çıkmadan, tüzüklerindeki amacı gerçekleştirmek için faaliyetlerde bulunabilirler. Dernekler, faaliyetlerini, kanunda belirtilen şartları yerine getirmek zorundadırlar (<https://sedatdurna.av.tr/derneklerin-faaliyetleri/>).

1.3.5. Sendikalar

Sendikaların amacı, işçilerin işverene karşı haklarını korumak ve işyeri koşullarının düzeltilmesini sağlamaktır. İşverenlerin sendika kurmaları ile sendika tanımı daha genişlemiştir. Sendikalar işverenin ve işçilerin haklarını koruyan bir yapıya kavuşmuştur. Sendika; işçilerin veya işverenlerin; ekonomik, sosyal, hukuki ve mesleki haklarını korumak için, tüzel kişiliğe sahip örgütlerdir (Bozkurt, 2011: 43). Sendikalar; toplu sözleşme ve grev-lokavt ile toplumun iktisadi, sosyal ve siyasal yaşantısını etkileyen, kamu yönetimine katılan ve kamusal fonksiyonları yerine getiren resmi kuruluşlardır (Demir, 2013: 19). Sendika, işçilerin haklarını korumak için, işverene ile müzakerelere oturmayı amaçlarlar. İşçilerin tek başlarına başarmaları zor olan işleri, sendikanın elde etmesi mümkün olmaktadır.

2. İŞÇİ SENDİKALARININ ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

2.1. İşçi Sendikalarının Tanımı ve Kavramı

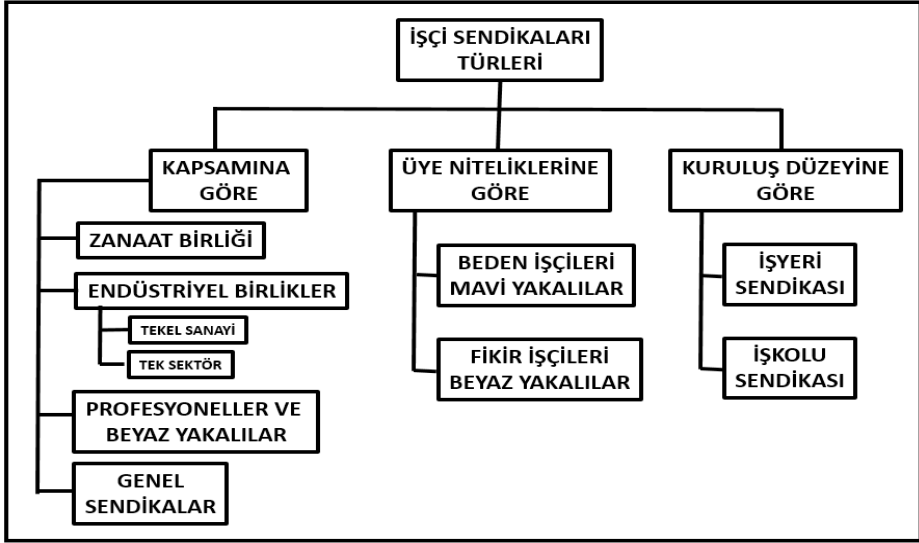
Sendika terimi, kentlerin, devletlerin yöneticisi anlamında gelen, Latince’deki, Syndic kelimesinden gelmektedir. Daha sonra sendika (syndicat), bir grubun çıkarlarını savunmak için oluşturulan bir grubu ifade etmek için kullanılmıştır. İşçilerin, hak ve menfaatlerini korumak için oluşturdukları gruplaşmaya, sendika denilmektedir. Sendika, ilk olarak, Fabian Ekolü’nün kurucuları Sidney ve Beatrice Webb tarafından; “çalışma şartlarını geliştirmek için iş görenlerin kurduğu devamlı topluluk” olarak tanımlanmıştır (Mahiroğulları, 2011:2).

2.2. İşçi Sendikalarının Tarihçesi

Sendikalar, 200 yılı aşan, işçi dernekleridir. İngiltere’de endüstri devrimi ile 19. yüzyılda, tarihte ilk kez işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Çağdaş sendikalar, modern toplumun bir ürünüdür. Endüstri Devrimi başlangıçta, işsizlik ortaya çıkarttı. İşsiz kişiler, Ned Ludd liderliğinde işçi hareketine başladılar ve 1811’de fabrikalardaki makinelerin parçalanmasıyla sürdü. Tarihteki ilk işçi hareketi, olarak bilinmektedir. 1830’da, sendikaların kurulması girişimleri olmuştur. Robert Owen’in Büyük Ulusal Konsolide Sendikası, 1,2 milyon işçi üyesiyle, 16 işçinin, meclise seçilmesini sağlamıştır. Bu oluşum, İngiltere’de, İşçi Partisi’nin kurulmasına neden olmuştur. ABD’deki sendikacılık, 19. yüzyılda sanayileşme ile başlamıştır. 1827’de kurulan; Mekanik Birliği Ticaret Birliği, işçilerini bir araya getiren ilk ABD işçi örgütü olmuştur. 2. Dünya Savaşından sonraki dönem, sendikacılığın altın çağı sayılmaktadır. Sendika, sosyal ve siyasi güce sahip bir sosyal kurum halini almıştır. 1970’lerde Fordizm’in çökmüş, neo-liberal ekonomi uygulamaları, iş hayatında esneklik ve serbestleşme, devletin ekonomide azalan etkisi ve emeğin yapısının değişmesi, sendikaların gücünü gittikçe zayıflatmıştır. Günümüzde, her ülkede, sendikaların gücü ve rolü, sosyal ve ekonomik gelişmeye göre değişebilmektedir (Bugadova, 2019: 14)

2.3. İşçi Sendikalarının Türleri

İşçi sendikaları; kapsam, üyelerinin nitelikleri ve kuruluş düzeyine göre, aşağıdaki şekilde belirtilen türlere ayrılmaktadır.

Şekil 6: İşçi Sendikalarının Türleri

Kaynak: Yazar tarafından literatüre göre oluşturulmuştur.

İşçi sendikası, bir şirkette çalışan işçilerin oluşturduğu ve o şirket ile sınırlı olan sendikalardır. Bu sendikalar, şirketler içinde zayıf bir yapı ortaya koyarlar, bölünme ve dağılmalar yaşandıklarından dolayı, olumlu karşılanmamaktadır. Aynı şirkette örgütlenmiş birkaç sendikanın; işçi haklarını geliştiremedikleri tespit edilmiştir (Hekimler, 2017: 131).

2.3.1. Kapsamına Göre Sendikalar

- *Zanaat Birliği:* En eski sendika biçimidir. Belirli ticarete göre örgütlenir. Bu beceriler; diğerlerinden ayrılabilen işler ile tanımlanabilen bir zanaat türüne yöneliktir.
- *Endüstriyel Birlikler:* Bu sendikalar, belirli bir endüstrideki (demiryolu, çelik vb.) tüm işçileri kapsamaktadır.
- *Profesyonel ve Beyaz Yakalı Sendikalar:* Mavi yakalı olmayan iş görenlerin olduğu birimlerdir.
- *Genel Sendika:* işçi niteliği konusunda hiçbir kısıtlama bulunmayan sendikalardır.

2.3.2. Üyelerinin Niteliklerine Göre Sendikalar

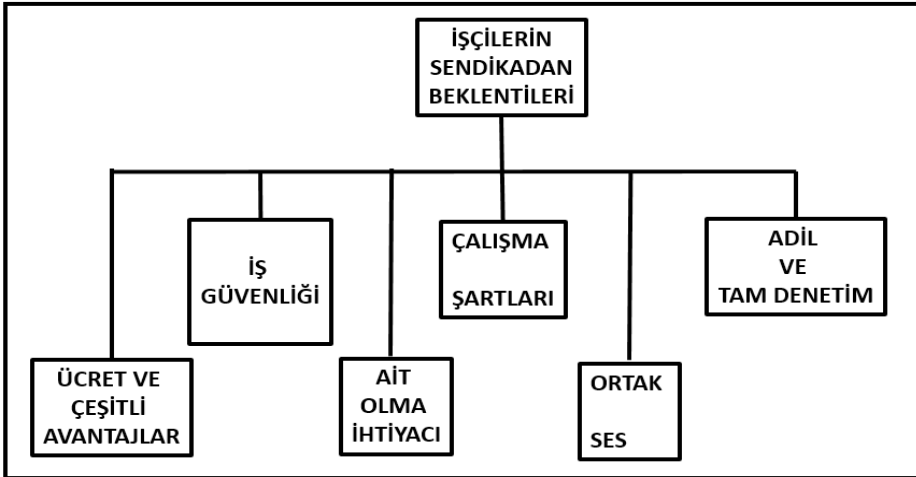
Üye niteliklerine sendikalar, beden işçilerini ve fikir işçilerini kapsayan sendikalar gibi gruplara ayrılmaktalar. Beden veya el emeklerini kullanan işçilere; mavi yakalı işçiler denilmektedir.

2.3.3. Kuruluş Düzeylerine Göre Sendikalar

Belirli bir şirketteki, iş görenleri kapsayan sendikalar; işçi sendikaları olmaktadır ve etkinlikleri o şirket ile sınırlı olmaktadır. Belirli işkolunda işçilerin tümünü kapsayan sendikalar; işkolu sendikası olarak ifade edilmektedir. Genelde, işkolu sendikacılığı yaygındır. Sendikalar işkollarına göre oluşturulmakta, bir ülkede, her işkolunda sadece güçlü bir sendika bulunmaktadır (Bugadova, 2019: 22).

2.4. İşçilerin Sendikadan Beklentileri

İş görenlerin, sendikadan beklentileri; iş güvenliği, ücret ve çeşitli avantajlar, çalışma şartları, adil ve tam denetim, ait olma ihtiyacı ve ortak ses konuları olup, aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (Tanğ, 2021: 197).

Şekil 7: İşçilerin Sendikadan Beklentileri

Kaynak: Yazar tarafından literatüre göre oluşturulmuştur.

2.5. İşçi Sendikalarının Çalışma İlişkilerindeki Rolü

İşçi sendikası, işçilerin, işverenlere ve politikacılara karşı çıkarılarını temsil etmektedir. Daha iyi çalışma şartları, daha yüksek ücret veya daha çok tatil için mücadele eder. Bu mücadelenin sonuç bulmadığında, sendika grev çağrısı yapar. Sendikanın grev çağrısına katılmanız halinde, işveren sizi cezalandıramaz ancak grev günleri için size ödeme yapmazlar. Sendika üyeleri, bunu; grev parası olarak alır. Sendika, işverenle bir sorun yaşandığında, iş hukukuyla ilgili size danışmanlık ve destek sağlar (<https://handbookgermany.de/tr/works-council>, 2023)

2.5.1. İşçilerin Ücretleri ve Çalışma Koşulları

İşsizliğin artması, çalışan motivasyonu ve verimlilikle ilgili değişimler, ücretlendirmede de değişimlere sebep olmuştur. Günümüzde, iş görülenlerde aranan niteliklerin artmıştır. İnsan, üretim süreçlerinde; yöneten ve kontrol eden durumundadır. Artık niteliksiz kişiler işsiz kalmakta, nitelikli bireyler, entelektüel sermaye ve kattıklarından ötürü yüksek düzeyde ücretlendirilmektedir. Örgütler, rekabet nedeniyle, nitelikli çalışanlara ihtiyaç duyarlar. Çalışan verimliliği ve örgüte katkısı; ücret konusunda belirleyici olmaktadır. Hiyerarşik yapıda liyakat zorunlu duruma gelmiş ve ücretlendirme liyakate göre tespit edilmeye başlamıştır. Çalışanlar, katkılarına göre ücretlendirilmektedir. Bu durum, kalifiye olanlar ile olmayanların arasındaki ücretlendirmede büyük farklılıklara sebep olmaktadır (İpçioğlu vd., 2009, s.124-125).

Teknolojik gelişmeler, üretim ve çalışma koşullarını etkilemekte ve değişime zorlamaktadır. Önceden makina başında çalışanlar önemli iken, günümüzde daha çok endirekt işçiliği yüksek çalışanlardan oluşan ekipler önem kazanmaya başlamıştır (Sözbir, 2010). İleri teknolojiler, aynı zamanda çalışma koşullarını daha sağlıklı ve sistemli bir hale getirmiştir (Türkkorkmaz, 2020: 102).

2.5.2. İşçilerin Sendikal Örgütlenmesi

Fordizm ile büyük örgütlenmelerin ve sermaye birikiminin ortaya çıkması, tüketim eğilimlerinin devlet tarafından düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Ücretler, bu dönemde devlet tarafından belirlenmiştir. Bu dönemde, toplumun, tüketim süreçlerine katılımına dönük uygulamalar, devlet tarafından geliştiril-

miştir. İleri teknoloji ile üretimin daha kusursuz olması ile birlikte verimlilik odak alınarak ücretlendirme yapılmaya başlanmıştır. Sendikalarda, işçilerin söz sahibi olması ve karar mekanizmalarına katılmasını sağlayan düzenlemeler yapılmıştır (Türkkorkmaz, 2020: 102).

2.5.3. Toplu Pazarlık

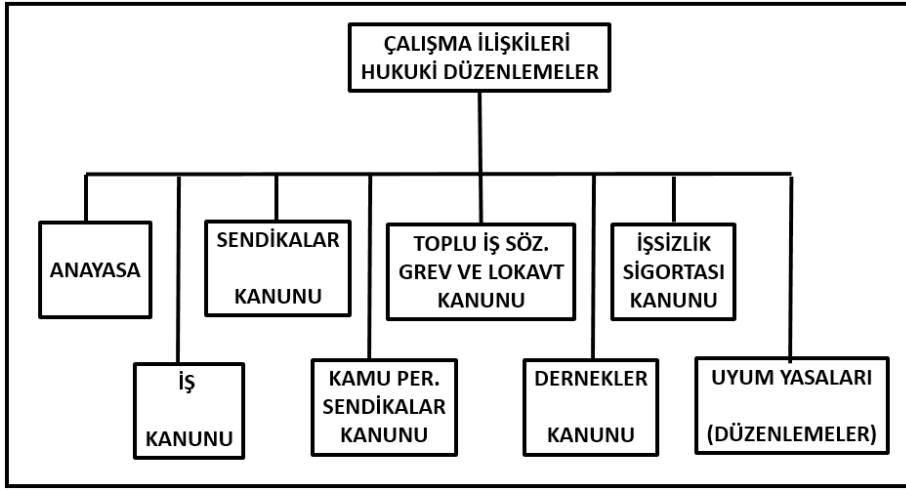
Sendika faaliyetlerinde, toplu pazarlık süreci ön plana çıkmaktadır. ILO, toplu pazarlığı; “toplu iş sözleşmesinin sonuçlandırılmasına öncülük eden faaliyetler” olarak tanımlamıştır. Toplu pazarlık; çalışan topluluğunun temsilcisi ile işveren arasındaki görüşmeler olup, başarılı olma durumunda, yazılı hale getirilmekte ve toplu iş sözleşmesi olarak. Toplu iş sözleşmelerinde; ücretler, işçi sağlığı, çalışma şartları, çeşitli yararlar, iş güvenliği ve bazı şikayetler ele alınmaktadır. İşveren ve işçi taraflarının bir araya gelerek, yazılı bir sözleşme yapmaları, toplu pazarlık olarak ifade edilmektedir. Toplu pazarlık, işçi ve işveren çatışmalarının, anlaşma ile çözümlenmesidir (Bozkurt, 2011: 52). Toplu pazarlık amacı; işçi ve işveren sorunlarının çözülmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, insana yakışır işin teşvik edilmesi, ücretlerin ve diğer yararların iyileştirilmesi, adil bir ücret dağılımının sağlanması ve sosyal diyalogun güçlendirmesidir.

2.5.4. Grev

Grev; iş görenlerin, işi toplu olarak reddedişinden kaynaklanan, bir iş durdurma eylemidir. T.C Anayasasının 54. Maddesine göre: “Toplu iş sözleşmesinde, anlaşmazlık halinde işçiler grev hakkına sahip olurlar. Grev hakkının kullanılması ve işverenin lokavta başvurması, kanunla düzenlenir” ifadesi yer almaktadır.

3.5.5. Çalışma İlişkilerinin Hukuksal Düzenlenmesi

Çalışma ilişkileri, yasalarla düzenlenmiş olup, ilgili yasalar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 8: Çalışma İlişkileri İle İlgili Hukuksal Düzenlemeler

Kaynak: Yazar tarafından literatüre göre oluşturulmuştur.

SONUÇ

Toplumsal olaylar, bireysel ilişkilerinden ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkinin temelinde; bireyin, almak istediği hususlar ile başkasına karşılıksız vermek istemediği konular vardır. Bireysel ilişkiler zamanla toplu ilişkilere ve sonrasında da siyasal ilişkilere devşirilmektedir. Sendikal faaliyetler de bireysel olarak başlamakta, sonrasında toplumsal ve siyasal yöne doğru evrilerek; toplum içinde, çıkar gruplarının yaptığı bir süreç olmaktadır. İnsan ihtiyaçları ticaretle karşılandığı sürece, çalışma ilişkileri var olacaktır. Çalışma ilişkilerinin temel aktörleri; işçi, işveren ve devlet olmakla birlikte, bu unsurların özellikleri zaman içinde gittikçe artan hızda ve büyüklükte değişime uğramaktadır. Geçmişteki usul, yöntem, araç ve modeller yerlerini daha karmaşık yapılara bırakmaktadır. İnsanların kullandığı araç ve teknolojiler, birçok bireyin hayatını kolaylaştırdığı gibi, bir çok insanı da yoksullukla tehdit ederek, hayatını zorlaştırmaktadır. İleri teknoloji ile üretimde kol gücünün azalması, iş gücüne olan ihtiyacı azaltmakta ve işsizliği artırmaktadır. Seri üretim ve yenilikçi buluşlar, az gelişmişlikten, gelişmişliğe doğru sermaye transferine neden olmakta ve gelişmiş bölgelerde sermaye artışına neden olarak, insanlar arasında yoksulluğun gittikçe artmasına neden olmaktadır.

Çalışma ilişkileri büyük bir hızla değişmektedir. Mevcut çalışan sistemler, kurallar ve düzenlemeler, hızla yetersiz kalmaktadır. Dünyada değişim baş döndürücü bir hızdadır. Böyle bir dünyada, işçi ve işveren ilişkilerinde, devletin düzenleyici ve hakem rolü büyük önem kazanmaktadır. Artık yapılan düzenlemelerde, çok bir zaman geçmeden tekrar yeniden düzenleme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Böyle dinamik bir yapıda, düzenlemelerin gerçekleşmesi de geciktirilmeden, zamanında yapılmalıdır. Çalışma ilişkilerinde bozulmalar, tarihe dönüp, bakıldığında, olumsuz toplumsal olayların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Toplumsal barışın ya da diğer bir ifadeyle dünyada barışın anahtarı, çalışma ilişkilerinde gizli olabilir mi?

KAYNAKÇA

- Ak, D. (2018). *Endüstri 4.0'ın Çalışma İlişkileri ve Emek Sürecine Etkileri Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgündüz, M. (2014). Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahîlik Teşkilatı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 31: 9-18.
- Altunel, A.T. (2015). Örgütsel Güven Düzeyi ile Örgütsel Adanmışlık Düzeyi Arasındaki İlişki: Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, H. (2015). Ahilik Teşkilatının Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri. *Akademik Bakış Dergisi*. 49: 248-271.
- Ateş, D. (2008). Industrial Revolution: Impetus Behind the Globalization Process. *Yönetim ve Ekonomi*. 15(2): 31-48.
- Aziri, B. (2011). Job Satisfaction: A Literature Review. *Management Research And Practice*. 3(4): 77-86.
- Bakotic, D. (2016). Relationship Between Job Satisfaction And Organisational Performance. *Economic Research*. 29(1): 118-130.
- Berger, S., Denner M.S. ve Röglinger M. (2018). *The Nature of Digital Technologies –Development of a Multi-layer Taxonomy*. (Research Paper). 26th European Conference on Information Systems (ECIS). 1-18.

- Berraies, S., Chaher M. ve Ben Yahia K. (2014). Employee Empowerment and Its Importance for Trust, Innovation and Organizational Performance. *Business Management and Strategy*. 5(2): 82-103.
- Bozkurt, T. (2011). *Tarihsel Bağlamda Endüstri İlişkileri, Çalışma İlişkilerinin Evrimi* (ss. 3-35). Editör Tülay Bozkurt. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Budagova, A.(2019). *Azerbaycan`da İşçi Sendikalarının Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkisi (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Carrell, M. R., ve Heavrin, C. (2013). *Labor Relations and Collective Bargaining*. Chapters 2 and 3.
- Caulfield, N. (2004), Labor relationsn Mexico: Historical legacies and some recent trends. *Labor History*, 45 (4), 445–467.
- Costigan, R.D., İlter, S.S. ve Berman, J.J. (1998). Multi-Dimensional Study of Trust in Organizations. *Journal of Managerial Issues*. 10(3): 303-317.
- Çakır, Ö. (2006). Ücret Adaletinin İş Davranışları Üzerindeki Etkileri. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Demir, F. (2013). Sendikaların Kuruluşu ve İşleyişi. *Çalışma ve Toplum*. 2013/4: 17-42.
- Demirci, M. (2011). *Selçuklu Anadolu'sunda Bir İnsaniyet Mektebi: Ahilik. Büyük Selçuklu Devletinden Anadolu Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*. (ss. 121-136). Editör Mehmet Ali Hacıgökmen. Konya: S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- DeMitchell, T. A. (2010). *Labor Relations in Education: Policies, Politics, and Practices*. R&L Education.
- Dereli, S. (2015). *Sanayi Sonrası Toplumda Çalışan Olgusu ve Çalışma İlişkilerine Etkileri (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Devinatz, V.G. (2013). The Hawthorne Studies. *Illinois Heritage*. 16(3): 16-20.
- Durna, S. (2023). *Derneklerin Faaliyetleri*. 23.01.2023 tarihinde, Hukuk Bürosu sitesi:<https://sedatdurna.av.tr/derneklerin-faaliyetleri/>. Adresinden alındı.
- Erdem, F., Ozen J. ve Atsan N. (2003). The Relations Between Trust and Team Performance. *Work Study*. 52(7): 337-340.
- Frederiksen, M. (2014). Trust in the Face of Uncertainty: A Qualitative Study of Intersubjective Trust and Risk. *International Review of Sociology*. 24(1): 130-144.

- Fritze, C. (2016). The Toyota Production System: The Key Elements and the Role of Kaizen within the System.
- Güçer, E. ve Demirdağ Ş.A. (2014). Organizational Trust and Job Satisfaction: A Study on Hotels. *Business Management Dynamics*. 4(1): 12-28.
- Güzel, S. (2008). Çalışma Sosyolojisi: Modern İşgücünün Oluşumu. İstanbul: LiteraTürk.
- Handbook Germany. (2023). İşyeri Sendika Temsilciliği ve İşçi Sendikası. 23.01.2023 tarihinde, Handbook Germany sitesi: <https://handbookgermany.de/tr/works-council> adresinden alındı.
- Hekimler B.U. (2017), Türkiye’de Olumsuz Sendikal Algının İçsel ve Dışsal Nedenleri. Sosyal Siyaset Konferansları. *Journal of Social Policy Conferences Sayı / Issue: 68 – 2015/1, 127-154*
- Huberman, L. (2012). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. Çev.Murat Belge. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Hult, D. (2018). Creating Trust By Means of Legislation – A Conceptual Analysis and Critical Discussion. *The Theory and Practice of Legislation*. 6(1): 1-23.
- Ibrar, M. ve Khan Owais (2015). The Impact of Reward on Employee Performance (A Case Study Of Malakand Private School). *International Letters of Social and Humanistic Sciences*. 52: 95-103.
- Islam, M.F. ve Alam M.J. (2014). Factors Influencing Intention to Quit or Stay in Jobs: An Empirical Study on Selected Sectors in Bangladesh. *Stamford Journal of Business Studies*. 6(1): 142-164.
- İpçioğlu, İ., Haşit, G. ve Dertli, D. (2009), Teknolojik değişimin yarattığı etki türleri ile işgörenlerin demografik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi: bir tekstil firması örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, issue/1627/20385*.
- İşcan, Ö.F. ve Sayın U. (2010). Örgütsel Adalet, İş Tatmini ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 24(4): 195-216.
- Jalagat, R. (2016). Job Performance, Job Satisfaction, and Motivation: A Critical Review of their Relationship. *International Journal of Advances in Management and Economics*. 5(6): 36-42.
- Johns, B. (2003). Why Do Employess Quit: A Case Study of the Complexities of Labor Turnover. *Sydney University.of Technology School of Management*. 1(1):779-789.
- Kaufman, B.E. (2006). Industrial Relations and Labor Institutionalism: A Century of

- Boom and Bust. *Labor History*, 47 (3): 295–318.
- Kavi, E. (2015). Ahilik Kurumu ve Günümüz Çalışma Yaşamındaki Psikolojik Sorunlara Yönelik Çözümler. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 4(4): 102-117.
- Kılış, İ., Bağdoğan S.Y. ve Baştürk Ş. (2014). Türkiye’de Toplu İş Uyuşmazlıklarının Çözümünde Arabuluculuk ve Uzlaştırma Sisteminin Evrimi ve Sistemin Etkinliğini Artırıcı Öneriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16(1): 53-81.
- Kodish, S. (2017). Communicating Organizational Trust: An Exploration of the Link Between Discourse and Action. *International Journal of Business Communication*. 54(4): 347-368.
- Kurtulmuş, N. (2012). Post-Endüstriyel Ekonomilerde Kitle Üretimine Bir Alternatif: Esnek Uzmanlaşma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 40: 161- 173.
- Leat, M. ve El Kot G. (2009). Interpersonal Trust at Work, Intrinsic Motivation, Work-Related Tension and Satisfaction in Egypt. *International Journal of Workplace Health Management*. 2(2): 180-194.
- Mahiroğulları, A. (2011), *Dünyada ve Türkiye’de Sendikacılık*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Makal, A., Dertli N., Taştan O.C., Erdoğan S. ve Çelik A. (2012). *Çalışma İlişkileri Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No-2658.
- Morgan, R.M. ve Hunt S.D. (1994). The Commitment-Trust Theory of Relationship Marketing. *Journal of Marketing*. 58: 20-38.
- Osmani, M., Zaidi A.R.M. ve Nilashi M. (2014). Motivational Factors, Trust and Knowledge Sharing in Organizations. *International Journal of Innovation and Scientific Research*. 12(2): 463-474.
- Ottoson, M. ve Rosengren C. (2015). Who Can You Trust? The Swedish Confederation for Professional Employees (TCO) and Trust-Based Working Time 1950-1970. *Management Revue*, 26(1): 52-68.
- Önday, Ö. (2016). Human Resource Theory: From Hawthorne Experiments of Mayo to Groupthink Of Janis. *Global Journal of Human Resource Management*. 4(1): 95-110.
- Öztürk, N. (2002). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Dergisi. 7: 1-12.

- Savolainen T., Lopez-Fresno P. ve Ikonen M. (2014). Trust-Communication Dyad in Inter-Personal Workplace Relationships-Dynamics of Trust Deterioration and Breach. *The Electronic Journal of Knowledge Management. 12(4): 232-240.*
- Shelton, C. (2011). *Building Trust Across Diversity*. 23.01.2023 tarihinde, Diversity Journey sitesi: <http://www.diversityjournal.com/1461-building-trust-across-diversity/> adresinden alındı.
- Snow, C.J. (1997). Building Trust in the Workplace. *Hoftisra Labor and Employment Law Journal. 14(2): 465-521.*
- Solimani, M.H.A. (2015). *What Toyota Production System is Really About?* https://www.researchgate.net/publication/280557330_What_Toyota_Production_System_is_Really_About (18.02.2020).
- Sözber, Ü. (2010) *Emek Sürecindeki Değişimler ve Mühendislere Etkileri: Türkiye’de Otomotiv Sanayinde Çalışan Mühendislerle İlişkin bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanğ, Y. (2021). *Çalışma İlişkilerinde Güven Olgusunun İncelenmesi (Doktora Tezi)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkkorkmaz, Ş.,D. (2020). *Türkiye’de Endüstri 4.0 Deneyimi: Çalışma İlişkileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Doktora Tezi)*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Vaamonde, J.D., Omar A. ve Salessi S. (2018). From Organizational Justice Perceptions to Turnover Intentions: *The Mediating Effects of Burnout and Job Satisfaction. Europe’s Journal of Psychology. 14(3): 554-570.*
- Victor, J. ve Hoole J. (2017). The Influence of Organisational Rewards on Workplace Trust and Work Engagement. *Journal of Human Resource Management. 15: 1-14.*
- Yıldız, P. (2019). *Örgütsel Bağlılık Üzerinde Örgütsel Güven ve Örgütsel İletişimin Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4. BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ İÇİN BİR DOST: KOMPOST

Uzman Gastronom Gizem YAVAŞ

Gaziantep Üniversitesi Turizm Fakültesi

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

kgizem871@gmail.com

Orcid No: 0000-0003-2686-7086

Dr. Öğr. Üyesi. Tuba PEHLİVAN

Gaziantep Üniversitesi Turizm Fakültesi

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

tpehlivan1@hotmail.com

Orcid No: 0000-0003-1041-6432

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik; bir toplumun maddi, manevi, kültürel kazanımlarını gelecek nesillere aktarabilme çabasıdır. Eski dönemlerde insanların yaşamı doğal şartlardan ciddi şekilde etkilenecek büyük değişikliklere uğramıştır. Zaman içerisinde insan nüfusunda yaşanan artış, bilim ve teknolojik gelişmeler gibi sebepler insanın doğa üzerinde daha fazla hâkim olmasını ve doğadaki dengeyi bozabilecek bir güce kavuşmasını sağlamıştır.

18. yy. sanayileşme sürecinden günümüze, ekonomik gelişmeler büyük bir hız kazanmış; özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra meydana gelen hızlı nüfus artışı sebebiyle enerji kaynakları ve gıda maddelerinin kullanımı giderek artış göstermiştir. Bu süreçte tüketim hızına paralel olarak kaynakların büyük

ölçüde azaldığının farkındalığı oluşmuştur. 1970'lere kadar sadece bireylerin yaşam düzeyindeki artışa ve ekonomik gelişmeye odaklanan insanoğlu, 1970'li yılların başında çevre konusunda bilinçlenmeye başlamış; 1972'de yayınlanan Roma Kulübünün "Büyümenin Sınırları" adlı raporu ile birlikte, 1987'de "Sürdürülebilirlik" fikrinin literatüre girmesini hızlandırmıştır (Bayazıt Hayta, 2009).

Sürdürülebilir tüketim, ürün boyutuyla; geliştirilen ürünlerin, üretim aşamasında daha az enerji ve doğal kaynak kullanımı sağlaması, daha az atık oluşturması, büyük ölçüde geri dönüşebilen atık bırakması ya da geri dönüşmeyen atıklarının çevreye zararlı olmaması, yapımında doğal kaynak kullanımını en aza indirecek dayanıklı ve onarılabilen ürünlerden meydana getirilmesi konularını kapsamaktadır (Hertwich, 2002; Karalar ve Kiracı, 2011). Sürdürülebilir tüketim davranışının benimsenmesinde öncelikle tüketilen ürünlerin çıktısı olan "atık" ve "çöp" kavramları arasındaki farkı bilmek büyük önem taşır. Atık kelime anlamı olarak "atılmış olan, atılan, üretimden tüketime kadar olan tüm aşamalarda ortaya çıkan ve kullanıcının artık işine yaramayan maddelerin tümü" olarak tanımlanmaktadır (Katırcıoğlu, 2019). Atık, "sağlığı ve çevreyi olumsuz etkilemesi bakımından uygun bir şekilde ortamdaki uzaklaştırılması gereken bununla birlikte üreticisi tarafından "istenmeyen maddeler" olarak tanımlanabilir (Gündüzalp ve Güven, 2016; Katırcıoğlu, 2019). Çöp ve katı atık kavramı çoğu zaman birbiriyle karıştırılmaktadır. Oysaki bu iki kavram birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Genellikle halk dilinde katı atıklar yanlış bir şekilde "çöp" olarak ifade edilir. Çöp, "geri dönüştürülmesi veya geri kazanılması mümkün olmayan" artık maddelerdir. Atık ise bu yönüyle çöple kıyaslandığında kullanım ömrünü tamamlayan fakat geri kazanımı ya da geri dönüşümü mümkün olan maddeler için kullanılır (Aslan, 2012; Katırcıoğlu, 2019). Türkiye'de en fazla meydana gelen atık "mutfakta" oluşmaktadır (Öç, 2013; Öztürk vd. 2006). Organik atıklar çöp olarak değerlendirmemesi gereken doğal geri dönüştürülebilir malzemelerdir. Bu atıklar kompost ile geri dönüştürülerek organik doğal gübre elde edilebilir. Tanım olarak kompost; organik atıklardan geri dönüşüm yoluyla faydalanılmasıdır. Bu çalışmada kompost kavramına değinilerek, kompostun sürdürülebilir gastronomideki yeri, ekolojik fonksiyonları, kentsel alanda kullanımı ve çeşitlerini ele almak amaçlanmaktadır.

1. SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ İÇİN KOMPOST

Sürdürülebilir gastronomi için mutfakta sıfır atık politikası benimsenmesi gereken ilkelerin başında gelmektedir. Ev, çeşitli kurum ve yiyecek içecek işletmelerinin mutfağında her ne kadar israf önlemeye çalışılsa da muhakkak çöpe dökülen organik atıklar olmaktadır. Tabaktan çöpe atılan yiyecekler için çeşitli önlemler alınarak israfın azaltılması sağlanabilir. Bunlar; gerekenden fazla gıda üretimi yapmamak, porsiyon miktarına dikkat etmek, tabaktaki yemeğin bitmesini sağlamak, şayet yemek artığı olursa hayvan beslenmesinde değerlendirmek vb. yöntemlerdir. Fakat hem tabakta hem de ürün hazırlanırken bazı organik maddeleri gıda olarak değerlendirmemiz mümkün olmayabilir. Bu noktada yaşanan eksiklikliği “kompost” yaparak tamamlamamız mümkün olacaktır. Oluşan atık miktarı ve atık çeşidi gibi faktörler göz önünde bulundurularak uygulayabileceğimiz kompost çeşidine karar verebiliriz. Kompost hem ev hem de gıda işletmelerinin kullanabileceği yöntemlerle yapılabilir. Özellikle gıda işletmelerinde oluşan atıklar evsel atıklarla kıyaslanmayacak kadar fazladır. Gıda işletmelerinde kompost uygulamak bazı önemli avantajlar sağlamaktadır.

Kompost üretim uygulaması ile işletmeler, atık maliyetlerini azaltarak kompost ile sektöre sürdürülebilir ve rekabetçi bir işletme olarak destek olmaya ve sürdürülebilir kârlılığın artmasına katkıda bulunmaktadır (Parry vd., 2015; Çirişoğlu ve Akoğlu 2021). Restoranlarda oluşan gıda atıklarında atık yönetimi bilincine sahip olmak bu konuda çözüme ortak olabilmek açısından değerlidir. Özellikle gıda atıklarının büyük oranda ortaya çıktığı yiyecek işletmelerinde bu konuda bilinçlenme ve uygulamaya geçmek gerekmektedir. Gıda işletmelerinde kompost konusunda bilinçli olmak; işletme maliyetlerini, sera gazı emisyonu ve atıkların çevresel etkilerini azaltma, sürdürülebilir gıda üretimi, tüketimi ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamaktadır (Gjerris ve Gaiani, 2013; Çirişoğlu ve Akoğlu, 2021). Ayrıca çevresel etki olarak kompost yapmak; su ve toprak tasarrufu, yeraltı suyu kalitesini koruma, tarım alanlarından kaynaklanan kokuları en aza indirme, organik maddeleri düzenli depolama alanlarından komposta dönüştürerek çöp alanlarında metan üretimi ve sızıntı suyu oluşumunu önleme, tarım ilacı ve gübre ihtiyacını önemli ölçüde azaltma gibi birçok fonksiyona sahiptir. Yukarıda bahsi geçen birçok sebepten dolayı sürdürülebilir yatırımların işletmelerde yer alması avantajlıdır. Bu işletmeler

devlet ve yurt dışı kaynaklarca desteklenmektedir. Bu desteklerden faydalanan işletmeler çalışanları ve müşterileri gözünde prestij sahibi olurlar, piyasada rekabet avantajı elde ederler, ekonomik yönden piyasadaki dalgalanmalara daha dirençli olurlar, yurt dışı pazarlarına daha kolay açılırlar, yeni fırsatlar ve yeni pazarlardan daha fazla haberdar olarak bu fırsatları değerlendirebilirler (URL 1).

2.TOPRAKTAORGANİK MADDE VE EKOLOJİK İŞLEMLERİ

Topraklar, dünyadaki en büyük organik karbon havuzunu oluşturarak; karbon tutumu ve sera gazı emisyonu arasındaki değişimler ile iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasında ve iklimin düzenlenmesinde kritik bir rol oynar. Toprağın Organik Maddesi (TOM), iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılması ve iklim değişikliğine uyum için stratejik bir öneme sahiptir. Bununla birlikte arazilerin uygun olmayan biçimde kullanımı (tarım ve mera, kent ve ormanlık alanların olması gerektiği gibi değerlendirilmemesi), tarım uygulamalarının kullanımı, yetersiz toprak yönetimi uygulanması nedeniyle topraktaki organik karbonun (TOK) kaybı, toprak yapısında ve kalitesinde bozulmaya ve toprak erozyonunun artarak –küresel ısınmaya sebep olan kaynaklardan biri olan- atmosfere karbon salınımına neden olabilir. Diğer bir taraftan yapılacak olan doğru toprak yönetimi ve uygun arazi kullanımı TOK seviyelerinin ve toprak kalitesinin artmasını sağlayarak, atmosferik CO₂'nin havaya karışmasını kısmen azaltabilmektedir. Bu sebeple dünya genelindeki TOM depoları arttırılmalı ve -istenilen miktarlara ulaştırılarak-korunmalıdır. Toprak organik maddesi, toprak fonksiyonlarının korunmasında ve toprak bozulmasının önlenmesinde merkezi bir role sahiptir (FAO, 2019). Kompostun ağır metalleri bağlayarak su kaynaklarına göç etmelerini, bitkiler tarafından emilimini veya insanlara ulaşımını engelleme, kirlenmiş toprak ve sulak alanların restorasyonunu, yeniden ağaçlandırmayı, ve vahşi yaşam habitatını canlandırma çabalarını kolaylaştırma gibi önemli ekolojik katkıları da bulunmaktadır (URL 2). Ayrıca kompost, toprağın organik maddesini arttırarak erozyona karşı duyarlılığını azaltır (Pehlivan, 2010). Bu nedenle kompost erozyonla toprak kaybını önlemekte önemli işlemlere sahiptir. Bu yönü ile mutfak atıklarının kompost yapılması erozyonla mücadelede önemli katkılar sunabilir.

Diğer yandan toprakta verim ve kaliteyi arttırmak için tarım ürünlerine uygulanan kimyasal maddelerin, bilinçsiz kullanımı çevresel zararlara toprak verimliliğinde azalmaya ve ekonomik kayba neden olmaktadır (Acarsoy Bilgin vd., 2019). Bu nedenle toprakta sürdürülebilirliğe büyük katkı sunan organik madde miktarının artırılmasında kimyasal gübre kullanımı yerine doğal yöntemlerin tercih edilmesi doğru bir uygulama olacaktır. Mutfak atıklarından kompost yapımı bu doğal yöntemlerden biridir. Toprağa organik madde kazandırılmasında kimyasal gübre kullanımının zararları çeşitli çalışmalarda da ortaya konmuştur (Erşahin, 2007; Sönmez, Kaplan, ve Sönmez, 2008; Kınacı, 2018; Cemaloğlu, 2021). Bunun yerine kimyasal gübre kullanımına nazaran organik gübreleme ön plana çıkmaktadır. Mutfak organik atıklarında yer alan materyallerin ise kimyasal kirlenmeye maruz kalıp kalmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Organik gübrelemede kullanılan en önemli materyallerden biri olan kompost iyi bir toprak düzenleyici ve toprak aktivatörüdür. Özer'in (2016) belirttiğine göre; toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini iyileştirir. Gübre ve kompost arasındaki diğer bir önemli fark kompostun toprağa hem organik madde hem de besin maddesi kazandırması, gübrenin ise toprağa yalnızca organik madde takviyesi yapmasıdır. Kompost bitkilerin besin elementi alımını artırır ve besin madde kaybını azaltır. Topraktaki yararlı organizmaların gelişimini teşvik eder ve sayı olarak artırır. Organik kaynaklı gübreler ile humus ve mikroorganizma sayısının artırılması toprakta mineralizasyonu arttırmaktadır. Toprakta mineralizasyon ve humus toprağı çok sayıda olumsuz etmene karşı korur, topraktaki hümik asiti artırır. Kompost toprak verimliliğini artırır. Kimyasal gübreler bitkilere hızlı bir şekilde bitki besin elementi sağlar, fakat sezon sonu topraktan yıkanarak etkinliğini kaybeder. Organik kaynaklı gübreler mikroorganizmalar yoluyla ayrıştırılır, bitkiler tarafından kullanılır; bitkiye sezon sonu dahi sürekli olarak bitki besin elementi sağlar. Organik kaynaklı gübreler toprağın su tutma kapasitesini artırır ve toprağın yapısını (strüktür) iyileştirir (Altın ve Bora 2005; Inckel vd, 2005; Adani vd, 2006; Shah vd, 2014, Erdin, 2015; Özer, 2016). Bu nedenle toprakta sürdürülebilirliğe büyük katkı sunan organik madde miktarının artırılmasında doğal yöntemlerin kullanıldığı kompost yapımı gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

3. KENTSEL ALANDA KOMPOST

Modern kent yaşamında geri dönüşümün sağlanamaması doğal dengeyi bozmaktadır. Prensip olarak kompost, temelde çevre veya halk sağlığı için potansiyel olarak zararlı veya tehlikeli olarak kabul edilebilecek bir ürün olmasa da, tüm detaylarına dikkat edilerek çevre veya sağlık riskleri oluşturabilecek çeşitli kirleticiler (kompost malzemesindeki organik materyallerin ağır metal, tarım ilacı vb. kirliliği, sızıntı suyunun toprağa karışımı gibi) konusunda dikkat edilmesi gerekebilir (Harrad vd., 1991; Deportes vd., 1995; Veeken ve Hamelers, 2002; Brändli vd., 2007; Domingo ve Nadal, 2009). Birinci kalite kompost yüksek kaliteli tarım ürünlerinin üretiminde, ikinci kalite kompost tarım turizmi ve genel olarak turizmin gelişmesinde temel bir öge olan peyzaj vb. alanların iyileştirilmesinde faydalar sağlar (Manios, 2004). Bugün dünyanın pek çok yerinde kompost uygulamalarına rastlanabilir. Bu uygulamalardan bazıları ve Türkiye’deki durum kısaca örneklerle şu şekildedir (URL 3): 1950’li yıllarda ilk olarak Danimarka’da ortaya çıkan, 3-6 yaş grubu çocukların orman içinde çevre ve doğa odaklı eğitime sahip “Orman Anaokulu” projesi günümüzde İngiltere, ABD, Almanya, Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerde de giderek daha fazla önemli görülmektedir (Gregory, 2017). Türkiye’de ise eğitim konusunda böyle bir yaklaşım yeni olup yaygın değildir. Bugün, bahsi geçen ülkelerde sürdürülebilir uygulamaların yurttaş düzeyinde dikkate değer bir karşılık bulduğu çeşitli araştırma sonuçlarına yansımaktadır. Alman Federal Çevre Ajansı’nın (Umweltbundesamt) yaptığı araştırmada gençlerin %78’inin çevrenin koruma ve iklim değişikliği konularını çok önemli bulduğu tespit edilmiştir (Umweltbundesamt, 2020). Yönetimsel bakımdan ise ABD’de kompostlaştırma faaliyetlerinin yasal temelleri 21 Ekim 1976’da yürürlüğe giren “Kaynak Koruma ve Kurtarma Yasası” (Resource Conservation and Recovery Act) kadar eskiye dayanmaktadır. Almanya’da evsel atıkların toplanma ve dönüştürülmesinden genel olarak belediyeler sorumludur. Almanya’da Federal Anayasa, eyaletlerin atık yönetimine dair görev ve sorumluluklarının çerçevesini çizmektedir. Ayrıca 2012 yılında yapılan “Atık Yönetimi Yasasının” temelleri 1972 yılında yayımlanan “Atık Bertaraf Yasasına” dayanmaktadır. Organik artıklar 90’lardan beri toplanmaktadır. 2015 yılında Federal Yasa düzenlemesi ile tüm atık türlerinin kaynağında ayrıştırılması kesin olarak federal boyutta zorunludur. Ülke genelinde yaklaşık 950 kompost tesisi vardır

(Meyer-Kohlstoc vd. 2013). Bununla birlikte Türkiye’de kompost çalışmaları için yönetsel olarak altyapı bulunmakta olup, belediyelerin yükümlülüğündedir fakat ülke genelinde yeterince yaygın değildir (Buğday Derneği, 2016; URL 3).

Dünya genelinde yaygın olarak bahçe ve evsel organik atıkları azaltmak için yerinde kompostlaştırmanın pek çok farklı modeli kullanılır (Yıldız, Yılmaz, ve Ölmez, 2009; Kenar, 2020). Yerinde kompostlaştırmanın verimli olabilmesi için atık sınıflandırmanın doğru yapılması gerekir. Yaprak, çimen ve otlar gibi atıklar yerinde bırakılıp ya da yığın şeklinde biriktirilip pasif kompostlaştırma (soğuk kompost) yapılabilir. Ancak bu işlem uzun sürebilir. Aktif kompostlaştırma (sıcak kompost) ise daha fazla dikkat ve enerji gerekir. Pasif kompostlaştırmaya göre aktif kompostlaştırmada çok daha fazla emek harcamak gerekir (Öztürk vd., 2015; Kenar, 2020). Kompost yapmanın çeşitli türleri vardır ve oluşan atıklara veya ihtiyaca göre kompost çeşidi belirlenebilir.

4.KOMPOST TÜRLERİ

4.1. Soğuk Kompost

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığının yayınladığı kitapçığa göre soğuk kompost, bahçelerde çukur kazarak veya yığın oluşturarak, şehirlerde/evlerde kompost kovası yardımı ile yapılmaktadır. Soğuk komposta meyve kabukları ve artıkları, sebze kabukları ve artıkları, yeşillik sapsarı, çiğ ürünlerin yumuşamış veya çürümeye yüz tutmuş yerleri, çiğ yumurta kabuğu, bitki sap ve kökleri gibi yemek yapım aşamasında oluşan atıklar, demlenen çay posası, kahve posası, çim, dal, yaprak gibi bahçe atıkları eklenebilir. Bununla birlikte soğuk komposta narenciye gibi asit oranı yüksek meyve kabuk ve artıkları, pişmiş yiyecekler, hayvansal ürünler (deri, et, kemik vb.), süt ve süt ürünleri atılmamalıdır. Soğuk kompost mevsime, ortam sıcaklığına vb. şartlara göre yapımı uzun zaman alabilmektedir. Ancak yüksek maliyet, geniş alan ve/veya yüksek bilgi ve tecrübe istemez. Bahçelerde çukur kazarak veya yığın oluşturarak yapılırken kapalı mekanlarda kova kullanılması zorunludur. Kapalı mekanlarda yapımı için ilk önce kovanın tabanına kuru yapraklar, dallar, ufaltılmış odun parçaları gibi karbonca zengin kahve rengi malzemelerden bir tabaka oluşturulur. Üzerine bir gün boyunca oluşan gıda atıkları/artıkları eklenir,

daha sonra kova dolana kadar bu işlem tekrar edilerek bir karbon-azot dengesi oluşturulur. Kompost kovalarının altına eklenen açılır kapak sayesinde alttan humuslu (*organik madde değeri yüksek*) toprak alınarak kullanılırken üstten de atık ve toprak ekleme işlemine devam edildiği için bir devir daim oluşur. Yüksek humus değerine sahip topraklar koyu kahverengi ve/veya siyah renge sahiptir. Genelde park, bahçe, arazilerde kullanılır (URL 3). Soğuk kompostun handikapları şunlardır: Kompost oluşumu iki yıl kadar sürebilir. Manuel döndürme süreci bu süreyi üç ila altı ay kadar hızlandırabilir. Ancak süre ne olursa olsun elde edilen kompost -belli bir düzeyde ısıya maruz kalmadığı için-, yabancı ot ve çim tohumları içerir ve bu tohumların varlığından dolayı ev bitkileri için saksı toprağı olarak kullanılmamalıdır (ABD Çevre Koruma Kurumu [EPA], 2022) Soğuk kompostta elde edilen ürün sıcak kompostta malzeme olarak kullanılabilir. Böylece patojen mikroorganizma ve yabancı ot vb. istenmeyen maddeleri kompost içermez. Böylece kentsel ve kırsal tarımsal alanlarda ve saksı yetiştiriciliğinde sıcak kompostta dönüştürülen nihai kompost (sıcak) kullanılabilir.

4.1.1. Soğuk Kompost'ta Silo Tipi Kompostlama Uygulaması

Yiyecek işletmelerinde, şehir içi kompost yapmak isteyenler genel olarak silo tipi konteynerlerde kompostu tercih edebilmektedir. Bu yöntemde karıştırma kolaylığı olup koku problemi yaşanmamaktadır. Ayrıca restoranlar için diğer bazı seçenekler şunlardır: Az miktarda israf edilmiş gıdayı kompostlayacak olan kuruluşlar yerinde kompost yapabilir. Kompostlama, atılan atık yiyecek miktarını önemli ölçüde azaltabilir. Bahçedeki kırpıntılar ve küçük miktarlarda yiyecek artıkları yerinde kompostlanabilir. Hayvansal ürünler ve büyük miktarlarda gıda artıkları yerinde kompostlama için uygun değildir. Yerinde kompostlama çok az zaman veya ekipman gerektirir. Bu konu için eğitim anahtar konumdadır. İlgili bölgesel aktörler, ev sahiplerini veya işletmeleri kendi mülklerinde kompost yapmaya teşvik etmek için kompostlama gösterileri ve seminerler düzenleyebilir (EPA, 2022).

4.2. Sıcak Kompost

Sıcak kompostta oluşturulan yığınlar az miktarda kompost için tek bir küme halinde olabildiği gibi (tarım ve gıda işletmeleri için), tüm bir şehrin organik

atıklarını kompostlayacak şekilde uzun yığın sırası şeklinde olabilir. Bunlardan organik atığın “yığma” adı verilen uzun yığın sıraları halinde oluşturulmasını ve yığınların beden gücü ile veya mekanik olarak döndürülerek periyodik olarak havalandırılmasını içeren yöntem sıcak kompost üretilerek pazarlanan işletmeler ve belediyeler tarafından kullanılmaktadır. Sıcak kompostta narenciye gibi asidik meyveler dâhil her türlü meyve kabuk veya artıkları, sebze kabukları ve artıkları, yeşillik sapları, çiğ ürünlerin yumuşamış veya çürümeye yüz tutmuş kısımları (çürümemiş), çiğ yumurta kabuğu, bitki sap ve kökleri gibi yemek yapım aşamasında oluşan atıklar, demlenen çay posası, kahve posası, kılçık, dışkı, tüy vb. hayvansal atıklar, pişmiş veya pişmemiş her gıda, peynir vb. süt ürünleri, çim, dal, yaprak gibi bahçe atıkları, yumurta kutusu, gazete gibi kâğıt atıklar atılabilir. Çeşitli yabancı ot tohumları bu yöntemde tarım için sorunsuz hale gelir. Bu yönüyle soğuk kompostta göre daha üstündür (URL 3, EPA, 2022).

Sıcak kompostta ideal yığın yüksekliği 14 ila 16 fit genişlikte 4 ila 8 fit arasındadır. Bu büyüklükteki yığın, yeterli ısı üretecek ve sıcaklıkları koruyacak kadar büyüktür. Yığının çekirdeği oksijen akışına izin verecek kadar küçüktür. Havalandırmalı veya döndürülmüş sıralı kompostlaştırma, tüm topluluklar tarafından üretilen ve yerel yönetimler tarafından toplananlar gibi büyük hacimler ve yurt dışında yüksek hacimli atık oluşan gıda işleme işletmeleri (örn. restoranlar, kafeteryalar, paketleme tesisleri) için uygundur. Burada nihai ürünü pazarlamak için yardım gerektirebilecek önemli miktarda kompost üretilir. Yerel yönetimler, kompostu düşük bir maliyetle veya ücretsiz olarak bölge sakinlerinin kullanımına sunmak isteyebilir. Bahçe atıkları, gres yağı, sıvılar ve hayvansal yan ürünler (balık ve kümes hayvanı atıkları gibi) gibi büyük miktarlarda çeşitli atıklar bu yöntemle kompostlanabilir (EPA, 2022). Bu yöntem uygulanırken dikkat edilmesi gerekenler şöyle sıralanabilir; Sıralı kompostlama, genellikle geniş arazi parçaları, sağlam ekipman, tesisin bakımı ve işletilmesi için sürekli iş gücü ve çeşitli malzeme karışımları ve dönüş frekansları ile deney yapmak için sabır gerektirir. Sıcak, kurak bir iklimde, suyun buharlaşmasını önlemek için yığınlar bazen örtülür veya bir sığınağın altına yerleştirilir. Yağmurlu mevsimlerde, yığının şekilleri, suyun yığın tarafından emilmek yerine yığının tepesinden akacağı şekilde ayarlanabilir. Sıralı kompostlama soğuk iklimlerde işe yarayabilir. Genellikle yığının dışı donabilir, ancak çekirdeğinde sıcaklık 140° F'ye ulaşabilir. Sızıntı suyu, kompostlaştırma işlemi sırasında salınan

sıvıdır. Bu sıvı, yerel yeraltı sularını ve yüzey su kaynaklarını kirletebilir. Sıralı kompostlaştırma büyük ölçekli bir işlemdir ve düzenleyici yaptırım, imar ve yerleşim gerekliliklerine tabi olabilir. Kompostlar, bakteriyel ve ağır metal içeriği için bir laboratuvarında test edilmelidir. Diğer yandan kokuların da kontrol altına alınması gerekir. Halk, kompostlama işlemlerinin tüm aşamaları hakkında bilgilendirilmeli ve hayvanlar veya kötü kokular hakkındaki şikâyetleri ele alacak bir yönteme sahip olunmalıdır (EPA, 2022). Sıcak kompostun en büyük dezavantajı karıştırma işleminin periyodik olarak yapılması ve kompost iç sıcaklığının düzenli olarak takip edilerek belli dereceyi geçmemesi gerektiğidir. Genel olarak halk arasında sıcak kompost yapım aşamalarında hazırlanan yığına kompost termometresi takılarak, sıcaklık 160-165 °F'ye ulaştığında yığın çevrilerek bu işlem defalarca kez tekrarlanmaktadır. Bu nedenle önemli ölçüde dikkat ve işgücü gerektirir. Oysa ki sıcak kompost yapımı Dr. Elaine Ingham'ın geliştirdiği tekniğe göre daha az emekle çok daha kolay yapılabilmektedir. Bu yöntemde kompost yalnızca üç kez çevrilerek hazırlanabilmektedir. Bu yöntemin sıcak kompost yapımının en büyük dezavantajını elemine etmektedir. Bu yöntemin uygulanmasına yönelik görsel ve açıklaması şu şekildedir:

Şekil 1. Kompost Çevirme Göstergesi (URL 4)

Hazırlanan yığının sıcaklığı 160-165⁰ F'ye ulaştırıldığında kompostun üst ve yan tabakası yan tarafa ayrı ayrı birbiriyle karıştırılmadan alınır ve çevrilen yığının alt tabakası haline getirilir. Kompost orta (çekirdek) kısmı ise bir tarafa alınır, alt tabaka yeni yığının çekirdeğine alındıktan sonra ilk kompostun çekirdeği ise yeni yığının üst katmanına alınır. Özetle; Eski kompost üst ve yan tabakası-Yeni yığının alt tabakasına koyulur. Eski orta tabaka-Yeni yığının üst kısmına koyulur. Eski alt tabaka-Yeni yığının çekirdeğine konulur. Çevrilen yığının sıcaklığı yine aynı derecelere gelince işlem tekrarlanır, toplamda bu işlem 3 kez tekrar edilir. Bu sayede üst, çekirdek ve taban kısmı olmak üzere üç parçaya ayrılan kompost tabanlarının her biri merkez (çekirdek) kısmına gelerek gerekli sıcaklığa ulaşmış olur. Böylece mikrobiyal açıdan risk olabilecek durumlar ortadan kalkar ve kompost yapım süresi hızlanmış olur (URL 4).

4.3. Bokashi Kompostu

Bokashi kompostu ise gıda kaynaklı organik atıkların depolanması ile ilgili problemin çözülmesinde kullanılabilecek etkin yöntemlerden bir diğeridir. Sadece gıda ve evsel organik atıkların fermantasyona tabi tutulmasıyla Bokashi kompost üretmek mümkündür (Wang, Zhang, Gu, Gao, Qin, 2016; Erdoğan, 2020). Bokashi kompostunda narenciye gibi asidik meyveler dâhil her türlü meyve kabuk veya artıkları, sebze kabukları ve artıkları, yeşillik sapsarı, çiğ ürünlerin yumuşamış veya çürümeye yüz tutmamış yerleri, çiğ yumurta kabuğu, bitki sap ve kökleri gibi yemek yapım aşamasında oluşan atıklar, demlenen çay posası, kahve posası, kılçık vb. hayvansal atıklar, pişmiş veya pişmemiş her gıda, peynir vb. süt ürünleri, çim, dal, yaprak gibi bahçe atıkları kullanılabilir. Fakat çürümüş veya çürümeye yüz tutmuş gıdalar kompostta atılmamalıdır. Park, bahçe, arazi, ev veya (gıda vb.) işletmelerin herhangi bir odasında yapılabilir (URL 5). Gıda işletmeleri için bahçede yığın yöntemi de atık miktarına göre uygundur. Bokashi kompostu, arazilerde yığın metodu ile yapılabilirken kapalı mekânlarda kova içerisinde yapılmaktadır. Arazide uygulamak için atıklarla beraber yararlı mikroorganizma sıvısı veya talaş/kepek karıştırılarak toprak üzerinde bir yığın oluşturulur. Daha sonra hava almaması için yığının üzeri birkaç kat naylon poşet ile örtülür. Yaklaşık 15 gün boyunca sabitlenen poşetlerle üzeri hava geçirmeyecek şekilde kapalı kalan kompost, süre sonunda kullanıma hazır hale gelmektedir (Erdoğan, 2020). Bokashi kompostunu ev veya işletmelerde yapmak için iç içe geçmiş iki kova gereklidir.

Bu iki kovadan üstteki kovanın tabanında delikler bulunduğu için fermente olan organik atıklardan çıkan sıvı alt kovada birikmektedir. Bu sıvı toprak ve bitkiler için besin değeri çok yüksek bir organik gübredir. Bokashi kompostu yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta bokashi kovanının kapağı günlük en fazla bir kez açılmalı, kovaya atılan ürünler mümkün olduğunca küçük parçalara ayrılmalı, alt kovaya biriken suyun atıklara temas etmemesi için atılan gıdaların mümkün olduğunca suyu süzülerek atılmalı, kovaya ürün attıkça yararlı mikroorganizma sıvısı veya talaş/kepek serpilmeli, kovaya bir şeyler eklendikten sonra üzerine bastırılarak sıkıştırılmalı ve ağırlık konmalı, kapağı sıkıca örtülerek mümkün olduğunca hava alması önlenmelidir. Kompost yapımına başladıktan 15-20 gün sonra sıvı gübre kovadan alınabilmektedir ve tercihen alındığı gün kullanılmalıdır. Bu sıvı gübreyi kullanırken 1'e 100 oranı su ile seyreltilmelidir. Yani, 1 lt. klorsuz suya 10 ml. sıvı gübre eklenmeli ve ondan sonra kullanılmalıdır (URL 5). Elde edilen sıvı gübre bu şekilde kullanılırken kova dolduktan sonra kapağı açılmadan 2 hafta kadar bekletilir. Bu sırada kovadan sıvı geldiği taktirde tekrar sıvı gübre alınır. 2 hafta sonunda kovadaki katı kısım toprağa (saksı içindeki toprak ya da bahçedeki toprağa) gömülür. Bu kısım toprakta 2-3 hafta kaldıktan sonra hazırdır. Bokhashi kovası 27-37 °C' de bulundurulmalıdır. Üzerinde beyaz oluşumlar ve kapak açıldığında gelen turşumsu koku işlemin doğru yapıldığının işaretidir (URL 6) ve toprağın organik madde oluşumuna katkı sunar. Bozulan Bokashi kompostu toprağa gömülmemelidir.

4.4. Vermikompost

Günümüzde organik kökenli atıkların toprak düzenlemede ve toprağa organik madde arttırmada kullanılmasıyla birlikte özellikle vermikompost/vermikültür uygulaması ön plana çıkan bir yöntem olmuştur. Bu yöntemde toprak solucanlarının organik atıkları kısa süre zarfında yüksek kalitede bir ürüne dönüştürmektedir (Erşahin, 2007; Rakıcıoğlu ve Kızılkaya, 2021). Yapılan çalışmalarda, solucan kompostu (vermikompostun) veya benzer şekilde solucan aktivitesinin olduğu toprakların organik C (*karbon*) başta olmak üzere toplam N (*azot*) değerlerinde önemli ölçüde arttığı ve ayrıca karışıma eklenen organik materyalin özelliklerinin vermikompostun içeriğini saptamada önemli bir kriter olduğu bildirilmiştir (Kızılkaya ve Hepşen, 2007; Namlı vd., 2014; Rakıcıoğlu ve Kızılkaya, 2021). Vermikompost yüksek gözeneklilik, düşük C:N oranı,

yüksek su tutma kapasitesine sahip, çoğu besin maddesinin bitkilerce alınabilen formuna (Domínguez, 2004) sahiptir ve bu ürün pazarlanmadan önce elekten geçirilerek, paketlenir, ürünler için gereken izinleri alınarak piyasaya arz edilir. Solucanlara sığır, tavuk, at, ördek, hindi, domuz ve tavşan dışkıları; bitkisel üretim artıkları (hasat sonrası tarlada kalan artıklar), evsel atıklar, sebze ve meyve kabukları gibi organik maddeler verilebilir. Fakat et ve süt ürünleri; yağ, tuz ve kemik bulunan organik atıklar; inorganik maddeler, narenciye gibi yüksek asit oranına sahip organik atıklar verilmemelidir. Vermikompost park, bahçe, arazi, ev veya işletmelerde, okullarda (özel hazırlanmış solucan yataklarında) uygulanabilir (URL 7). Vermikompost hazırlarken dikkat edilmesi gerekenler ve kullanım alanları şu şekildedir: Solucan kutularının yapımı kolaydır ve ayrıca satın alınabilir. Yarım kilo olgun solucan (yaklaşık 800-1.000 solucan) günde yarım kiloya kadar organik madde yiyebilir. Apartman sakinleri veya küçük ofisler için idealdir. Okullar vermikültürü çocuklara koruma ve geri dönüşümü öğretmek için kullanılabilir. Uygun koşullar ve yeterli besin sağlayarak solucanları canlı ve sağlıklı tutmak önemlidir. Organik atıkları solucanlara verirken yatak takımı hazırlanır, atık gömülür. Solucanlar iklim değişikliklerine karşı hassastır ve aşırı sıcaklıklar ve/veya doğrudan güneş ışığı solucanlar için sağlıklı değildir. Bu sebeple vermikompostlama için en iyi sıcaklıklar 55° F ile 77° F arasındadır. İç mekânlarda vermikompost yaparak bu sorunların çoğundan kaçınılabileceği gibi sıcak, kurak bölgelerde vermikompost kutusu gölgelik altına yerleştirilmelidir (EPA, 2022).

4.5. Kompost Çayı

Günümüzde sağlıklı ve temiz üretim ile çevreye verilen zararın azaltılmasında bakteri ve kompost çayı konusundaki çalışmaların yoğunluk kazandığı dikkat çekmektedir (Atılğan vd., 2019). Kompost çayı kompost yığınlarının içerdiği suya geçirilmesi sağlanan bitki besin elementlerini ihtiva etmektedir. Bu çay hem iyi bir gübre kaynağı olarak kullanılabilen hem de bitkilerin hastalıklara karşı direncini artırmaktadır. Hazırlama süresi uzun olan kompostlama yöntemleri ile kıyaslandığında kısa sürede hazırlandığı için avantajlıdır (Edwards vd., 2000; Özer 2016).

Rodale enstitüsünün Kompost çayı rehberine göre; kompost çayı katı kompost materyalinin sıvı versiyonudur. 2-4 bardak olgun kompost, 0,5 Mesh elekten elenmiş veya daha küçük olabilir. 5 galon (yaklaşık 7.5 lt su) çay yapımında

kullanılır. Elde edilen kompost çayı 1:20 ila 1:40 (kompost:su) oranında suyla seyreltilerek uygulanmalıdır. İçeriğinde faydalı mikroorganizmalar ve bitkilerce alınabilir besinler ihtiva etmektedir. Bu ürünü elde etmek için sayısız yol olsa da temelde işlem için ilk olarak kompost materyali suda karıştırılır, böylece mikroorganizma ve besin maddeleri suya geçer. Kompost çayı hazırlamada havalandırılmış veya havalandırılmamış kompost çayı şeklinde iki farklı metot vardır. Havalandırılmış kompost özleri, havayı sıvıya zorlamak için kullanılan bir üfleyici, köpürtücü veya başka herhangi bir cihaz kullanılarak aktif olarak oksijenle havalandırılır. Havalandırılmayan yöntemde ise aktif olarak havalandırılma yapılmaz, ancak dibe çöken katı malzemeleri yeniden askıya almak için ara sıra karıştırma gerçekleştirilir. Organik tarım alanlarında sulama sistemine verilerek, bitki yapraklarına püskürtülerek, toprağa seyreltilerek verilebilir. Park, bahçe, tarımsal alan ve evde kullanılabilir (URL 8). Kompost çayının fiziksel ve biyokimyasal kalitesi; kullanılan katı olgun kompostun kalitesine ve kompost çayı üretim parametrelerine (*kompost-su karışım oranı, havalandırma süresi, karıştırma süresi*) bağlıdır (Ingham, 1999; Martin vd., 2012; Sülük, 2022). Bu uygulamaların arazi ve kontrollü koşullarda bitki gelişimini hızlandırdığı, verimi arttırdığı, pestisit ve gübre kullanımını azalttığı görülmektedir (Acarsoy Bilgin vd., 2019).

SONUÇ

Günümüzde dünyanın içinde bulunduğu ekonomik ve ekolojik koşullar göz önüne alındığında, süregelen üretim ve tüketim yöntemlerinin değiştirilmesinin zorunlu olduğu anlaşılmaktadır. Sürekli artan nüfusa paralel olarak tükenmekte olan yer altı ve yer üstü kaynakları, bu gidişata dur denmezse daha ne kadar sağlıklı bir şekilde dünyada barınabileceğimiz hakkında büyük bir soru işareti oluşturmaktadır. Kentler, nüfus yoğunluğu, kirlilik, hızlı ve tüketim ağırlıklı yaşam tarzının benimsendiği, gastronomik ve turistik yoğunluğun şehir periferine nazaran (turistik özel bir anlam ifade etmiyorsa) daha fazla olduğu alanlardır. Bu gibi nedenler kentler için sürdürülebilir yaşam alanlarının oluşturulmasını gerektirmektedir. Kompost yapımı çevreye, gıdaya, ekonomiye önemli katkıları olan sürdürülebilir bir yöntemdir. Kentsel alanlarda atıklar çözülmesi gereken problemlerin başında gelir. Bu konuda doğru bir politika izlenmediği takdirde, çevre ve insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Kentsel atıkların büyük bir kısmı ise organik atıklardan oluşmaktadır. Bu atıkların kaynakları evler, yiyecek içecek işletmeleri gibi alanlardır. Organik atıklar geri dönüştürülebilir özellikte olması nedeniyle atık sorununun azaltılmasında önemli katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte organik atıklar kompostta dönüştürülerek ekolojik olarak toprağı fiziksel, kimyasal ve biyolojik yönden destekler. Bu yönüyle kompost sürdürülebilir gıdanın temelini oluşturan toprağı önemli katkılar sağlar. Uygulanacak kompost yönteminin kararlaştırılmasında ulaşılmak istenen sonuç ve uygulama için mevcut şartlara bakılarak kompost yöntemlerinden biri veya birkaçını tercih edilebilir. Bununla birlikte kompost yapılacak organik atıkların kimyasal yönden kalıntısız olması çevre sağlığı için önemlidir.

Sonuç olarak temiz gıda ve çevre herkesin hakkıdır. Ayrıca çocuklarımıza ve torunlarımıza bırakabileceğimiz en büyük miras güvenli gıdaya rahat ulaşım ve temiz bir dünyada yaşama şansıdır. Bu sebeple uygulanmakta olan tutum ve davranışların gözden geçirilmesi, zararlı olanların yenileyici tutum ve davranışlarla değiştirilmesi önemlidir. Bunun için yapılabilecek bazı uygulamalar şunlardır:

- Kompost sürdürülebilir çevre ve gıda için önemli bir rejeneratif seçenektir. Bu nedenle sürdürülebilir uygulamalar kapsamına mutlaka alınmalıdır. Bu yönde ulusal ve uluslararası sürdürülebilir tüketim ve kompost uygulamaları incelenerek bir uygulama kataloğı hazırlanabilir.
- Gıda atığını azaltma veya sıfırlamaya yönelik faaliyetleri yalnızca STK'ların sorumluluğunda olmayıp; konuyla alakalı yapılacak olan yasal düzenlemeler ile ülke genelinde ortak bir eylem gerçekleştirilebilir.
- Değişimin yaşanması zaman aldığı için geçiş süreci devlet tarafından iyi planlanarak hedefler belirlenerek, süreç takip edilebilir.
- Gıda atıkları doğada çözünebilir ayrı bir torbada toplanarak kimlik kartı okuyuculu "Gıda Atık Konteynerleri" ne atılabilir (Güney Kore'de bu sistem uygulanmaktadır). Gıda çöprü için ağırlıklı orantılı vergilendirme yapılabilir. Yani bir vatandaş ne kadar çok gıda atığı/israfi oluşturursa o kadar vergi ödemesi yapacaktır. Bu sayede kişiler ve işletmeler hem gıda fazlalığı için Sivil Toplum Kuruluşları ile işbirliği yapmaya daha meyilli olacak hem de yenilemeyecek gıda artıklarını (kabuk, sap vs.) kompostlama konusunda daha istekli olacaktır.

- Eğitim ailede başladığı için bu süreçte halka belli aralıklarla ücretsiz uygulamalı eğitim verilebilir. Eğitim amaçlı yapılabilecek diğer etkinlikler arasında; kamu spotları, belediyelerin çöp toplama araçlarına konunun önemi ile ilgili araç giydirme yapılması, toplu taşıtlara bilgilendirme afişlerinin asılması, konuya dikkat çekmek amaçlı gerekli medya/haber kuruluşları ile işbirliği yapılması vb. yeralabilir.
- Okul öncesi dönemden itibaren öğrencilerin yaşlarına uygun seviyelerde ve şekillerde; çevre bilinci, çevre ahlakı, sürdürülebilir tüketim, doğa sevgisi ve canlı ve cansız çevrenin insan ve diğer canlılar için önemi, kompost yapımı (vermikompost) ve önemi gibi konuların önemini anlatan dersler müfredat gözden geçirilerek daha aktif bir şekilde dersler kapsamında işlenebilir, konuyla ilgili etkinlikler yapılarak eğitim pekiştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acarsoy Bilgin, N., Atılgan, H., Mısırlı, A., Özaktan, H., Şen, F. (2019). *Bakteri ve Kompost Çayı Uygulamalarının Salihli Kiraz Çeşidinde Meyve Özellikleri, Verim ve Besin Elementi İçeriklerine Etkileri*. Ege Üniv. Ziraat Fak. Dergisi, 56 (4), 409-415. DOI: 10.20289/zfdergi.484329.
- Alman Federal Çevre Ajansı [Umweltbundesamt]. (2020). *Youth study: Climate action and environmental protection are popular among young people*, erişim <https://www.umweltbundesamt.de/en/press/pressinformation/youth-study-climate-action-environmental-protection>.
- Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Kurumu [EPA], (2022), erişim <https://www.epa.gov/sustainable-management-food/types-composting-and-understanding-process>.
- Bayazıt Hayta, A. (2009). *Sürdürülebilir Tüketim Davranışının Kazanılmasında Tüketici Eğitiminin Rolü*. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10 (3), 143-151.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü [FAO]. (2019). *Sürdürülebilir Toprak Yönetimi Gönüllü Kılavuz İlkeleri*. Roma.
- Cemaloğlu, N. (2021). *İş Sağlığı ve Güvenliği Bakımından Geri Dönüşüm Yaklaşımları*:

- Pestisit ve Kimyasal Gübre Zararını En Aza İndirmede Kompost Gübre ve Solucan Gübresi Üretiminde İyi Örnekler*. İstanbul Rumeli Üniversitesi/ İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Çirişoğlu E. ve Akoğlu, A. (2021) *Restoranlarda Oluşan Gıda Atıkları ve Yönetimi: İstanbul İli Örneği*. Akademik Gıda, 19 (1), 38-48, DOI: 10.24323/akademik-gida.927664
- Domingo, J.L. ve Nadal, M. (2009). *Domestic waste composting facilities: A review of human health risks*. Environment international, 35 (2), 382-389.
- Dominguez, J. (2004) *State-of-the art and new perspectives on vermicomposting research*. In: Edwards, C.A. Ed., Earthworm Ecology, 2nd Edition, CRC Press, 401-424. <http://dx.doi.org/10.1201/9781420039719.ch20>
- Erdoğan, B.O. (2020). *Faydalı mikroorganizma kullanılarak hazırlanan bukaşi kompostun silajlık mısır verimine etkisi*. T.C. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyosistem Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ.
- Gregory, A. (2017) *Running Free in Germany's Outdoor Preschools*. New York Times, erişim https://www.nytimes.com/2017/05/18/t-magazine/germany-forest-kindergarten-outdoor-preschool-waldkitas.html?_r=0.
- Karalar, R. ve Kiracı, H. (2011). *Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30, 63-76.
- Katırcıoğlu, G. (2019). *Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının 7. Sınıf Öğrencilerinin Geri Dönüşüm Konusundaki Doğa Algısı ve Bilinç Düzeyine Etkisi*. T.C. Pamukkale Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale.
- Kenar, F. (2020). *Yerleşmelerin Kompost Gübre Potansiyelinin Belirlenmesi (Sakarya Serdivan Örneği)*. T.C. Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Manios, T. (2004). *The composting potential of different organic solid wastes: experience from the island of Crete*. Environment international, 29 (8), 1079-1089.
- Meyer-Kohlstoc, D. vd. (2013). *The value of composting in Germany: Economy, ecology, and legislation*, Waste Management, 33, 536-539. erişim <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0956053X12004102>.
- Öç, B. (2013). *Sürdürülebilir Tasarım: Ürün Tasarımı ve Üretimi Temelinde*

- Malzemelerin Geri Dönüştürülmesi Bilinci. İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Ürünleri Tasarımı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özer, H. (2016). *Organik Domates Yetiştiriciliği*. Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi (UTYHBD), 2016, 2 (1), 43 – 53.
- Öztürk, İ., Özabalı, A. ve Tezer, H. (2006). ÇOB. Katı Atık Ana Planı I. Aşama Projesi – MİMKO A.Ş. ile Birlikte İTÜ Proje Ekibi, II. Aşama Projesi – MİMKO A.Ş. ile Birlikte İTÜ Proje Ekibi
- Pehlivan, T. (2010). Yavuzeli ve Araban bölgesindeki (Gaziantep) tarım topraklarının bazı fiziksel ve kimyasal özelliklerinin erozyon açısından değerlendirilmesi. Gaziantep Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep.
- Rakıcıoğlu, S. ve Kızılkaya, R. (2021). *Çay Fabrikasyon Atığının Windrow Yöntemine Göre Kompostlanması*. Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Dergisi, 9 (2), 62-68. DOI: 10.33409/tbbbd.998698.
- Sülük, K. (2022). Sabit C/N Oranında Farklı Materyallerden Kompost ve Solucan Kompost Çayı Üretimi, Üretilen Kompost Çaylarının Zenginleştirilmesi ve Etkilerinin Belirlenmesi: Elma İşleme Atıkları Örneği. T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Isparta.
- URL1.<https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlikrehberi.pdf>
- URL2.<https://extension.uga.edu/publications/detail.html?number=B1189&title=food-waste-composting-institutional-and-industrial-application>
- URL3.<https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%C4%B1%20Kurulu%C5%9Flar/G%C4%B1dan%C4%B1%20Koru%20Kompost.pdf>
- URL4.<https://tastygardendesigns.com/2021/02/16/dr-elaine-ingham-hot-compost-method/>
- URL5.<https://www.bugday.org/blog/saglikli-toprak-ve-bitkiler-icin-bokasi-kompostu/>
- URL6.<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gurkan-akgunes/atma-gubre-yap-6080474>
- URL7.<https://kocaeli.tarimorman.gov.tr/Belgeler/diger/Solucan%20G%C3%BCbresi%20Bilgileri.pdf>
- URL8.<https://rodaleinstitute.org/blog/compost-tea-a-how-to-guide/>

5. BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ

Öğr. Gör. Yeliz KARADENİZ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Akyazı Sağlık Hizmetleri MYO

ykaradeniz@subu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-0594-3054

GİRİŞ

Dünya'nın doğal dengesinin bozulması, hızlı artan nüfus, bilinçsizce kaynak kullanımı ve teknolojiadaki değişiklikler gibi unsurlar çevre sorunlarının başlıca nedenlerini arasında sayılmaktadır. Çevre sorunları uluslararası alanda etkili olduğu gibi yerel ölçekte de etkileri hissedilmektedir.

Çevre sorunlarının önlenmesi ve önüne geçilmesi için yerel yönetimlere bazı sorumluluklar yüklenmiştir. Yerel yönetimler öncelikle demokratik, şeffaf ve özerk bir yapıda olmalıdır. Belirlenmiş olan politikaların merkezi yönetimin engeli takılmadan işlerlik kazanabilmesi için de özerk olması gerekmektedir. Aynı zamanda hizmet alanlarındaki çevre koşullarına göre çevre politikaları da belirlemelidir.

Çevre sorunların birçoğu, insanların yaşamsal faaliyetlerinden doğmaktadır. Yerel yönetimlerin varlık sebeplerinin de insanların yaşam kalitesinin artırılması olduğu düşünüldüğünde çevre korumu ve geliştirme uygulamaları yerel yönetim olmadan düşünülemez.

Türkiye'de bazı kamu hizmetlerinin sadece yerel yönetimlerce yürütüldüğü

bilinmektedir. Çözülmesi gereken çevre sorunlarının birçoğu da yerel yönetimlerin görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. Yerel birimler hizmet sundukları bölgelerin sosyal ve çevresel niteliklerine uygun bir çevre politikası üretip, geliştirip ve hayata geçirmelidir.

Çevre sorunlarına genel çerçevede bakıldığında çoğunun yerel sorunları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu sorunlar da yerel yönetimler tarafından çözülmektedir. Bu çalışmada öncelikle çevre kavramı, çevre sorunları ve çevre politikası hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra çevre sorunlarıyla mücadelede yerel yönetimler tarafından yerine getirilmekte olan görev ve sorumlulukların neler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. ÇEVRE KAVRAMI

Çevre üzerinde literatüre bakıldığında pek çok tanım mevcuttur. Çevre üzerine en genel tanım ise canlıların hayatları boyunca ilişki kurdukları ve etkileşim içinde oldukları fiziksel, biyolojik, toplumsal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak canlıların etkileşim içinde olduğu tüm canlı ve cansız faktörler çevrenin unsurları olarak görülmektedir. Bu hususta çevrenin canlı öğeleri, insanlar, bitki örtüsü, hayvanlar ve mikro organizmalardır (Geray, 1998: 64). Çevrenin cansız unsurları ise iklim, hava ve su olarak ifade edilebilir. Çevreyi canlı ve cansız olarak ele almakla birlikte fiziksel ve toplumsal çevre olarak değerlendirmek de mümkündür. Ortaya çıkışında insanlığın etkisinin bulunmadığı çevreye doğal çevre; insanların kendi amaçları için değişim yarattığı çevreye yapay çevre denilmektedir. Çevre, milyonlarca canlının yaşamını sürdürdüğü geniş bir ekosistemdir. Çevrenin yalnızca insanları değil tüm canlı ve cansız varlıkları kapsadığını söylemek mümkündür (Keleş ve Hamamcı, 2005: 51).

2. ÇEVRE POLİTİKASI

Çevre politikası, bir bölgenin çevre sorunlarının çözümü için atılacak adımlara karar verilmesi olarak tanımlanabilir. Çevre politikası için en geniş tanım insanların sağlıklı bir çevrede hayatlarını sürdürmeleri ve doğal

varlıkların korunmasını amaçlayan uygulamalardır (Gökdayı, 1997: 91).

İnsan yaşamına uygun bir çevrede, sağlıklı yaşam alanı sağlanması ve çevre temizliğine ilişkin bilincinin artırılması için gereken işbirliğinin ve insanlar arasındaki eşitliğin sağlanması çevre politikalarının ortak hedefleri arasında sayılabilir (Mutlu, 2001: 36).

Çevre politikasının belirlenmesinde ve uygulanması aşamalarında bazı adımların yerine getirilmesi şarttır. Bunlardan biri çevre sorununun belirlenerek sorunun kök nedenine ulaşılması ve çözümdeki paydaş kişi ve kurumlar arasında bağlantı kurulması gibi hususları kapsayan teşhis aşamasıdır. İkinci olarak çevre sorunlarının çözümü için ortaya atılan fikirlerin ve yöntemlerin incelenmesi, alternatifler arasından karar verilmesi gereklidir. Son aşamada belirlenen çözüm yönteminin ve politikanın uygulanması sağlanmaktadır (Karakuzu, 2010: 63).

Çevre üzerinde yüksek seviyede oluşan kirliliğin ortadan kaldırılması için bazı çevre politikaları gerçekleştirilmektedir. Çevre sorunlarıyla mücadelede uygulanacak politikaları ekonomik ve düzenleyici olarak iki şekilde değerlendirmek mümkündür.

Düzenleyici çevre politikaları merkezi hükümetin serbest piyasanın etkisiz olduğu durumlarda yapmış olduğu düzenleyici müdahalelerdir. Düzenleyici çevre politikaları tüm yükü merkeze yüklerken yönetişime engellediği söylenebilir. Bunun tam tersi olan ekonomik politikalar ise esnekliği sağlayan yerel yönetimlere de görev ve sorumluluk yükleyebilen işlemlerdir. Bu yüzden ekonomik çevre politikalarının daha çok tercih edilmesi gerekmektedir (Doğanay, 2017: 25).

3. ÇEVRE SORUNLARI

Çevresel açıdan insan hayatını tehdit eden, insanla çevre arasındaki ilişkileri insanın lehine çevrenin aleyhine döndüren ve doğal dengenin tahribatına yol açan tüm olgular çevre sorunu olarak ifade edilebilir.

İnsanlara verilen doğaya hakim olma, onu kendi amaçları doğrultusunda kullanabilme hakkı birçok çevre sorununu da beraberinde getirmektedir. Toplumların gelişimine bakıldığında geline son noktada sanayi toplumundan bilgi toplumuna daha sonra da tüketim toplumuna geçildiği görülmektedir.

Dünya nüfusu hızla artış gösterdiğinden bu artışla birlikte talepler de aynı oranda her geçen gün artmaktadır (Kaplan, 1997: 38).

Nüfus artışıyla beraber dünya çapında çeşitli sorunlar meydana gelmekte, çevre sorunları da bu ciddi sorunlar arasında yerini almaktadır. Özellikle hızla gelişen sanayileşme ve giderek azalan doğal kaynaklar düşünüldüğünde dünya geleceğinin tehdit altında olduğunu söylemek mümkündür (Altuğ, 1990: 28). Bireylerin çevreyle olan ilişkisinde, dengeler çevrenin aleyhine bozulmaya başladığı görülmektedir. Bu durumda da çevre sorunlarına daimi çözümler geliştirmek zorunluluk halini almaktadır.

İklimin değişmesi, buzulların erimesi, ağaçların yok olması, denizlerin kirletilmekte, havanın zehirli gazlarla dolması çevre kirliliğine yol açmaktadır. Çevre sorunlarıyla mücadelede kirliliği önlemek ve kirlilikle mücadele etmek günümüzün en güncel çalışmalarından birisi haline gelmiştir (Görmez, 1997: 8). Çevre ile ilişkili bu sorunlar birçok uzmanın dikkatini uluslararası çevre antlaşmalarına vermesini sağlamışlardır.

Kısacası, çevre sürekli, aniden meydana gelebilen kirliliğin getirdiği yoğun tehdit altındadır. Özellikle de sanayi sektöründe gelişmiş ülkelerin bu kirliliğinin en büyük sorumlularından olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda dünyada çevresel dengelerin sağlanabilmesi için hem merkezi teşkilat hem de yerel yönetimlerce çok çaba harcanması gerekmektedir.

Çevre Sorunları çözümsüz kaldığı müddetçe gelecek kuşakların ihtiyaçlarının karşılanabilme ihtimalleri gittikçe azalmaktadır. O halde sınırlı kaynakların devamlılığını sağlayabilmek için etkili bir şekilde yönetilmesi şarttır. Çevre sorunlarının geniş bir alana yayılmış olması sorunların çözümünde çok yönlü bir işbirliği ve koordinasyon çalışmalarını gerekli kılmaktadır (Sonnenfeld & Mol, 2002:1323).

1980'den sonra küresel çevre sorunlarına çözüm olarak uluslararası çevre antlaşmalarının yapılması gerekli görülmüştür. Ülkelerle yapılan çevre antlaşmaları sayesinde, çevrenin korunması ve yönetilmesi daha kolay hale gelmektedir (Sonnenfeld & Mol, 2002:1324).

Her insanın yaşanabilir çevrede hayatını sürdürme hakkı bulunmaktadır. Bu durum anayasa maddelerinde de yer almaktadır. Anayasa'nın 56. Maddesine göre çevreyi geliştirip korumak ve çevre kirliliğini engellemek hem devletin hem de vatandaşların görevi olarak ifade edilmektedir. Anayasa dışında

yönetmelikler ve diğer yasal düzenlemelerde de çevre sorunlarına çözüm amaçlı uygulamalara yer verilmektedir.

4. ÇEVRE SORUNLARINA İLİŞKİN YEREL DÜZENLEMELER

Toplum kaçınılmaz bir şekilde çevreyle sürekli etkileşim içindedir. Bu sebeple çevreyi koruyup geliştirmek ve gelecek nesillere aktarmak devletin olduğu kadar, insanların da sorumlulukları arasındadır. Çevreyi kendi amaçları için kullanan insanlar ile çevresel düzenlemeleri yapan devlet arasında bir koordinasyon sağlanması gereklidir (Kızılboğa ve Batal, 2012: 195).

Toplumsal ihtiyaçların sınırsız olması sebebiyle çevre sorunlarının tek elden yani sadece merkezden yürütülme imkânı bulunmamaktadır. Bu yüzden, insan ihtiyaçlarının karşılanması için uygulanacak politikaların bir kısmı için yerel yönetimlere de yetki ve sorumluluk verilmektedir (Korkutan, 2016: 15).

Yerel yönetimlerin varoluş sebebine bakıldığında, belirli bir coğrafi bölgede ikamet eden insanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak olarak tanımlanabilir. Yerel yönetim birimleri hizmette halka yakınlık ve yerellik ilkesi gereğince vatandaşlara en etkili hizmeti sunmalıdır (Öztaş ve Zengin, 2008: 184).

Dünyadaki yerel yönetim uygulamalarına bakıldığında birçok birbirinden farklı yerel yönetim modelleri olduğu görülmektedir. Demokrasinin bir gereği olan katılımcılık anlayışıyla çevre sorunlarının çözüme kavuşturulması için halkın aktif katılımı gerekmektedir. Yerel yönetimlerin hizmet alanına halktan gelen istek ve beklentilerin karşılanması gerekmektedir. Yerel yönetimi çevre sorunları konusunda harekete geçirecek olan yine vatandaşın kendisidir (Bulut, 2008: 13).

Çevresel sorunlarla mücadelede yerel yönetimlerin çevre politikalarından uyguladığı en etkili yöntemlerden biri çevre vergisidir. Çevre vergileri, hem üretici kesimi hem de tüketicileri bazı zorlayıcı uygulamalara sevk etmektedir. Bu yolla tüketiciler doğaya daha az zarar veren ve kirleten ürünleri tercih etmek mecburiyetinde kalmaktadır. Üreticilerden ise yapacağı yatırımlarda çevre sorunlarını azaltacak ürün üretmeleri beklenmektedir (Parlak ve Ökmen, 2015: 20).

Çevre vergisi uygulamasındaki amaç, çevreye zararı olan maddeleri kullananlara ve faaliyetleri gerçekleştirenlere ekstra bir maliyet yükleyerek

çaydırıcılık oluşturmaktır. Bu uygulama ile çevre üzerindeki zararların minimum düzeye indirilmesi amaçlanmaktadır (Gündüz vd, 2013: 61).

Çevre sorunlarına çözüm olarak değerlendirilen çevre vergisi yerel yönetim birimlerini yakından ilgilendirmektedir. Çevrenin korunması yerel düzeyde tam kamusal mal olarak görülmektedir. Bu açıklamadan kastedilen herhangi bir bölgede ortaya çıkan çevresel sorunların etkilerinin doğrudan o alanı etkilemiş olmasıdır (Güven ve Alan, 2018: 1884).

Tek bir bölgede yaşanan çevre sorunlarını en doğru biçimde yerel yönetimler tespit edilebileceğinden, sorunlara çözüm amaçlı uygulanacak etkili politikaları da yine ilgili yerel yönetim birimlerinin karar vermesi gereklidir. Bu yüzden çevre vergileri merkezden çok yerel yönetimlerce elde edilmelidir. Ancak bu durumda da vatandaşların oluşacak çevre sorunlarında yerel yönetimleri sorumlu tutma ihtimallerinin yüksek olduğu da söylenebilir (Erdem, 2015: 23).

Çevre vergisini yerel düzeyde uygulayabilen AB ülkelerindeki örneklere bakıldığında Fransa'da katı atık taşınması vergisinin tüm işlemleri merkezi yönetim tarafından yürütülürken gelirler yerel yönetimlere iletilmektedir. Benzer şekilde İrlanda'da katık atıkların bertaraf edilmesi vergisinin oranını ve matrahını düzenleme merkezi yönetim tarafından yürütülürken, verginin tahsilatı yerel yönetimlerce karşılanmaktadır (Çiftçioğlu ve Aydın, 2019: 121).

Türkiye'de de çevre vergisi uygulaması Türkiye'de Belediye Gelirleri Kanununda açıkça belirtilmektedir. İlgili maddeye göre Belediye sınırları içinde faaliyet sürdüren ve belediyelerce sunulan çevre temizlik hizmetlerinden faydalanan evler, iş yerleri ve tüm binalar çevre temizlik vergisi vermekle yükümlüdür. Türkiye'deki çevre temizlik vergisinin oranı, matrahı ve ilgili düzenlemeler merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilmekte ancak tahsilatı belediyeler tarafından yapılmaktadır. Bununla birlikte toplanan gelirlerin tümünden de belediyeler yararlanmaktadır (Çetin, 2012: 63).

Günümüzde Türkiye'de yerel yönetimlerin çevre ile ilgili konularda hangi görev ve sorumluluklarının olduğunu kanunlar çerçevesinde incelemek faydalı olacaktır.

4.1. İl Özel İdarelerine İlişkin Düzenlemeler

İl özel idaresi, il sınırında yaşayan vatandaşların ortak ihtiyaçlarını karşılamak için, karar organları seçimle belirlenen, hem mali hem de idari

yönden özerk olan kamu tüzel kişileridir.

İl özel idaresinin il sınırı içerisinde ve belediye sınırları dışarısında genel olarak eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi birçok alanlarda görevleri bulunmaktadır. İl özel idareleri çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi gibi çevreye ilişkin hizmetleri il sınırları içinde yapmaktadır (Zeytin ve Kırlioğlu, 2014: 245).

İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırmaların artırılması, park ve bahçe ile ilgili hizmetleri belediye sınırları dışında gerçekleştirmektedir. İl özel idaresinin çevre sorunlarını önleyebilmek ve oluşan soruları giderebilmek için önemli görevleri bulunmaktadır (Güven ve Çolak, 2019: 264). Burada üzerinde durulması gerekli olan bir husus, özellikle çevreye büyük sorun olarak yansıyan katı atık toplanmasına ilişkin görevlerin belediye sınırları dışında tutulmuş olmasıdır. Bu durum, hizmette halka yakınlık ilkesinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

4.2. Belediyelere İlişkin Düzenlemeler

Yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamakla görevli olan belediyeler, yasal düzenlemeler sayesinde çevre sorunlarına yönelik de zorunlu olarak yaptıkları hizmetlerle de önemli yerel yönetim birimleri haline gelmişlerdir (Zengin ve Esedoc, 2010: 51).

İl özel idareleri ve köylerle kıyaslandığında belediyeler, çevre yönetimi konusunda farklı bir konumdadır. Belediye Kanunu'na göre belediyelerin imar planı yapıp değiştirilmesi ve denetlenmesi, su kaynaklarının korunması, yol ve kanalizasyon yapımı, ulaşım, çevre sağlığı, temizlik, ağaçlandırma, park ve yeşil alanların geliştirilmesi ve korunması gibi görevleri bulunmaktadır (Yapıcı, 2019: 541). Çevre sorunlarında en etkili faktörlerden olan katı atıkların toplanması, yok edilmek üzere ilgili yerlere taşınması, imha edilmesi, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı ve depolanması ile ilgili tüm işlemleri yapmak ve yaptırmak belediyelerin görev ve sorumluluğundadır (Yaşamış, 1991: 178).

Türkiye'de yerel yönetim birimlerine ilişkin yasa, tüzük ve yönetmelik gibi hukuki düzenlemeler, çevre sorunlarıyla yerel yönetimler arasındaki ilişkiyi belirleyip etkin çevre yönetimi yapılmasını sağlayan düzenlemelerdir. Bunlar dışında Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) uygulaması vatandaşların çevre sorunlarıyla ilgili geliştirilen politikalara katılım sağlamasında etkili olmuştur

(ÇED, 1993).

ÇED'in zorunlu tutulmasının amacı, yapılması planlanan projelerin, çevreye oluşturabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin tespit edilmesidir. Çevreyi etkileme potansiyeli olan projelerde, belediyelere ÇED yaptırmanın zorunlu tutulması, ÇED uygulamasını yapacak belediye birliklerinin kurulmasına da ortam hazırlamıştır (Şengül, 1997: 242-25).

4.3.Köylere İlişkin Düzenlemeler

Köyler de diğer yerel yönetimi birimleri gibi kamu tüzel kişiliği olan bir yerel yönetim birimidir. Köylerin demokrasinin işleminde oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak günümüzde köy yönetimi merkezi yönetime bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

442 sayılı Köy Kanunu'na göre köylerde yaşanan çevre sorunlarından su birikintilerini kurutmak, köyün içinde ve civarındaki su kenarlarını, mezarlıkları ağaçlandırmak ve ağaçları tüm zararlardan korumak gibi görevleri bulunmaktadır (Baykal, 2010, 486).

Köy, il özel idareleri ve belediyelerle kıyaslandığında teknoloji ve sanayi gibi çevreye büyük zararı olan unsurlarla daha az etkileşimde olduğu için çevre sorunlarının daha az olduğu yerlerdir. Bu sebeple köylerdeki doğal kaynakların kullanımına özen gösterilmesi, çevre sorunlarını en aza indirmede atılacak öncelikli adımlardan biri sayılmaktadır (Şengül, 2015: 55).

SONUÇ

Teknolojinin, nüfus artışının, artan göçlerin ve plansız kentleşmenin sonucunda ortaya çıkan çevre sorunları şehirleri de olumsuz etkilemiştir. Çevre sorunları küresel boyut kazanmadan öncelikle yerel boyutta ele alınmalı ve düzeltilmeye çalışılmalıdır. Bu yüzden çevre kirliliğinin giderilmesinde yerel yöneticilere büyük sorumluluk düşmektedir.

Çevre sorunlarının ortaya çıkış sebebi insanların faaliyetleridir. İnsan, sınırsız ihtiyaçları olan bir varlıktır. Sınırsız olan bu ihtiyaçlarını giderebilmek için çevreyle devamlı etkileşim halindedir.

İnsanlar sınırsız ihtiyaçları olmasına rağmen sınırlı kaynakların

tükenebileceğini öngörememesi çevreyi de bilinçsizce kullanmasına yol açmaktadır. İnsan ihtiyaçlarını birinci derecede karşılamakla yükümlü devlet birimi yerel yönetimlerdir. Hizmette halka en yakın birim olan yerel yönetimler Türkiye’de il özel idaresi, belediyeler ve köylerdir.

Çevre sorunları en büyük zararı öncelikle ortaya çıktığı ortama vermektedir. Yani yerel seviyede gibi görünen sorunlar çözülmezse etkileşim ile diğer ekosistemleri de tahrip etmektedir. Bu durumda da yerel yönetimlerin ortaya çıkabilecek sorunları önleme, önlem alma ve sorunların çözümünde yol ve yöntem belirleme gibi görevleri bulunmaktadır.

Konuya ilişkin yasal belgelere bakıldığında il özel idarelerinin, belediyelerin ve köylerin çevre sorunlarıyla ilgili görevleri açıkça düzenlendiğini görmek mümkündür. Ancak dikkat çekilmesi gereken bir durum yerel yönetim birimleri içerisinde en çok belediyelerin etkin olduğudur. İl özel idareleri ve köylere göre belediyeler daha fazla çevre politikası üretip uygulayabilmektedir.

Yerel yönetimler anayasada yer alan şekliyle vatandaşların ortak ve yerel ihtiyaçlarını gidermekle görevli kamu kurumu olduklarından dolayı öncelikle yerel düzeyde ortaya çıkan çevre sorunlarının çözümünde etkili olmaktadır. Günümüzde giderek artan çevre sorunlarına bir an önce müdahale edebilmek için vatandaş ile belediyelerin iş birliği yapması gereklidir. Unutulmamalıdır ki, çevreyi en güzel haliyle koruyup geliştirecek olanlar yine o bölgenin yerel halkıdır.

KAYNAKÇA

- Altuğ, F. (1990). Çevre Sorunları. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Baykal, T. (2010). “Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 476-492.
- Bulut, S. (2008). “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevre Politikası Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, F. G. (2012). “Türkiye’de Çevre Politikalarının Yerel Yönetimler Üzerindeki Etkisi: Çankaya Belediyesi Örneği”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği (1993). T. C. Resmi Gazete, 7.2.1993/21489.
- Çiftçiöğlü, H. ve Aydın, A. H. (2019). “ Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Çevre Sorunlarının Çözümündeki Sorumlulukları, Roller ve Önemi”. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), s. 119- 126.
- Doğanay, S. (2017). “Çevre Politikalarının Uygulanmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Aksaray Belediyesi Örneği”. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları*, s 6-33.
- Erdem, N. (2015). “Çevre Sorunlarının Yerel Yönetimler Kapsamında İncelenmesi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(1), s. 18-30.
- Geray, C. (1998). “Yerel Yönetimler ve Çevre”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7(3)
- Gökdayı, İ. (1997). *Çevrenin Geleceği: Yaklaşımlar ve Politikalar*, Ankara Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.
- Görmez, K. (1997). *Çevre Sorunları ve Türkiye*, Gazi Büro Yayınevi, Ankara.
- Gündüz, İ.ve Agun, B. H. (2013). “Çevre Vergilerinin Yerel Yönetim Düzeyinde Uygulanması: Avrupa Birliği ve Türkiye Uygulaması”. *Maliye Finansal Yazıları*, 27(99). 55-79.
- Güven, A. ve Alan, Ç. (2018). “Kentsel ve Çevresel Sorunların Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü”, *Uluslararası Su ve Çevre Kongresi*, 22-24 Mart Bursa.
- Güven, A. ve Çolak, E. (2019). “Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Çevre ve Katı Atık Yönetimi”. *3.Uluslararası UNIDOKAP Karadeniz Sempozyumu*.
- Kaplan, A. (1997). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, Ankara
- Karakuzu, S. (2010). “Türkiye’de Çevre Politikalarının Gelişimi ve Çevre Vergilerinin Uygulanabilirliği”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, s 63-64.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. (2005). *Çevre Politikası*. İmge Kitapevi Yayınları Ankara.
- Kızılboga, R. ve Batal, S. (2012). “Türkiye’de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Önemi”. *Mustafa Kemal Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), s. 192-199.
- Korkutan, M. (2016). “Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimler Açısından Çevre Politikalarının Değerlendirilmesi: Uşak Belediyesi Örneği”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları*, s. 13-23.
- Mutlu, A. (2001). “Yerel Yönetimlerin Çevre Politikaları: Çorum Örneği” *Yerel Yönetim ve Denetim Dergisi*, 6(8).

- Öztaş, C. ve Zengin, E. (2008). “Yerel Yönetimler ve Çevre”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, s 183-187.
- Parlak, B. ve Ökmen M. (2015). *Yerel Yönetimler Kuram ve Uygulamada Küresel ve Ulusal Konular ve Sorunlar*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Sonnenfeld, D. A. and Mol, Arthur P. J. (2002), “Globalization and the Transformation of Environmental Governance An Introduction”, *American Behavioral Scientist*.
- Şengül, M. (1997). “Belediyeler ve Çevresel Etki Değerlendirmesi: Etkin ve Yaygın ÇED İçin Bir Öneri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 6(1), s.21-30.
- Şengül, R. (2014). *Yerel Yönetimler*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Yapıcı, M. (2019). “Belediyelerin Çevre Politikasına Yönelik Halkın Algısı: Karabük Örneği”, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Yaşamış, F. (1991). “Hızlı Kentleşmenin sonuçları ve Belediyelerin Kurumsal, Örgütsel ve Yönetimsel Olanakları”, *Amme İdaresi Dergisi*, 3(24).
- Zengin, E. ve Esedov, A. (2010). “Çevre Sorunlarının Yerel Özellikleri ve Üsküdar Örneği”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 59, s.149-178.
- Zeytin, M. ve Kırhoğlu, H. (2014). “Çevre Yönetim Sistemi ve Yerel Yönetimler”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), s 240-252.

Öğr. Gör. Yeliz KARADENİZ

Ben 1993 Sakarya doğumluyum. 2015 yılında Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden lisans derecesiyle mezun oldum. Aynı yıl yine Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisansa başladım ve 2018 yılında tamamladım. 2019 yılında aynı Anabilim Dalında doktora başlamış olup halen devam etmekteyim. Şuanda da Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Akyazı Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda Yönetim ve Organizasyon Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktayım. Yerel Yönetimler, Yerel ve Kentsel Siyaset ve demokrasi teorileri üzerine çalışmalarım bulunmaktadır.